

กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

นางสาวรุ่งนภา มุกดาอนันต์

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาในศึกษาศาสตร์พัฒนการ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-030-461-3

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

I 20198848

THE COMMUNICATION STRATEGIES OF THE GROUP OF VILLAGE PHILOSOPHERS
ON LOCAL WISDOM

Miss Rungnapa Mukdaanan

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Development Communication

Department of Public Relations

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

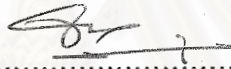
Academic Year 2001

ISBN 974-030-461-3

หัวข้อวิทยานิพนธ์
โดย
ภาควิชา
อาจารย์ที่ปรึกษา

กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มประชาชนชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
นางสาวรุ่งนภา มุกดาอนันต์
การประชาสัมพันธ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะนิเทศศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ จุมพล รอดคำดี)

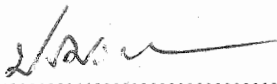
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ธนวดี บุญลือ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปรมะ สตะเวทิน)

บทคัดย่อวิทยานิพนธ์

นางสาวรุ่งนภา มุกดาอนันต์ :กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
(The Communication Strategies of the Group of Village Philosophers on Local Wisdom)

อ. ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปาวิชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, 215 หน้า.

ISBN 974-030-461-3.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่นและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการท้องถิ่น และศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 9 คน ในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา

ผลการวิจัยพบว่า มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ การจัดการชุมชนท้องถิ่นต้องเป็นการจัดการกันเองภายในชุมชน โดยมีรัฐบาล องค์กรเอกชน และปราชญ์ชาวบ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน นอกจากนี้ยังพบว่า ในการจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้นปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในด้านการเป็นผู้นำทางความคิดด้านการเกษตรกรรมและศีลธรรม ตลอดจนเป็นนักพัฒนาตัวอย่าง

นอกจากนั้น ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ 1. กลยุทธ์การสื่อสารโดยการใช้ประสบการณ์ตรง 2. การทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง 3. การทำตนเองให้เป็นตัวอย่าง 4. การสัมมนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ 5. การอิงหลักเกณฑ์ธรรมชาติ 6. การอิงหลักพระพุทธศาสนา 7. การเน้นความสำคัญที่ปัญหาของชาวบ้าน 8. การใช้สื่อของจริง 9. การสื่อสารในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ 10. การใช้ภาษาท้องถิ่น 11. การใช้การสื่อสารแบบตัวต่อตัว 12. การสื่อสารในแวนอน 13. กลยุทธ์การใช้ข่าวลือ

ภาควิชา	การประชาสัมพันธ์	ลายมือชื่อนิสิต	รุ่งนภา มุกดาอนันต์
สาขาวิชา	นิเทศศาสตร์พัฒนาการ	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา	.....
ปีการศึกษา	2544	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	.....

4285271028 : MAJOR DEVELOPMENT COMMUNICATION

KEY WORD : COMMUNICATION STRATEGIES / LOCAL COMMUNITY MANAGEMENT

RUNGNAPA MUKDAANAN : THE COMMUNICATION STRATEGIES OF THE GROUP OF VILLAGE PHILOSOPHERS ON LOCAL WISDOM.

THESIS ADVISOR : ASSIST. PROF. PARICHART STHAPITANONDA SAROBOL, Ph. D. 215 PP. ISBN 974-030-461-3.

The objective of this research is to study the village philosophers' aspect on local community management, their role in local community management, and their communication strategies on local wisdom.

This qualitative research was done with the in-depth interview of 9 village philosophers in 4 provinces: Surin, Buriram, Kon Kaen and Nakorn Ratchasima.

The results are as follows:

The village philosophers believe that local community management should be done by local community. The management should be supported by government, non-government organizations and village philosophers. The village philosophers in local community management act as the opinion leaders in agriculture and morality, and as the developer.

Communication strategies of village philosophers on local wisdom include:

- (1) Exposing to direct experiences;
- (2) Recognizing oneself;
- (3) Demonstrating oneself;
- (4) Sharing experience in seminars;
- (5) Applying the natural knowledge in sharing ideas;
- (6) Applying Buddhist philosophy;
- (7) Emphasizing on village's problems;
- (8) Communicating among persons;
- (9) Communicating in the informal environment;
- (10) Using local language;
- (11) Communicating with face to face interaction;
- (12) Communicating at the horizontal level;
- and (13) Using rumor.

Department Pubic Relations

Student's signature *Rungnapa M.*

Filed of study Department of Communication

Advisor's signature *Parichart Sthapitanonda*

Academic year 2001

Co-advisor's signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งท่านได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่างๆ ในการวิจัยด้วยดีตลอด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ธนวัติ บุญลือ ผู้ซึ่งให้เกียรติมาเป็นประธานในการสอบวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ และรองศาสตราจารย์ ดร. ประมะ สตะเวทิน กรรมการวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้คำชี้แนะอันเป็นประโยชน์แก่การวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง และเนื่องจากทุนการวิจัยครั้งนี้บางส่วนได้รับมาจากทุนอุดหนุนการวิจัยของบัณฑิตวิทยาลัย จึงขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัยมา ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบพระคุณปราชญ์ชาวบ้านทั้ง 9 ท่านที่ให้ความรู้ ตลอดจนช่วยถ่ายถอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต่างสร้างสมกันมาเนิ่นนานกับผู้วิจัยได้อย่างน่าสนใจและเป็นประโยชน์

ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณคุณวิศาล - คุณสงวน มุกดาอนันต์ (คุณพ่อ-คุณแม่) ผู้ซึ่งให้กำลังใจและให้โอกาสในการศึกษาในระดับปริญญาโท ขอขอบพระคุณคุณระวีรัตน์ มุกดาอนันต์ ที่คอยให้คำแนะนำและช่วยเหลือ จนสำเร็จการศึกษา

ท้ายนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณ คุณนิกร ทองกู่เกียรติกุลผู้ซึ่งคอยเป็นกำลังใจตลอดจนขอขอบคุณครอบครัวทองกู่เกียรติกุล และเพื่อนทุกคนที่คอยให้กำลังใจและกำลังสำคัญในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนเสร็จสมบูรณ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
1.3 ปัญหาในการวิจัย	7
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	7
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	7
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับมุมมองที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น	11
2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาชุมชน	11
2.1.2 กลยุทธ์ในการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน	18
2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน	28
2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง	33
2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ 3 ชั้น	34
2.2 แนวคิดเรื่องบทบาทของผู้นำกับการพัฒนา	36
2.2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการพัฒนาชุมชน	36
2.2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทางความคิด	47
2.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท	50
2.2.4 บทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของ ประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท	54
2.2.5 ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม และการพัฒนาชนบท	58

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2.2.6	71
2.3	76
2.3.1	82
2.3.2	99
2.3.3	104
2.3.4	105
2.3.5	111
2.3.6	112
2.4	113
3	118
รูปแบบของการวิจัย	118
การเตรียมการ	119
กลุ่มเป้าหมาย	119
การกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	120
การเก็บรวบรวมข้อมูล	121
ความเชื่อถือได้ของข้อมูล	121
การวิเคราะห์ข้อมูล	122
ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล	122
4	123
วัตถุประสงค์ที่ 1 มุมมองของประชาชนชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการชุมชน	126
บทบาทของประชาชนชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการชุมชน	135
วัตถุประสงค์ที่ 2 กลยุทธ์การสื่อสารของประชาชนชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น	138
5	151
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	151
ข้อเสนอแนะ	182
รายการอ้างอิง	185
ภาคผนวก	190
ภาคผนวก ก	191
ภาคผนวก ข	207

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์ .....

หน้า

215

สถาบันวิทยบริการ

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจที่รัฐดำเนินการผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินับตั้งแต่ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 7 นั้น ส่วนใหญ่แล้วมีนโยบายที่มุ่งเน้นการสร้างความสำเร็จทางวัตถุทั้งสิ้น เริ่มด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานซึ่งได้แก่ เขื่อน ถนน โรงไฟฟ้า ฯลฯ โดยมุ่งเน้นการผลิตเพื่อป้อนและเชื่อมโยงกับตลาดโลก อาทิเช่น การเกษตรเพื่อการส่งออก การส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าและการส่งออก การส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อหารายได้เข้าประเทศอย่างไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและผลกระทบทางด้านศิลปวัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งศีลธรรม เป็นต้น

ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาประเทศไทยตามแนวทางดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดการพึ่งพาต่างประเทศ โครงสร้างการผลิตและการค้าของประเทศอิงแนบแน่นอยู่กับระบบการผลิตและการค้าโลก กลไกการสะสมทุนภายในประเทศไม่สมบูรณ์ เพราะรัฐไม่มีแนวนโยบายด้านนี้ที่ชัดเจน ตลาดเงินและตลาดทุนของประเทศถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตลาดการเงินโลก โดยที่บทบาทของคนในประเทศ แม้กระทั่งรัฐอยู่ในขอบเขตที่จำกัด ผลกระทบที่สำคัญของการพัฒนาตามแนวทางนี้คือการขาดความสมดุลของการกระจายรายได้ การกระจายทรัพย์สิน การถือครองปัจจัยการผลิตระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ในภาคเมืองและชนบท หรือระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม ทั้งยังก่อให้เกิดผลกระทบรุนแรงต่อรากฐานความสัมพันธ์ของสมาชิกครอบครัว ชุมชน สังคม วัฒนธรรมดั้งเดิม วิถีชีวิตและการทำมาหากินค่อยๆ ล่มสลายไปพร้อมทรัพยากรที่เสื่อมโทรมลง และไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพในสภาพสังคมทันสมัยที่ทุกอย่างต้องซื้อหาแลกมาด้วยเงิน (monetized society) ความยากจน ปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม การอพยพแรงงาน การพลัดพราก ความแออัด ฯลฯ ยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เป็นชะตากรรมของประชาชนคนจนทั้งในชนบทและในเมืองซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศกำลังเผชิญอยู่ทุกวันนี้ (ศิริชัย สาครรัตนกุล, 2543 : 2)

การแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ ได้มีมาตรการหลายด้าน การย้อนกลับไปเพื่อพัฒนา และฟื้นฟูสถาบันเก่าแก่ของชุมชน คือองค์กรชุมชนซึ่งเคยมีบทบาทและหน้าที่มาตั้งแต่อดีตก็เป็น ทางออกทางออกหนึ่ง การแก้ไขปัญหโดยอาศัยแนวทางของ “องค์กรชุมชน” ได้พิสูจน์ให้ชาว ชนบทโดยเฉพาะชาวอีสานประจักษ์ว่า แม้แต่ภายใต้สถานการณ์แบบใหม่ ปัญหาแบบใหม่ หากทว่าแนวทางนี้ก็เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ค่อนข้างได้ผลแน่นอน มีประสิทธิภาพและมีอนาคต ยิ่งยืนยาวนาน แม้ว่าอาจจะยากลำบากกว่าและต้องอาศัยความอดทนมากกว่า (กาญจนา แก้วเทพ, 2540 : 13)

การแก้ปัญหาในทางนี้ สอดคล้องกับทฤษฎี “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามพระกระแสพระราชดำรัสที่ว่า “ประชาชนนั้นแหละ เขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาก็ทำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำ กสิกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษาไว้ แต่ก็ที่เสียไปก็เพราะพวกที่ไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว เลยทำให้ลืมว่า ชีวิตมันเป็นไปได้โดยการทำกสิกรรมที่ถูกต้อง...” ทรงหยั่งรู้ถึงทุกข์สุขของประชาราษฎร์ของพระองค์อย่างถ่องแท้ แล้วพระราชทานทัศนะใหม่แก่นักพัฒนาทั้งปวงไม่ว่าจะทำงาน อยู่ในภาครัฐหรือเอกชน กระแสพระราชดำรัสนี้ นับได้ว่าเป็นประทีปให้แก่ นักพัฒนาชนบท โดยทรงเตือนให้เราหันมาให้ความยอมรับนับถือภูมิปัญญาชาวบ้านเสียก่อน ก่อนที่จะคิดอ่านช่วย เหลือเขา (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2536 : 5)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มต้นงานพัฒนาในหมู่บ้านชนบทเมื่อกว่า 40 ปี มาแล้ว ทรงเสด็จเยือนเพื่อทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร หาวิธีการต่างๆ เพื่อที่จะทำ ให้ประชาชนเหล่านั้น มีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทรงเห็นว่า ความ ตระหนักรู้ตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ในการดำรงชีวิตที่สืบสายต่อเนื่องกันมาของชาว บ้านนั้นเป็นสิ่งมีค่า เป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ไม่มีวันหมดสิ้น ทรงเล็งเห็นว่า โครงการเกิดขึ้นมิใช่เพราะ พระองค์เสด็จไป แต่เป็นเพราะ ณ ที่นั้นๆ เหมาะสม และพร้อมแล้วสำหรับการจะมีโครงการ ขึ้น โครงการบางอย่างก็เริ่มต้นจากวัด บางทีก็เริ่มจากครู บางทีก็เริ่มจากชาวบ้านคนหนึ่งคนใด ทรงย้ำเสมอถึงความพร้อม ความสำนึก และความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองและท้องถิ่นของตน

อนึ่ง มีผู้กล่าวว่า ทศนะของพระองค์ก็คือ small is beautiful คือไม่ทรงโปรดวิธีการเติบโตหรือความก้าวหน้า ที่ต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกมากเกินไป ไม่สนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย เพื่อสร้างสิ่งที่ใหญ่โต ซ้ำซ้อนเกินความจำเป็น ในบรรดาทางเลือกทั้งหลาย จะทรงเลือกวิธีการที่ประหยัด เรียบง่ายที่สุดเสมอ จุดมุ่งหมายก็คือการเจริญเติบโตจากภายในด้วยตนเองทีละน้อย จากรากฐานที่ค่อยๆ ก่อร่างขึ้นอย่างแข็งแรง มั่นคง ซึ่งทรงเห็นว่านี่คือการเติบโตที่แท้จริงและถาวรของบุคคล ของชุมชน และของประเทศชาติ (สุเมธ ดันติเวช, 2536 : 13)

นอกจากนี้ นโยบายและทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ซึ่งมีนโยบายที่ “ถือเอาคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ได้เน้นเรื่อง of ชุมชนเป็นหลักเช่นเดียวกับองค์กรชุมชนได้รับการยอมรับว่า เป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นในทุกๆ ด้าน ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เราได้พบเห็นปรากฏการณ์ของการรวมตัวของคนในท้องถิ่นเป็นองค์กร เพื่อร่วมกันเรียนรู้ ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ แนวทางการแก้ไข และร่วมกันตัดสินใจในการแก้ปัญหาของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการจัดการปัญหาการศึกษาและสาธารณสุขและปัญหาสังคมอื่นๆ ทิศทางของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) จึงได้กำหนดความมุ่งหมายที่ชัดเจนว่า ต้องการการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยการที่จะส่งเสริมประสานงานให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในสังคมเมืองหรือชนบทนั้น ไม่สามารถดำเนินการให้ประสบผลสำเร็จได้โดยเจาะเข้าไปแก้ไขปัญหาให้ผู้ด้อยโอกาสเป็นรายบุคคลหรือปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่การดำเนินการที่มีองค์กรชุมชนซึ่งเป็นการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบนั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่จะทำให้การทำงานกับชุมชนเป็นไปได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2540 : 17)

ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่น โดยได้กำหนดไว้ในหมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 78 กำหนดให้รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเอง และตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

ตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น

อีกทั้งในด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดไว้ในหมวด 9 รวม 9 มาตรา ตั้งแต่ มาตรา 282 ถึงมาตรา 290 สรุปได้ว่ารัฐจะต้องให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งหลายย่อมมีอิสระในการกำหนดนโยบายการปกครอง การบริหาร การบริหารงานบุคคล การเงินและการคลัง และมีอำนาจหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะ โดยรัฐบาลเป็นผู้กำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่าที่จำเป็นภายในกรอบของกฎหมาย และเพื่อกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยในการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งนั้น มีหลายองค์ประกอบด้วยกัน การสื่อสารก็เป็นกลไกที่สำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม (Participation) ของคนในชุมชน โดยการสื่อสารจะมีบทบาทในการกระตุ้นให้คนในสังคมหรือชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับรู้ปัญหาาร่วมกันและประสานงานกันในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน และยังรวมไปถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทั้งภาครัฐหรือองค์กรเอกชนต่างๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง (เวทินี สตะเวทิน, 2542 : 4)

วัฒนธรรมคือความเจริญงอกงามของหมู่ชน การพัฒนา ก็เป็นการทำให้ดีขึ้น เจริญงอกงามขึ้นเช่นกัน ดังนั้น การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมจึงต้องใช้ปัญญา ค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว พื้นฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์เสริมสร้างสิ่งใหม่ บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบนั้น ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาวัฒนธรรมในตัวของมันเองก็คือการพัฒนานั่นเอง และที่สำคัญอีกอย่างที่ต้องระลึกไว้เสมอก็คือ ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นควรเป็นตัวหลักในการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาวัฒนธรรมมิใช่การนำเอาวัฒนธรรมที่เห็นได้จับต้องได้ มาฟื้นฟูและชุบชีวิตขึ้นใหม่อย่างฉาบฉวย เช่นเห็นว่าการลงแขกตักก็เรียกร้องให้ชาวบ้านมาลงแขก

กัน โดยมีได้พิจารณาสภาพแวดล้อมทางการผลิตใหม่ของท้องถิ่นต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปไม่สม่ำเสมอกัน ท้องถิ่นที่ระบบการผลิตเปลี่ยนไปเป็นการผลิตแบบกึ่งยังชีพหรือเพื่อขาย การลงแขกต้องได้รับการประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของที่นั้นๆ ก่อนจึงจะสามารถนำคุณค่าของความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลนั้นมาใช้

หากพิจารณาให้ดี เราจะเห็นชาวบ้านในที่ต่างๆ ได้ทำหน้าที่ของเขาอยู่ได้อย่างเรียบง่าย เช่น ในหลายพื้นที่ประเพณีการลงแขก (แบบคลาสสิกเดิม) เพื่อการดำนาหรือเกี่ยวข้าว ไม่สอดคล้องกับระบบการปลูกเพื่อขายที่ใช้ที่ดินจำนวนมาก และที่สำคัญคือข้าวนั้นเอาไปขายซึ่งคนได้เงินก็ควรจะแบ่งให้กับผู้มาลงแรงด้วย ไม่ใช่แต่ก่อนที่ปลูกเพื่อกิน ถ้าครอบครัวหนึ่งดำนาไม่ทันฤดูกาลแล้วจะอดข้าวทั้งปี จึงต้องช่วยกัน ครอบครัวนั้นอาจจะจัดข้าวปลาอาหารเลี้ยงในบางครั้งถ้าครอบครัวนั้นไม่มีจริง ๆ ผู้มาช่วยก็เอาข้าวมากินเองด้วย การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นในท้องที่ที่ชาวบ้านขาดแคลนทุนที่เป็นตัวเงิน โดยชาวบ้านที่เป็นนักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมได้ประยุกต์ประเพณีการลงแขกขึ้นเป็นประเพณีแลกเปลี่ยนแรงงานแบบมีเงื่อนไขขึ้นมา เช่น ในการเกี่ยวข้าวของครอบครัวนาย ก. ถ้าสมาชิกครอบครัวนาย ข. มาช่วยหนึ่งคน นาย ก. ก็จดจำไว้ สมาชิกของครอบครัวนาย ค. มาสองคน นาย ง. และนายอื่นๆ มากี่คน มาช่วยอยู่กี่วันก็จดจำไว้ คล้ายบัญชีแรงงาน พอของนาย ก. เสร็จ เช่นใช้เวลา 2 วัน ก็เคลื่อนไปเกี่ยวในนาย ข.ต่อ คราวนี้นาย ก. มีพันธะที่ต้องไปช่วย ถ้านาย ข. ทำนายน้อยกว่าสามารถเกี่ยวเสร็จในวันเดียวสมาชิกจากครอบครัวนาย ก. ก็ต้องไปช่วย 2 คน อย่างไรก็ตามที่กล่าวมานี้เป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดกันขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ หากมีปัญหาก็จะลุ่มอล่วยกันได้ ต่างจากระบบการจ้างแรงงานซึ่งตกลงกันว่าจะให้วันละเท่าไรก็ต้องให้เท่านั้น ถ้าไม่ให้เรื่องก็จะยาวกว่า

การให้ความสนใจเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งทั้งในส่วนของชาวบ้านเองและในส่วนของคนนอกที่เข้าไปเกี่ยวข้อง หลังจากที่ได้ค้นพบว่าวัฒนธรรมเป็นพลังสำคัญของการพัฒนาแล้ว ได้เกิดการค้นหานักฟื้นฟู นักประยุกต์ และประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน มาช่วยฟื้นฟู ประยุกต์ และส่งเสริมสิ่งใหม่บนรากฐานเดิม เพื่อรักษาเสถียรภาพของชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างสมสมัย นักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมเหล่านี้มีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือผู้รู้ชาวบ้าน และสติปัญญาที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์นี้เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่การสื่อสารจะมีส่วนช่วยในการรวมกลุ่มของประชาชนในอันที่จะส่งผลในการเพิ่มศักยภาพของชุมชนให้เข้มแข็ง จึงมุ่งศึกษาไปที่ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีเขตอีสานใต้ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้คือชาวบ้านที่ถือได้ว่าประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยการนำภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ กอปรกับประสบการณ์ของตนเองมาประยุกต์ใช้กับการเกษตรของตนเอง มีการลงมือทดลองปฏิบัติหลายครั้ง เป็นหนี้เป็นสินก็มากมาย จนมาประสบความสำเร็จกับการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ มาวันนี้ ชาวบ้านเหล่านี้สามารถปลดหนี้ มีการดำรงชีพอย่างพอเพียง จัดเป็นการเกษตรแบบยั่งยืน ชาวบ้านเหล่านี้จึงมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานขึ้น เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ประชาชนในชุมชน เพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็งและสามารถเลี้ยงตนเองได้

อนึ่ง เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เป็นเครือข่ายที่มีการรวมตัวและพบปะกันอย่างต่อเนื่อง โดยปราชญ์ชาวบ้านกับประชาชนในชุมชนเขตอีสานใต้ จำนวน 5 จังหวัด คือ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาที่พบโดยยึดแนวทางพึ่งตนเองและพึ่งพิงกันเองอย่างสมดุลย์ และมีความสุข ได้แก่ การเกษตรกรรมพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง การแปรรูปของกินของใช้ให้กินและใช้ได้นานขึ้น การจัดการผลผลิตให้มีมูลค่าเพิ่ม การจัดการเงินการคลังที่หมุนเวียน ความเข้มแข็งของชุมชน และการจัดสวัสดิการสังคม เพื่อการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันเองที่มากขึ้น เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในเฉพาะพื้นที่ 4 จังหวัดในเขตอีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษามุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่นและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัญหานำการวิจัย

1. ปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างไร
2. กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยมุ่งศึกษาและเก็บข้อมูลเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านในเขตอีสานใต้ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการยอมรับจากสังคม ประชาชนในชุมชน ตลอดจนบางท่านยังได้รับรางวัลต่างๆ เช่น รางวัลจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานให้เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาปลูกสร้างสวนป่า ในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ที่ท้องสนามหลวง และรางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่พระราชทานให้เนื่องในวันอาหารโลกที่จัดโดย UNDP และ F.A.O. ในฐานะเกษตรกรที่มีผลงานด้านการส่งเสริมสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

กลยุทธ์ หมายถึง การกำหนดรูปแบบ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ ขั้นตอนและวิธีการในการดำเนินงานที่คาดว่าจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพมากกว่าวิธีการต่างๆ เพื่อให้การปฏิบัติงานสามารถเป็นไปอย่างสอดคล้องตรงตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

กลยุทธ์การสื่อสาร หมายถึง การกำหนดรูปแบบ ขั้นตอน และวิธีการในการติดต่อสื่อสารเพื่อให้การปฏิบัติงานสามารถเป็นไปอย่างสอดคล้องตรงตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ โดยลักษณะของการสื่อสารต่างๆ ที่จะนำมาใช้ในการศึกษาวิจัยชิ้นนี้ ประกอบด้วย

รูปแบบการสื่อสาร หมายถึง การสื่อสารในลักษณะต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณา โดยในงานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารโดยจำแนกเป็น 4 ลักษณะดังนี้ คือ

- ทิศทางการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การสื่อสารแบบทางเดียว (One-way communication) และการสื่อสารแบบสองทาง (Two-ways communication)
- ลักษณะของการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Communication) และ การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Communication)
- การไหลของข่าวสาร แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ การสื่อสารจากบนลงล่าง (Downward Communication) การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Upward Communication) และการสื่อสารตามแนวนอน (Horizontal Communication)

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง นักฟื้นฟู นักประยุกต์และประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นบุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิด มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่นที่เป็นประชาชนซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถที่สืบทอดกันมา พร้อมทั้งยังมีการพัฒนาตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ด้วยจุดประสงค์ที่พยายามจะยืนหยัดเพื่อดำรงการพึ่งตนเองต่อแรงกระแสด้านความกดดันและขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองจากโลกภายนอก

ชุมชนท้องถิ่น หมายถึง กลุ่มของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีอยู่ในพื้นที่เดียวกัน มีวัฒนธรรม ภาษา ค่านิยม ประเพณีที่คล้ายคลึงกัน ในที่นี้กำหนดเฉพาะชุมชนใน 4 จังหวัดเขตอีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา

มุมมอง หมายถึง ความคิดเห็น รวมถึงทัศนคติของปราชญ์ชาวบ้านที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น

บทบาท หมายถึง การกระทำที่ส่งผล กำลังส่งผล หรือจะส่งผลต่อชีวิตและสังคมของประชาชน ในชุมชน การกระทำดังกล่าวอาจเป็นไปตามธรรมชาติอาจเป็นไปตามจารีต ประเพณี ตามศีล ธรรม จรรยาบรรณของสังคม ตาม กฎ ระเบียบ จรรยาบรรณที่กำหนดไว้

การจัดการชุมชน หมายถึง การดำเนินงานของปราชญ์ชาวบ้านในการสื่อสารเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับประชาชนในชุมชน ได้แก่ การวางแผนในการเผยแพร่ข่าวสาร การจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารงานชุมชน วิธีการของประชาคมในการ แก้ไขปัญหา ความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางให้กลุ่มผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้านอื่นๆ ในการเผยแพร่ความรู้ต่างๆ สู่ประชาชน ในชุมชนต่อไป
2. เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ อันจะนำไป เป็นแบบอย่างสู่การพัฒนา รูปแบบการสื่อสารดังกล่าวในชุมชนอื่นต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การที่จะสามารถวิเคราะห์ถึงบทบาททางการสื่อสารของผู้นำความคิด จำเป็นต้องอาศัยแนวคิด ทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยต่างๆ เพื่อสนับสนุนและเป็นแนวทางที่สำคัญในการศึกษาให้ผลการวิจัยที่ออกมามีความน่าเชื่อถือ ตลอดจนสามารถเป็นกรอบที่ให้กำหนดทิศทางในงานวิจัยขึ้นนี้มีความถูกต้องและสมบูรณ์ ตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับมุมมองที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น
  - 1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาชุมชน
  - 1.2 กลยุทธ์ในการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
  - 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคีสาน
  - 1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง
  - 1.5 แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ 3 ชั้น

2. แนวคิดเรื่องบทบาทของผู้นำกับการพัฒนา
  - 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการพัฒนาชุมชน
  - 2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทางความคิด
  - 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
  - 2.4 บทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท
  - 2.5 ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท
  - 2.6 ประชาชนชาวบ้านกับการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับยุทธวิธีการสื่อสารในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
  - 3.1 แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล
  - 3.2 ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล
  - 3.3 ทฤษฎีการสื่อสารแบบสองชั้นตอน
  - 3.4 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางการสื่อสาร
  - 3.5 แนวคิดเกี่ยวกับการโน้มน้าวใจ
  - 3.6 แนวคิดเรื่องข่าวลือ

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับมุมมองที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาชุมชน

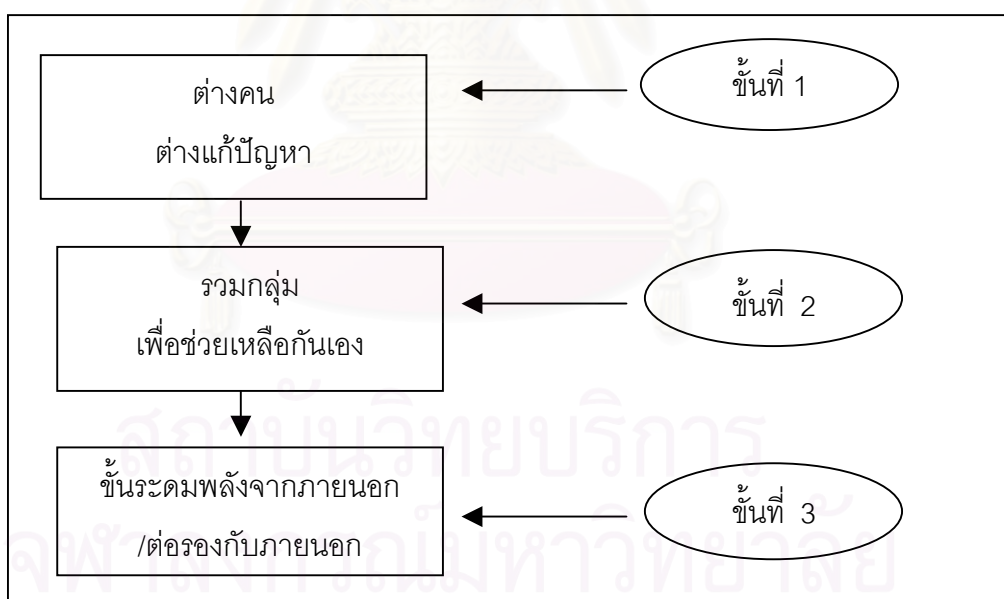
ในการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาในเรื่องของการสื่อสารและการจัดการชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกรรวมกลุ่มของประชาชนในการร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้ ประเด็นที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับการจัดการชุมชนในครั้งนี้ คือกลยุทธในการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้าน การจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน วิธีการของประชาคมในการแก้ไขปัญหา ความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ดังนั้น กระบวนการสำคัญกระบวนการหนึ่งในการร่วมในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ก็คือ กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication Process) ซึ่งเป็นเรื่องกระบวนการสนทนาโต้ตอบกัน (Dialogical Process) ของสมาชิกในสังคมบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน (Equal basis) เพื่อค้นหาแนวทางในการเปลี่ยนแปลงสังคมและดำเนินการร่วมกัน ในขณะที่มองบทบาทของภาครัฐบาลว่าเป็นผู้ให้การสนับสนุน (Facilitator) ในการพัฒนาต่างๆ โดยเชื่อว่าการสนทนาโต้ตอบกันของสมาชิกในสังคมคือ การระดมสมองของสมาชิกในสังคม (Brain Storming) ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมได้หันหน้าเข้าหากัน พูดคุย เจาจากัน เพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลข่าวสารเบื้องต้น หลักการและแนว

ทางที่หลากหลายสำหรับการตัดสินใจร่วมกันเกี่ยวกับสังคมตนซึ่งจะนำไปสู่การเกิดสำนึกสาธารณะร่วมกัน (Public Conscientization) กระบวนการเรียนรู้กัน (Learning Process) ระหว่างสมาชิกในสังคม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เหมาะสม และเป็นที่เห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในสังคม (อ้างในปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, 2543)

นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งกิจกรรมตามระดับของพื้นที่ ซึ่งอาจจะไล่ตั้งแต่ระดับบุคคล กลุ่ม หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภายนอก การแบ่งประเภทนี้มีนัยยะสำคัญในการวัดความสัมพันธ์ระหว่างระดับต่าง ๆ เช่น ระดับบุคคลกับกลุ่ม ระดับกลุ่มกับหมู่บ้าน ระดับตำบลภายนอก โดยที่เนื้อหาของความสัมพันธ์นั้น อาจจะมีลักษณะขัดแย้ง (เป็นศัตรู) ร่วมมือ (เป็นมิตร) หรือทั้งขัดแย้งทั้งร่วมมือ

เราสามารถแบ่งประเภทของกิจกรรมได้ตามเกณฑ์เรื่องพัฒนาการขององค์กรออกได้เป็น 3 ชั้นหยาบๆ ได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 2.1 ขั้นตอนการพัฒนาขององค์กรชุมชน

ลำดับขั้นตอนเช่นนี้มีความสำคัญ กล่าวคือ หากมีการกระโดดข้ามขั้น เช่น จากที่ไม่เคยรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเองเลย กระโดดมาเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อต่อรองกับภายนอก เช่น ในรูปของสภาเกษตรกรเลย ผลที่เกิดขึ้นมักจะไม่ค่อยประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน ทั้งนี้เพราะการทำกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือกันเองภายในกลุ่มจะเป็นเสมือนเวทีฝึกซ้อมความสามารถในการจัดการของชาวบ้าน ก่อนที่จะก้าวขึ้นไปชนในเวทีที่หินมากขึ้น (เพราะต้องออกไปจัดการกับคนนอก) เปรียบง่ายๆ เสมือนการกำกำปั้นซึ่งถ้ายังกำได้ไม่ดี จะไปทุบไปตีอะไรก็ยังไม่แรงไม่ได้ผล

1.1.1 กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาโครงสร้างองค์กร (อ้างในสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540)

กลยุทธ์ที่สามารถมองเห็นได้ในการจัดโครงสร้างองค์กรชุมชนมีอยู่ 2 – 3 ประการคือ มีการกระจายตัว (Decentralized) และมีการระดมส่วนร่วมอย่างเต็มที่ (Full Participation)

การกระจายตัว มีนักวิจัยได้ให้ตัวอย่างการจัดโครงสร้างสหกรณ์ทำนงแนวที่มีกระจายตัวเป็นหน่วยย่อยเป็นชั้นๆ เริ่มตั้งแต่สมาชิกทั้งหมดมาเป็นหัวหน้าหน่วย 35 หน่วย หัวหน้ากลุ่ม 10 กลุ่ม คณะกรรมการดำเนินงาน ผู้จัดการ ฯลฯ

การกระจายตัวของโครงสร้างดังกล่าวนี้ เป็นการกระจายงานและความรับผิดชอบออกไปเป็นชั้นๆ ในระดับต่างๆ อันเป็นรูปแบบโครงสร้างที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตที่เป็นจริงของชาวบ้าน ซึ่งไม่ได้มีเวลาว่างมากมาย (ต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ทำมาหากิน) และไม่ได้ใช้ชีวิตทั้งหมดเพื่อมาทำงานพัฒนาเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามลักษณะการจัดโครงสร้างให้ทุกระดับมีหัวมุม (ตัวแทนจากระดับล่างขึ้นมาเป็นกรรมการในระดับบน) อย่างไม่ขาดตอน ไม่ว่าจะองค์กรจะขยายใหญ่เป็นหลายๆ ชั้น โครงสร้างแบบนี้จะเอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วม การไหลเวียนอย่างทั่วถึงของข่าวสาร การติดตามผลและการกำกับดูแล (Monitor-Regulation) อย่างทั่วถึงทั้งองค์กร

การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องขั้นตอนของการทำงาน พัฒนาแบบจากล่างขึ้นบน องค์ประกอบที่สำคัญคือ ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในทุกขั้นตอนและในทุกองค์ประกอบ มีนักวิจัยได้แสดงให้เห็นในกรณีของกลุ่มพรรคไม้ที่สมาชิกกลุ่มเข้าร่วมตั้งแต่ขั้นวิเคราะห์ การทำกิจกรรม ขั้นการตัดสินใจ (เช่นเรื่องกำหนดราคา) การร่วมลงทุน ฯลฯ นอกจากนี้ กลุ่มได้ใช้ระบบหมุนเวียนการเป็นผู้นำ (Circulation of Leadership) เพื่อเกื้อหนุนภาวะความรับผิดชอบและโอกาสการพัฒนาความเป็นผู้นำของทุกคน

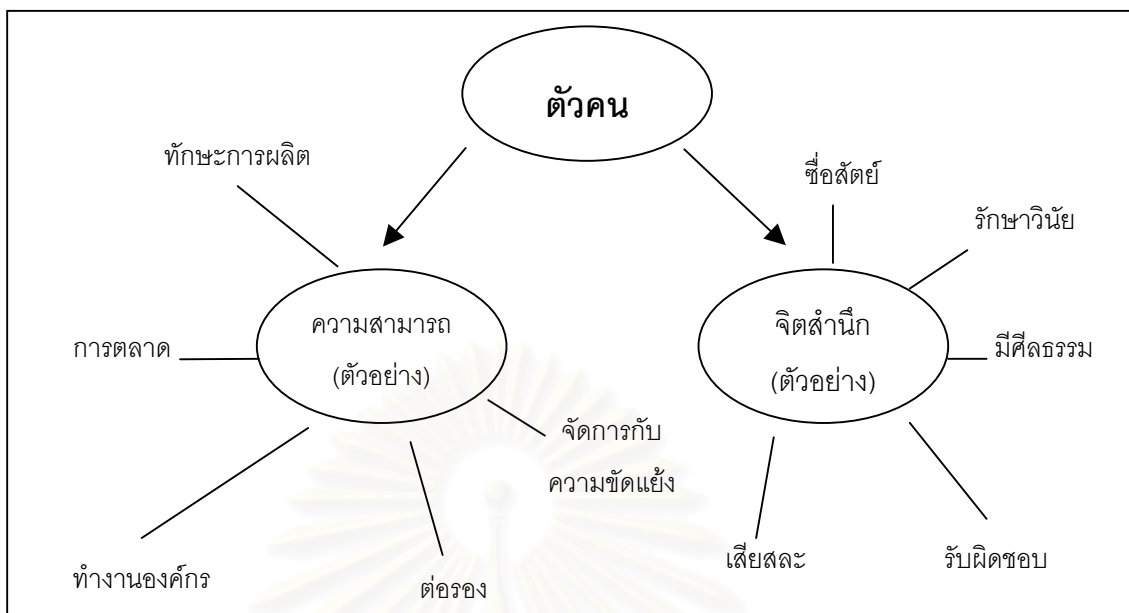
ในการจัดโครงสร้างองค์การชุมชนนั้นจำเป็นต้องมีการแบ่งขั้นตอนบางขั้นที่ใช้บุคคลภายนอกหรือมีเจ้าหน้าที่ประจำมารับผิดชอบ ณ จุดนี้มีหลักการจัดการที่ต้องคำนึงถึงก็คือ ต้องรักษาสมดุลระหว่างสมาชิกกับเจ้าหน้าที่ประจำให้ดี และถึงแม้จะใช้เจ้าหน้าที่ประจำหรือบุคคลภายนอก ก็ต้องมีการสร้างกลไกการกำกับดูแลองค์ประกอบส่วนนี้ที่มีประสิทธิภาพและหากเป็นไปได้ในระยะยาวองค์กรควรตั้งเป้าหมายให้สามารถพึ่งตนเองในเรื่องบุคลากรให้เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

1.1.2 กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรบุคคล

ปรัชญาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 นั้นได้ระบุอย่างชัดเจนว่า เป็นการพัฒนาแบบถือคนเป็นศูนย์กลาง (Human-centered Development) อันมีความหมายว่า การพัฒนาทุกอย่างทำไปก็เพื่อให้มนุษย์มีความสุขมากขึ้น และตัวมนุษย์มีการพัฒนาขึ้นในทุกๆ ด้าน (มิใช่เรื่องของถนนหนทาง หรือ GNP เป็นศูนย์กลาง)

ท่าทีของการจัดการทรัพยากรบุคคลในการทำงานขององค์กรชุมชนนั้นคงจะเป็นท่าทีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือทั้งใช้ทั้งทำนุบำรุงรักษา ทั้งจัดการทั้งพัฒนารวมทั้งสืบทอดด้วย มิติของการพัฒนาบุคคลควรมี 2 มิติดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 2.2 แสดงมิติของการพัฒนาคน

กลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและการพัฒนาบุคคลมีดังนี้

การพัฒนาความรู้ นอกจากการพัฒนาความรู้จะมีฐานะเป็น “จุดเริ่มต้น” ที่สำคัญของการทำงานในองค์กรชุมชนแล้ว การพัฒนาความรู้ยังต้องทำหน้าที่เป็น “ยาค้ำ” แทรกอยู่ในทุกขั้นตอน ถ้าขาดยาตัวนี้ จะมีผลทำให้องค์กรชุมชนนั้นขาดพลังชีวิตที่สำคัญไป (และโดยธรรมชาติหลังจากทำกิจกรรมไปมากๆ เข้า เรื่องการเรียนรู้จะค่อยๆ เฉื่อยไปตามลำดับ ดังนั้นต้องมีการวางแผนสอดแทรกเอาไว้)

การพัฒนาต้องใช้เวลา หากคำนวณช่วงเวลาของการก่อตั้งสหกรณ์จากแบบร่างขึ้นบนของทำนางแนวจะเห็นว่าใช้เวลาตั้ง 14 ปี (พ.ศ.2524-2538) ซึ่งแสดงว่า กลยุทธ์การพัฒนาคนนั้นต้องใช้เวลา

การจัดสมดุลระหว่าง “รายบุคคล” V.S. “ทำร่วมกันเป็นกลุ่ม” เป็นอีกมิติหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงเวลาจัดกิจกรรมที่มีเรื่องคนเข้าไปเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพราะกิจกรรมเรื่องเลี้ยงวัว

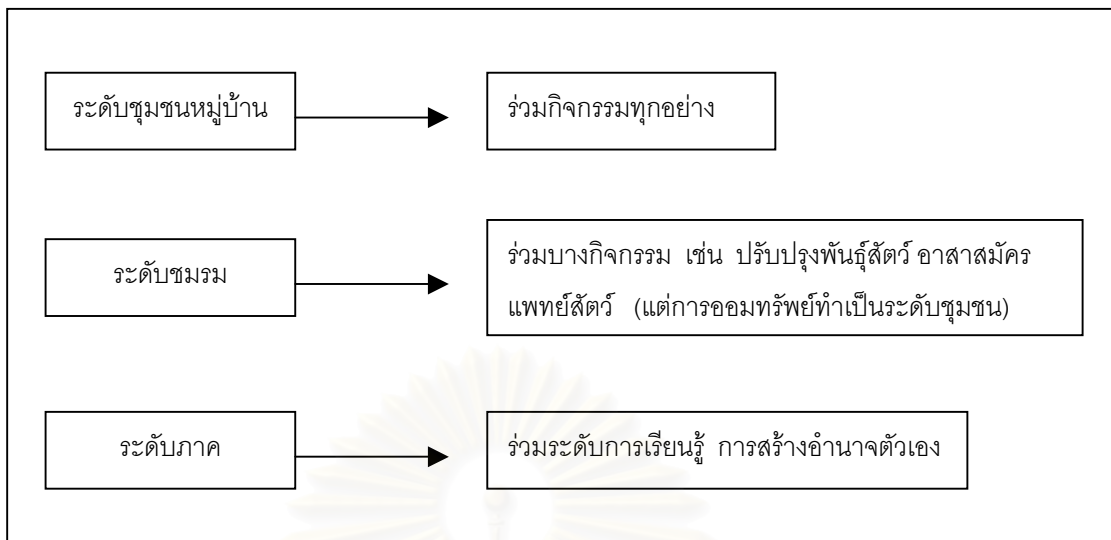
ทอดผ้า ซื่อปู้ย ฯลฯ จะต้องมีการแบ่งแยกว่าในขั้นตอนใดของกิจกรรมจะทำเป็นรายบุคคลหรือจะทำงานร่วมกัน (เช่น สร้างคอก เลี้ยง รักษาพยาบาล เวลาวัวควายตาย ฯลฯ) หากจัดกลยุทธ์ที่ผิดพลาดผิดตัว เช่น เอาขั้นตอนที่ควรทำเป็นรายบุคคลมาทำเป็นกลุ่ม (เช่น ชั้นเลี้ยงวัวควาย) ก็จะทำให้เสียเวลาจัดการ หรือในกรณีสินเชื่อของสหกรณ์ทำนางแนวที่ควรเอาสินเชื่อสำหรับกลุ่มไปจัดการเป็นรายบุคคล ทำให้มีปัญหาในการดำเนินงานมาก เป็นต้น

1.1.3 กลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาเครือข่าย

ลักษณะร่วมประการหนึ่งขององค์กรชุมชน คือ จะมีการขยายแนวคิด ขยายกิจกรรม สร้างเครือข่ายอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการขยายเครือข่ายตามพื้นที่ เช่น ขยายไปในหมู่บ้านใกล้เคียง หรือขยายตามลักษณะกิจกรรม คือ สร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นที่ทำกิจกรรมแบบเดียวกันหรือทำกิจกรรมเสริมกัน นอกจากนั้นความสัมพันธ์กับเครือข่ายก็ยังเป็นแบบองค์กรพันธมิตรที่หนุนช่วยกันได้ทุกเรื่อง แต่ในบางกรณีก็เป็นเครือข่ายที่อาจต้องมีการต่อรองกันบ้าง ข้อคิดที่เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาเครือข่ายมีดังนี้

“เรื่องขนาดที่กำลังพอเหมาะ” แม้ว่าแนวคิดเรื่องเครือข่ายจะเป็นการขยายขอบเขตของความสัมพันธ์ที่ต่างหนุนช่วยซึ่งกันและกันก็ตาม แต่ทว่าในการขยายตัวออกไปนั้นก็มีข้อเท็จจริงประการหนึ่งก็คือ คนยิ่งเยอะ เรื่องก็ยิ่งเยะและต้องการการบริหารจัดการมากยิ่งขึ้น ดังนั้นในการขยายเครือข่ายจึงอาจต้องมีการคิดถึงหลักการเรื่องขนาดที่กำลังพอเหมาะ

“การแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบ” ได้มีการศึกษากรณีตัวอย่างที่องค์กรชุมชนหนึ่งๆ ได้ขยายเครือข่ายออกเป็นระดับต่างๆ คือ ระดับชุมชนหมู่บ้าน ระดับชมรม และระดับภาค กลยุทธ์หนึ่งที่เราอาจจะศึกษาต่อไปก็คือ ในแต่ละระดับนั้นควรจะมีขอบเขตการทำกิจกรรมร่วมกันในระดับไหน ตัวอย่างเช่น

แผนภูมิภาพที่ 2.3 แสดงกิจกรรมในแต่ละระดับของเครือข่าย

หากไม่กำหนดขอบเขตที่แน่นอนดังกล่าวจะทำให้มีปัญหาเรื่องการจัดสรรทรัพยากร โดยเฉพาะเรื่องทรัพยากรบุคคลและเวลา ดังเช่นที่ผู้นำชาวบ้านหลายคนบ่นว่า เมื่อต้องไปทำงานระดับกว้างมาก ทำให้ไม่มีเวลาพัฒนาชุมชนหมู่บ้านของตัวเอง

ความจำเป็นที่ต้องทำกลุ่มย่อยให้เข้มแข็ง แม้ว่าการขยายเครือข่ายจะหมายถึงการขยายกิจกรรมออกไปข้างนอก แต่ทว่ากลยุทธ์ที่ต้องนำมาใช้ก็คือนโยบายเดิน 2 ขาอย่างสมดุล กล่าวคือ ในขณะที่ขยายตัวออกไปข้างนอก ก็ต้องไม่ลืมที่จะพัฒนาหน่วยย่อยให้เข้มแข็งในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเข้าใจของสมาชิก การบริหารเงินทุน การจัดระบบแบ่งบงเงื่อนไขที่ภายในกลุ่มมีความเข้มแข็งเท่านั้น เมื่อมีโอกาสที่ดีที่เอื้ออำนวยจากภายนอกผ่านเข้ามา กลุ่มจึงจะสามารถใช้โอกาสอันดีนั้นได้

กลยุทธ์การสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชนที่มีนักวิจัยได้ศึกษาเอาไว้ 2 – 3 ประการ ที่น่าจะศึกษาค้นคว้าเนื้อหาการจัดการและการพัฒนาต่อไปคือ

- เครือข่ายการเรียนรู้ยังเป็นเครือข่ายที่ขาดความต่อเนื่องและขาดพลังเพราะไม่มีเป้าหมายร่วมที่ชัดเจน

- เครือข่ายอำนาจต่อรองมักจะมีภาพพจน์ติดลบในการรับรู้ของสาธารณะและมักถูกต่อต้านด้วยวิธีการต่างๆ จากผู้เสียประโยชน์

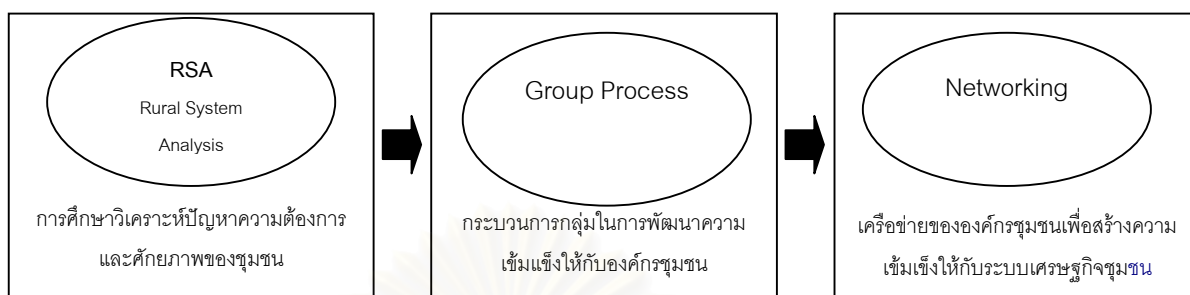
1.2 กลยุทธ์ในการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

การพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความละเอียดอ่อน ความละมุนละม่อมในการประสานสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้น ทั้งระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มหรือองค์กรนั้น และการประสานให้เกิดการสนับสนุนซึ่งกันและกันของทุกภาคีที่เกี่ยวข้อง หัวใจสำคัญของกระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนคือ การศึกษาศักยภาพชุมชนและการวิเคราะห์ปัญหาหรือเงื่อนไขข้อจำกัดของชุมชนและกลุ่มเป้าหมายได้อย่างชัดเจน เพื่อการวางแผนวิธีการและขั้นตอนการทำงานได้ตรงประเด็น ชัดเจน ทั้งนี้โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน การทำงานโดยวิธีนี้เท่ากับเป็นการประสานความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้หรือประสบการณ์ ตลอดจนเทคนิควิธีจากภายนอก ที่นักพัฒนาหรือเจ้าหน้าที่นำเข้าไปแลกเปลี่ยนกับชุมชน

สำหรับประสบการณ์เกี่ยวกับการวิเคราะห์ชุมชน และวิธีการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรธุรกิจชุมชนโดยชาวบ้านมีส่วนร่วม ที่มีการดำเนินการโดยหน่วยงานต่างๆ สรุปได้ดังแผนภูมิภาพที่ 2.4 ต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิภาพที่ 2.4 แสดงกระบวนการกลุ่มเพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรธุรกิจ ชุมชน

ที่มา : กระบวนการกลุ่ม การสังเคราะห์ประสบการณ์ของโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกร
ในการพัฒนา (SFPP) กรมส่งเสริมการเกษตร ปี พ.ศ.2529-2532

กระบวนการพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็งดังแสดงในแผนภูมิข้างบนนั้น เริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน ซึ่งโดยทั่วไปมีวิธีการศึกษาได้หลายวิธี นอกจากเทคนิควิธีการประเมินวิเคราะห์ ชุมชน (RSA หรือ Rural System Analysis) ที่พัฒนามาจาก RRA (Rapid Rural Appraisal) ดังกล่าวแล้ว

สำหรับประเด็นสำคัญของวิธี RSA คือการวิเคราะห์ 2 ระดับ กล่าวคือ การวิเคราะห์ภาพรวมของชุมชน ซึ่งจะได้ทราบรายละเอียดทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น จากนั้นเป็นการวิเคราะห์ระดับครัวเรือน โดยมุ่งหาความสัมพันธ์ระหว่างคนและทรัพยากรในชุมชน ว่ามีการใช้ประโยชน์ในด้านใดบ้าง และประเด็นปัญหาหรือความขัดแย้ง หรือการแข่งขันที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรชุมชน ที่มักแปรเป็นอำนาจทางเศรษฐกิจหรือการต่อรองอื่นๆ ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ชุมชนนี้เป็นรายละเอียดที่สำคัญสำหรับการวางแผนทางการพัฒนาองค์กรได้อย่างเป็นระบบถูกต้อง และในการทำการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนจำเป็นต้องอาศัยทีมงานสหสาขาวิชาร่วมกับผู้นำท้องถิ่นและความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องในชุมชน

กระบวนการกลุ่ม คือกระบวนการพัฒนาจิตสำนึกให้คนในชุมชนหรือกลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญและร่วมกันแก้ปัญหาด้วยตนเอง พึ่งพาอาศัยกันเอง ตลอดจนการกำหนด

ประเด็นที่จำเป็นต้องหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ขั้นตอนการทำงานเพื่อพัฒนาจิตสำนึกและดำเนินงานโดยกลุ่มมีหลายขั้นตอน กล่าวคือ

ขั้นตอนการเตรียมกลุ่ม (Group Preparation Stage)

เป็นการนำเอาข้อมูลของชุมชน ศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนผลการวิเคราะห์เบื้องต้นโดยนักวิจัยหรือคณะทำงานนำเสนอและวิเคราะห์ร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน/นักพัฒนา และชาวบ้านเพื่อแสวงหาวิธีแก้ไขปัญหที่เหมาะสม และสอดคล้องกับเงื่อนไขความสามารถของชุมชนอีกครั้ง โดยวิธีการนี้จะเป็น การร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ สร้างความคุ้นเคย ความไว้วางใจ และความร่วมมือ ระหว่างชาวบ้านเป้าหมายจนสามารถรวมกลุ่มริเริ่มทำกิจกรรมร่วมกันได้

ขั้นกลุ่มเรียนรู้ (Group Learning Stage)

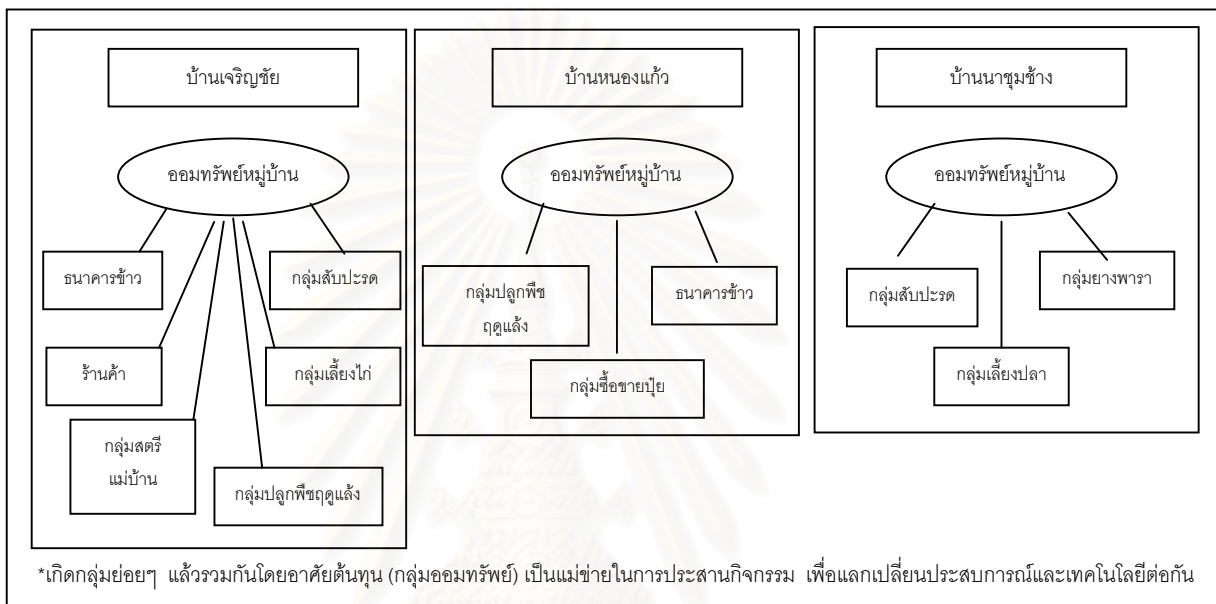
เป็นการนำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ กันกลุ่มทั้งการจัดศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มอื่นๆ หรืออีกนัยหนึ่งคือการให้การศึกษาแก่ชาวบ้าน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยบุคคลหรือวิทยากรที่มีความรู้และเป็นนักปฏิบัติ ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและให้ข้อคิดแก่ชาวบ้านเป็นการเปิดโลกทัศน์และสร้างแนวคิดทางเลือกใหม่แก่ชาวบ้าน รวมทั้งการปรับปรุงเทคโนโลยีอันจะนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมในที่สุด วิธีการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านด้วยกันและการเรียนรู้จากวิทยากรท้องถิ่นที่ผ่านมา พบว่าน่าสนใจกว่าสำหรับชาวบ้าน และชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้มากกว่าการเรียนรู้จากนักวิชาการ

ขั้นดำเนินกิจกรรมหรือกลุ่มกิจกรรม (Action Group)

จะต้องมีการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเหมาะสม สมาชิกและกรรมการจะต้องได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรม กลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่มมีโครงสร้างการทำงานเกี่ยวข้อกัน ตัวอย่างเช่น กลุ่มออมทรัพย์ ที่ให้เงินกู้ยืมสำหรับสมาชิกกลุ่มต่างๆ ลงทุนทำกิจกรรมที่แตกต่างกัน อาจจะต้องใช้กลุ่มออมทรัพย์เป็นแม่ข่ายในการรวมความเป็นชุมชนของทุกกิจกรรมเข้าด้วยกัน เพื่อให้

การทำงานสอดคล้องประสานกัน และหากแต่ละชุมชนมีองค์กรของตนเองและสร้างเป็นเครือข่ายกับหลาย ชุมชนแล้ว ก็จะทำให้เกิดการร่วมมือและอำนาจต่อรองเชิงเศรษฐกิจได้ ดังแผนภูมิข้างล่างนี้

แผนภูมิภาพที่ 2.5 แสดงการเกิดเครือข่ายพัฒนากิจกรรม ระหว่างหมู่บ้านของ ต.รัตนวารี กิ่ง อ.รัตนวาปี จ.หนองคาย

ที่มา : เดชา ผาสุก, ประสบการณ์การทำงานพัฒนากลุ่มเครือข่ายปี 2529-2539

โดยในแต่ละกลุ่มกิจกรรมจะเริ่มกระบวนการกลุ่มพัฒนาตนเองจนเป็นกลุ่มที่ได้ดำเนินกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ และมีการรวมทุนจากสมาชิกในกลุ่มย่อย เพื่อเป็นทุนสำรองฉุกเฉินในการดำเนินกิจกรรมซึ่งมีความคล่องตัวสูงและตัดสินใจได้เองภายในกลุ่มกิจกรรม ส่วนกลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน สมาชิกย่อยทุกคนจะเป็นสมาชิกและร่วมกันระดมทุนโดยการออมทุกเดือน สิทธิของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สามารถกู้ยืมเงินกรณีฉุกเฉินได้ไม่เกิน 1,000 บาท ปลอดดอกเบี้ย 45 วัน เช่น กรณีเจ็บป่วยต้องไปโรงพยาบาล หรือฉุกเฉินกรณีอื่นๆ ซึ่งกิจกรรมการพิจารณาเงินกู้จะเป็นผู้อนุมัติการกู้ยืม และมีกรรมการตรวจสอบเป็นผู้ตรวจสอบความถูกต้องตามระเบียบกติกาของกลุ่ม โดยสมาชิกออมทรัพย์จะมีทั้งคนฐานะดี ปานกลาง และยากจน ผู้ที่กู้ยืมมักจะเป็นกลุ่มยากจน ซึ่งเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งลดความเดือดร้อนของผู้ที่มีฐานะยากจน ที่ต้องกู้หนี้ยืมสินจากนายทุนที่คิดดอกเบี้ยสูงเกินไป

การสร้างเครือข่ายของกลุ่มออมทรัพย์สามารถรวมเงินได้จำนวนมากขึ้น เพื่อทำการซื้อผลผลิตจากสมาชิกในราคาที่เป็นธรรม ในกรณีที่พ่อค้าคนกลางให้ราคาต่ำเกินไป แต่กรณีที่เกิดการแข่งขันของคนกลางและราคาผลผลิตอยู่ในระดับที่พอใจ ก็จะปล่อยให้เป็นไปตามกลไกของตลาด เช่น การเข้าแทรกแซงพยุจราคา सबปะรด การรับซื้อข้าว และถั่วเหลือง เป็นต้น

ข้อสรุปจากสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ยุทธศาสตร์การพัฒนาธุรกิจชุมชน” ได้แบ่งประเภทของการลงทุนเพื่อทำธุรกิจออกเป็น 2 แบบ คือ การลงทุนโดยนายทุนเอกชนภายนอก ในลักษณะสร้างงานในชุมชน กล่าวคือ มีการจ้างคนในชุมชนเป็นแรงงานผลิต การลงทุนในลักษณะนี้โดยทั่วไปคนในชุมชนจะไม่มีบทบาทหรือส่วนร่วมอะไรในการบริหารกิจการ ส่วนอีกรูปแบบคือชุมชนร่วมกันลงทุนและเป็นเจ้าของกิจการโดยมีภาครัฐหรือหน่วยงานพัฒนาทั้งรัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชนให้การสนับสนุน

นอกจากนี้ การสัมมนาเรื่อง “ยุทธศาสตร์การพัฒนาธุรกิจชุมชนยังเห็นความสำคัญของความร่วมมือกับธุรกิจเอกชน ในลักษณะการร่วมทุนระหว่างองค์กรธุรกิจชุมชนกับธุรกิจเอกชน เพื่อให้กิจการนั้นสามารถขยายและเติบโตได้มากขึ้น ทั้งนี้โดยเน้นว่า การร่วมทุนนี้จะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในการกำหนดแนวทางการทำงานและการตัดสินใจต้องมีการกระจายผลประโยชน์อย่างยุติธรรม บทบาทภาคธุรกิจเอกชนนอกเหนือการร่วมลงทุนคือการช่วยเหลือทางด้านบริหารจัดการให้กับธุรกิจชุมชน โดยอาจจัดตั้งในลักษณะหน่วยงานจัดการกลางทางด้านการตลาด ช่วยจัดการเรื่องการตลาดให้กับองค์กรธุรกิจชุมชนในระยะเริ่มต้น เป็นต้น ประการสำคัญคือธุรกิจชุมชนต้องเป็นธุรกิจที่พัฒนาทรัพยากรท้องถิ่น ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ คงความหลากหลายของธุรกิจชุมชนให้เป็นที่มาของศักยภาพและความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ ยังมีผลการสัมมนาเรื่องกำหนดทิศทางแผน 5 ปี ในการพัฒนาสถาบันเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีกลุ่มหรือองค์กรทั้งที่ถูกจัดตั้งโดยองค์กรภายนอกและที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชนเองมากกว่า 7,000 กลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่ยังอยู่ในสภาพอ่อนแอ ฟังตนเองยังไม่ได้โดยสามารถแยกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. กลุ่มที่เกิดจากการผลักดันตามนโยบายหรือความสนใจของหน่วยงานภายนอก โดยชาวบ้านยังไม่เห็นความสำคัญหรือประโยชน์ของกลุ่มตัวอย่างดังกล่าว แนวทางทำงานพัฒนา ลักษณะนี้เป็นแบบบนสู่ล่าง (Top-down Approach) หน่วยงานที่ดำเนินการโดยวิธีนี้มีทั้งภาครัฐ และเอกชนเจ้าหน้าที่มักทำการชี้แนะ ทำให้จิตสำนึกของชุมชนในการร่วมกลุ่มเหล่านี้มีน้อย กลุ่มจึงมักอ่อนแอ กิจกรรมส่วนใหญ่คือการขอความช่วยเหลือและรองรับปัจจัยการผลิต สินเชื่อ และอื่นๆ จากหน่วยงาน มีข้อสังเกตว่ากลุ่มประเภทนี้หลายกลุ่มเป็นกลุ่มสตรี โดยเฉพาะกลุ่มที่ทำการแปรรูป และกลุ่มงานหัตถกรรม เป็นต้น

2. กลุ่มที่เกิดจากการพัฒนาแบบล่างสู่บน (Bottom up Approach) การเกิดกลุ่มประเภทนี้มีสาเหตุที่มาหลากหลาย บ้างเกิดจากการรื้อฟื้นกลุ่มแบบแรกที่ล้มเหลวให้กลับมีกิจกรรมที่ตอบสนองต่อสมาชิกได้ตรงตามความต้องการ หรือเป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิต่างๆ เพื่อเร่งให้กลไกของรัฐตอบสนองต่อการแก้ปัญหาเร็วยิ่งขึ้น กลุ่มอีกประเภทเกิดจากการส่งเสริมของนักพัฒนาที่ผ่านกระบวนการสร้างจิตสำนึกกับสมาชิกในชุมชน แล้วจึงเกิดการรวมตัวกันของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองตามสภาพปัญหาและความสนใจและศักยภาพของชุมชนที่ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเอง ไม่ว่าจะในด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเกิดของกลุ่มประเภทนี้มักใช้เวลายาวนานในการพัฒนา และหากเป็นกลุ่มที่เกิดจากการส่งเสริมของหน่วยงานก็มักจะเป็นหน่วยงานที่มักเป็นหน่วยงานหรือโครงการพิเศษที่มีวิธีการทำงานแบบล่างสู่บน และมีเวลาทำงานกับชุมชนยาวนานพอควร แต่มีข้อสังเกตว่าพื้นที่ทำงานของหน่วยงานหรือโครงการประเภทนี้มีจำกัด และมีเกณฑ์การเลือกพื้นที่ทำงาน และขั้นตอนทำงานที่ชัดเจน แต่ยังขาดการผลักดันบทเรียนดังกล่าวเข้าสู่ระบบธุรกิจชุมชน และระบบการทำงานของรัฐบาลอย่างจริงจัง

อีกประเด็นหนึ่งที่จำเป็นต้องพิจารณาปรับปรุงการทำงานของรัฐบาลให้ชัดเจน เพื่อให้เชื่อมต่อการพัฒนาองค์กรธุรกิจชุมชน ให้สามารถดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เมื่อกลุ่มเข้มแข็งและมีกิจการที่กว้างขวางขึ้น คือการจดทะเบียนองค์กรชุมชนต่างๆ ซึ่งปัจจุบันปรากฏว่ามีหน่วยงานที่ทำหน้าที่จดทะเบียนหลายหน่วยงานจนซ้ำซ้อนกันเอง หลักเกณฑ์ที่ใช้ก็คล้ายๆ ไม่ทันกับพัฒนาการของกลุ่ม ประการสำคัญคือการจดทะเบียนองค์กรมักจะถูกนำมาใช้ในการควบคุมการดำเนินงานจนเกิดความไม่คล่องตัว มากกว่าการให้สิทธิประโยชน์ หรือการเอื้อ

อำนวยความสะดวกสามารถประสานงานได้อย่างสะดวก หน่วยงานมักจะยึดถือว่าองค์กรประชาชนที่
 ตนพัฒนาขึ้นนั้นเป็นสมบัติของตนมากกว่าที่จะสนับสนุนให้เป็นองค์กรของประชาชน

กล่าวโดยสรุปคือ การพัฒนาองค์กรธุรกิจชุมชนในปัจจุบัน แม้มีการริเริ่มทำมาจะ
 ะหนึ่ง แต่องค์กรส่วนใหญ่ยังไม่เข้มแข็ง ขาดแหล่งเงินทุนที่มีเงื่อนไขที่สอดคล้องเหมาะสมต่อ
 การทำธุรกิจชุมชน ความรู้และการบริหารองค์กรธุรกิจการปรับปรุงระบบการผลิต ต้นทุนการผลิต
 ที่สูง การจัดการผลิตภัณฑ์ การจัดการด้านการตลาดของกลุ่มที่มีกิจกรรมต่างๆ กัน ยังจำเป็นต้อง
 ต้องให้ความช่วยเหลือโดยวิทยากรที่เป็นผู้รู้จริงในเรื่องดังกล่าวอีกมาก นอกจากนี้บุคลากรที่ทำ
 หน้าที่ส่งเสริมพัฒนาากลุ่มธุรกิจชุมชนเหล่านี้ยังขาดความรู้ ความชำนาญเชิงธุรกิจ ขาดการ
 บริการข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์และเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจแก่องค์กร ขาดผู้รู้ด้าน
 กฎหมายขององค์กรธุรกิจชุมชน กฎระเบียบและมาตรการทางด้านภาษีและสิทธิประโยชน์ต่างๆ รวมทั้ง
 ทั้งระบบงานที่จะให้การช่วยเหลือแก่องค์กรธุรกิจชุมชนเหล่านี้ยังซ้ำซ้อนลำสมัยและไม่ชัดเจน ทั้ง
 หมดนี้ยังต้องได้รับการพิจารณาแก้ไขอย่างรีบด่วน เพื่อไม่ให้ระบบกลายเป็นเงื่อนไขปัญหาที่ใหญ่
 ที่สุดของการพัฒนาองค์กร แม้จะมีการระบุว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาในแผนฯ 8 นี้
 แล้วก็ตาม

ข้อเสนอเรื่องความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

ในที่นี้ขอเริ่มกันด้วยการสกัดคุณลักษณะ/เกณฑ์บางประการที่ให้ภาพของความ
 เข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยขอเริ่มต้นจากภาพอุปมาอุปไมยขององค์กรชุมชนกับร่างกายคนตาม
 ทศนะของ น.พ.ประเวศ วสี ที่มองว่า วิธีดูว่าร่างกายคนแข็งแรงนั้น เราดูได้ใน 3 ระดับ และ 2 มิติ

1. ดูว่าร่างกายนั้นมีอายุยืนยาวเพียงใด
2. ดูว่าร่างกายนั้นสามารถเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถออกไปมากขึ้นหรือไม่
3. ดูว่าร่างกายมีขีดความสามารถที่จะเผชิญกับวิกฤตต่างๆ ได้ เช่น ภาวะคุกคาม
 จากโรคร้ายมากน้อยเพียงใด

ซึ่งใน 3 ระดับนี้เราอาจจะพิจารณาทั้งในมิติของปริมาณและคุณภาพ เช่น
 ปริมาณของอายุที่ยืนยาว และชีวิตที่มีอายุยืนนั้นต้องมีคุณภาพชีวิตด้วย เป็นต้น

เมื่อนำมาประยุกต์เข้ากับองค์ประกอบต่างๆ ขององค์กรชุมชน เราอาจจะพิจารณาได้ดังนี้คือ

1. ตัวบุคคล/ทุนมนุษย์

สัญญาณบ่งบอกความเข้มแข็งประการหนึ่งขององค์กรชุมชนคือต้องมีลักษณะ “เราจะโตๆ” ทั้งปริมาณและคุณภาพที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นองค์กรที่เข้มแข็งก็คือองค์กรที่จำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้นในมิติของปัจจุบัน และจะมีการสืบทอดสมาชิกใหม่ในมิติของอนาคต (กล่าวคือมีคนรุ่นใหม่ใหม่ๆ เข้ามาสืบทอดรับงาน)

ส่วนในมิติเชิงคุณภาพก็คือ ความสามารถ ทักษะ ความรู้และความคิด และพลังแห่งศีลธรรมของทั้งสมาชิกและผู้นำเพิ่มพูนขึ้น เช่น ขอบเขตความสามารถของผู้ขยายปริมาณพลจากด้านเศรษฐกิจเข้าสู่เรื่องการเมือง ขยายจากระดับหมู่บ้านเข้าสู่สภาพตำบลและอำเภอ ในส่วนของสมาชิกนั้น ประสิทธิภาพที่แสดงถึงคุณภาพของสมาชิกก็คือพลังความรู้และความสามารถที่จะค้นคิดวิธีการทำกิจกรรมออกมาอย่างกระชุ่มกระชวยมีชีวิตชีวาและต่อเนื่อง

2. ปริมาณและคุณภาพของกิจกรรม

ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนอีกตัวหนึ่งก็คือตัวผลงานอันหมายถึงกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งควรจะต้องมีลักษณะต่อเนื่องสอดคล้องกันเป็นตาข่าย ดังตัวอย่างของกลุ่มเลี้ยงวัวควายที่ออกลูก กิจกรรมออกมาเป็นฝ่ายผลิตลูกขึ้น เป็นต้น

การทำกิจกรรมใหม่ๆ นั้นแสดงให้เห็นการเพิ่มขยายศักยภาพในการจัดการกับคนจัดการกับสิ่งของวัตถุ จัดการกับสถานที่และเวลาแบบใหม่ๆ ออกไปอยู่เสมอ กลุ่มสหกรณ์การเกษตรทำนางแนวที่เริ่มจากกลุ่มเลี้ยงวัวควายออกไปเป็นกลุ่มทำปืมน้ำมัน กลุ่มฅาปนกิจ กลุ่มที่ทำหน้าที่ทั้งรับฝากและให้กู้ยืมเงินแบบธนาคาร

นอกจากนั้น จากการศึกษาวิเคราะห์กิจกรรมบางชนิดที่ดำเนินการในช่วงเวลาที่เกิดวิกฤตการณ์ก็ยังช่วยให้ประเมินความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนได้ เช่นเดียวกับเวลาที่ร่างกายรับเชื้อโรคเข้าไปแล้วจะล้มป่วยหรือไม่กิจกรรมการแก้ไขปัญหาที่รุกเข้าเข้ามา เช่น ที่กลุ่มเกษตรกร อ.โพนทราย สามารถสำแดงอิทธิฤทธิ์จัดการกับเรื่องปยุปลอมได้เป็นตัวอย่างที่ดีอันหนึ่ง

3. ปริมาณและคุณภาพของทุนสิ่งของและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

เช่นเดียวกับตัวแปร 2 ตัวที่กล่าวมาข้างต้น คือ ความเข้มแข็งขององค์กรนั้นจะดูได้บรรดาทุนด้านวัตถุ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่กลุ่มนั้นสามารถสะสมได้ว่ามีปริมาณเพิ่มมากขึ้นหรือไม่ เช่น กลุ่มวัวควายก็มีจำนวนวัวควายเพิ่มขึ้น กลุ่มทอผ้าสีธรรมชาติก็มีต้นไม้อินป่าธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น ส่วนมิติด้านคุณภาพนั้นก็คือ ความยั่งยืนยาวของทุนทั้งสองนี้ เช่น กลุ่มออมทรัพย์มีระบบการบริหารจัดการ ทั้งด้านศีลธรรมและด้านเทคนิคที่โปร่งใสทำให้กลุ่มมีอนาคตยั่งยืนยาว เป็นต้น

4. ทุนเพื่อน/เครือข่าย

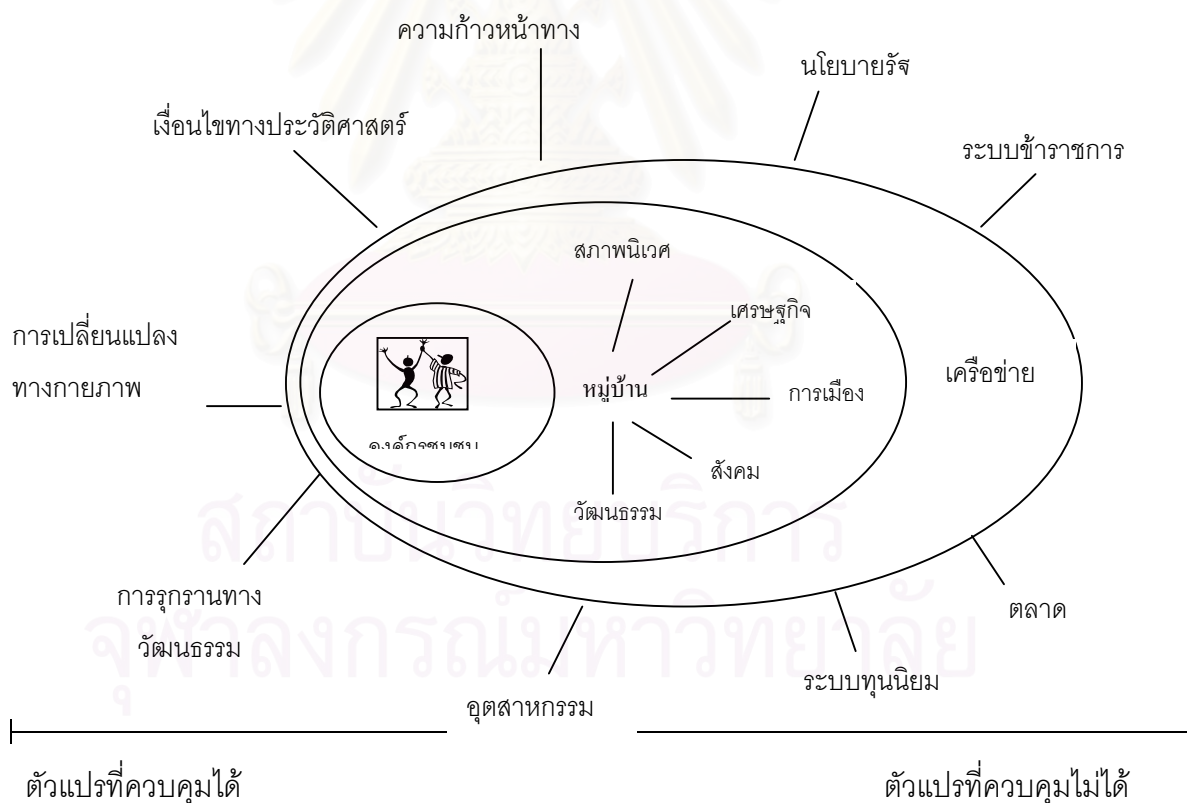
เนื่องจากงานขององค์กรชุมชนจะต้องมีลักษณะสองด้านในตัวเองอยู่เสมอ คือ ด้านการพึ่งตนเองและด้านการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การมีเครือข่ายจึงเป็นตัวแปรอีกตัวแปรหนึ่งที่ใช้ประเมินความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนได้

การพิจารณาทุนเพื่อน/เครือข่ายนี้ก็เช่นเดียวกับมิติอื่นๆ คืออาจพิจารณาได้ในแง่ปริมาณคือ มีเครือข่ายกว้างขวางมากน้อยแค่ไหน ส่วนในแง่คุณภาพนั้นก็อาจจะพิจารณาในเรื่องความหลากหลายของเครือข่ายว่า องค์กรของเรามีเพื่อนหลายประเภท หลายระดับหรือเปล่า อีกประการหนึ่งคำว่า “เครือข่าย” ที่มาจากภาษาอังกฤษว่า “Network” นั้นมีคุณสมบัติที่ฟังมีก็คือ “Net” ของเรานั้น เวลาต้องการใช้งานขึ้นมา “Work” ได้จริงๆ หรือเปล่า คือเป็นหลักฟังที่ไว้ใจได้หรือไม่

นอกจากนี้การประเมินเรื่องเครือข่ายอาจจะดูจากขีดความสามารถขององค์กรในการจัดการกับเครือข่าย และนอกจากจะวิเคราะห์ในแง่ “ระบบ” (System) แล้ว เราอาจจะอนุมาน (Infer) ความเข้มแข็งขององค์กรโดยดูจาก “ผลลัพธ์” ที่เกิดขึ้นเช่นเวลาระดมสรรพกำลัง (Mobilize) แล้วมีแรงผลักดันอย่างไรที่ใจองค์กรต้องการหรือเปล่า หรือเวลาเอาพลังของเครือข่ายไปต่อรองปะทะแล้วประสบความสำเร็จหรือเปล่า

5. สถานภาพขององค์กรชุมชน

การพิจารณาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนที่กล่าวมาตั้งแต่ต้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นการวัดจากตัวองค์กรชุมชนเอง แต่สำหรับเกณฑ์สุดท้ายนี้จะเป็นการประเมินโดยใช้เกณฑ์อ้างอิงจากภายนอก (External Reference) คือการประเมินจากกลุ่มภายนอกที่เกี่ยวข้องว่าได้ให้การยอมรับ องค์กรชุมชนนั้นมากน้อยเพียงใด ในแง่มุมไหน

แผนภูมิภาพที่ 2.6 แสดงเกณฑ์เรื่องอำนาจในการควบคุมเพื่อวัดความเข้มแข็งของชุมชน

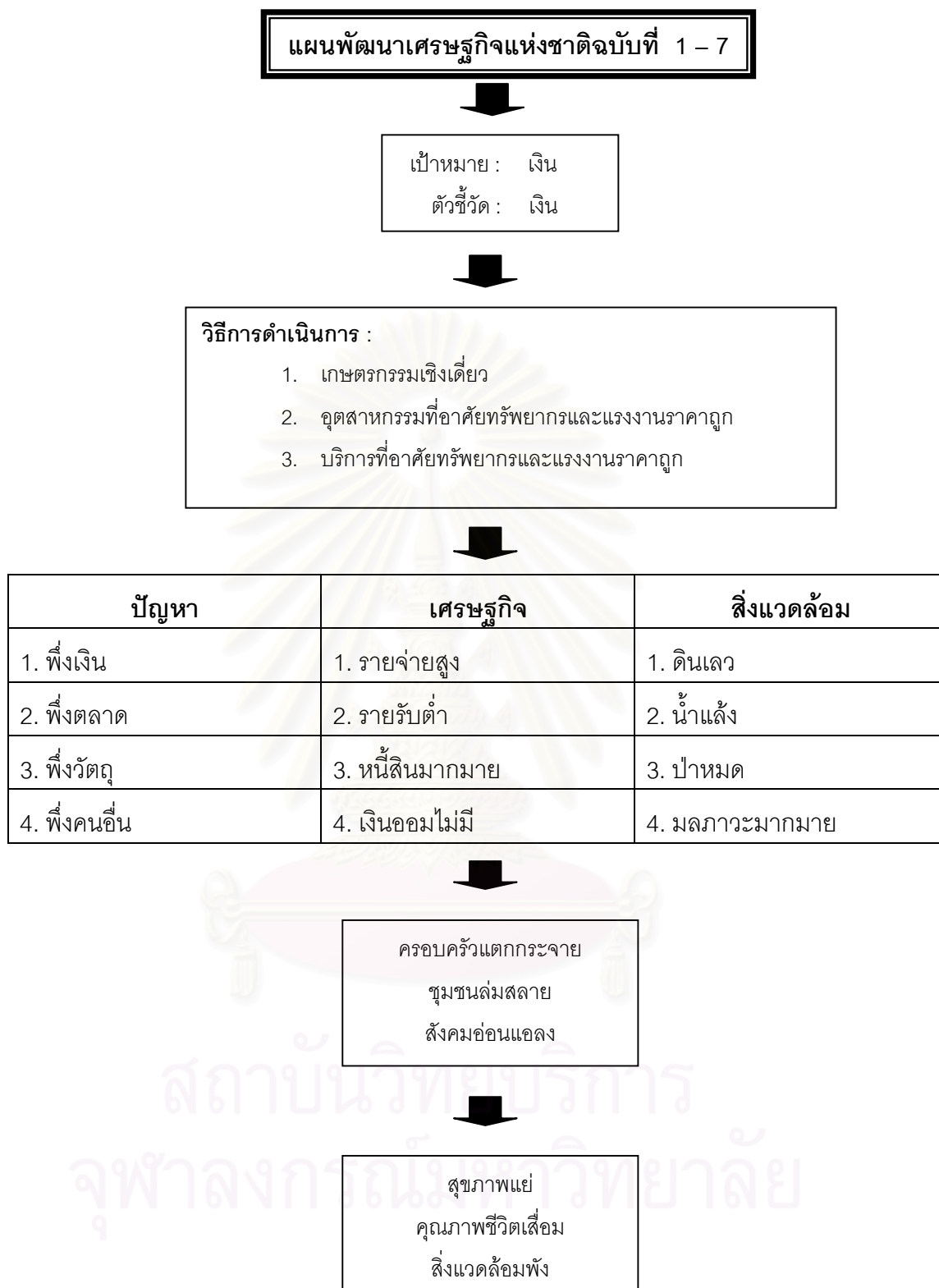
เราอาจจะวัดความเข้มแข็งของชุมชนในลักษณะของการเคลื่อนย้ายตัวเองหรือเพิ่มขีดความสามารถของตัวเองจากตัวแปรที่ควบคุมไม่ได้ (เช่น การกำหนดราคาขาย การอยากให้ลูกหลานอยู่ในหมู่บ้าน กรรมสิทธิ์ในที่ดินและป่าชุมชน ฯลฯ) ไปสู่ตัวแปรที่ควบคุมได้มากยิ่งขึ้นทุกทีในทุกระดับ เริ่มตั้งแต่วิถีชีวิตของตน เริ่มตั้งแต่วิถีชีวิตของตนเอง ครอบครัว กลุ่ม หมู่บ้าน เครือข่าย ตลาด และนโยบายรัฐ เป็นต้น

1.3 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

เพื่อเป็นการปูพื้นฐานข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน จึงได้สรุป รายละเอียดที่เกี่ยวข้องมาโดยสังเขปดังนี้

หนึ่ง เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เป็นเครือข่ายที่มีการรวมตัวและพบปะกันอย่างต่อเนื่อง โดยปราชญ์ชาวบ้านกับประชาชนในชุมชนเขตอีสานใต้ จำนวน 5 จังหวัด คือ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอำนาจเจริญ การรวมกลุ่มของเครือข่ายฯ นั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาที่พบโดยยึดแนวทางพึ่งตนเองและพึ่งพิงกันเองอย่างสมดุลย์ และมีความสุข ได้แก่ การเกษตรกรรมพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง การแปรรูปของกินของใช้ให้กินและใช้ได้นานขึ้น การจัดการผลผลิตให้มีมูลค่าเพิ่ม การจัดการเงินการคลังที่หนุนความเข้มแข็งของชุมชน และการจัดสวัสดิการสังคม เพื่อการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันเองที่มากขึ้น เป็นต้น

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 – 7 ได้กำหนดเป้าหมายแห่งความสำเร็จเป็นเงิน และมีตัวชี้วัดคือเงิน โดยอาศัยเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว อุตสาหกรรม และบริการ ทำให้คนให้ความสำคัญกับเงินหรือรายได้เป็นหลัก พึ่งเงิน พึ่งเงินของตัวเองและของคนอื่น พึ่งตลาด พึ่งวัตถุ พึ่งคนอื่น เศรษฐกิจฟองสบู่ รายจ่ายสูง แต่รายรับต่ำ มีหนี้สินมากมาย ไม่มีเงินออม สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ดินเลว น้ำแล้ง ป่าหมด มลภาวะมากมาย ทำให้เกิดปัญหาครอบครัวแตกแยก ชุมชนล่มสลาย สังคมอ่อนแอ เป็นผลให้สุขภาพแย่ คุณภาพชีวิตต่ำ สิ่งแวดล้อมพัง ดังแผนภูมิภาพที่ 2.7

**แผนภูมิภาพที่ 2.7 แสดงการวิเคราะห์แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-7**

ส่วนแนวคิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-9 นั้น เน้นความสุขเป็นเป้าหมาย มีกระบวนการการพัฒนาเป็นตัวชี้วัดความสุขของปัจเจกตามความสนใจให้เต็มศักยภาพ พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการรวมกลุ่มด้วยความรักเอื้ออาทรต่อกัน เรียนรู้ร่วมกันสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพาซึ่งกันและกัน การจัดการสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองนั้น ที่ผ่านมาในเครือข่ายชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านปัญญา กล่าวคือสามารถพึ่งตนเอง พึ่งพากันเอง เข้าถึงธรรมะ เศรษฐกิจดีขึ้น กล่าวคือ รายจ่ายน้อยลง หนี้สินลดลง เงินออมเพิ่มมากขึ้น รายรับเพิ่มขึ้น และสิ่งแวดล้อมดีขึ้น โดยดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดม ปลอดภัยดี มีครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง เกิดธรรมมีสังคม สุขภาพดี คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น ดังแผนภูมิภาพที่ 2.8

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 – 9

เป้าหมาย : ความสุข

ตัวชี้วัด : กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัด ความสุขของปัจเจกและของชุมชน

ปัญหา	เศรษฐกิจ	สิ่งแวดล้อม
1. ฟุ้งตนเอง	1. รายจ่ายต่ำ	1. ดินดำ
2. ฟุ้งพากันเอง	2. หนี้สินลดลง	2. น้ำชุ่ม
3. เข้าถึงธรรมะ	3. เงินออมเพิ่ม	3. ป่าอุดมสมบูรณ์
	4. รายได้เพิ่ม	4. ปลอดภัย

วิธีการดำเนินงาน :

1. พัฒนาปัจเจกตามความสนใจให้เต็มศักยภาพ
2. พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง โดย
  - 2.1 รวมกลุ่มด้วยความรักความเอื้ออาทร
  - 2.2 เรียนรู้ร่วมกันสู่การฟุ้งตนเองและฟุ้งพากันเอง
  - 2.3 จัดการสู่การฟุ้งตนเองและฟุ้งพากันเอง

ครอบครัวอบอุ่น

ชุมชนเข้มแข็ง

ธรรมมีกสังคม

สุขภาพดี

คุณภาพชีวิตดี

สิ่งแวดล้อมดี

แผนภูมิภาพที่ 2.8 แสดงการวิเคราะห์แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-9

ตัวอย่างที่เกิดขึ้นระดับปัจเจกจากการรวมกลุ่มของประชาชนชาวบ้านฯ

รุ่นปู่ : 30 – 50 ปี	ได้แก่	พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย, พ่อเชียง ไทยดี
รุ่นพ่อ : 10 – 30 ปี	ได้แก่	พ่อผาย, พ่อคำเดื่อง, พ่อสุทธินันท์, พ่อชาติ, พ่อทองหล่อ, พ่อทัศน, พ่อจันทร์ที, พ่อบุญเต็ม, พ่อบุญทัน
รุ่นลูก : 1 – 10 ปี	ได้แก่	ผู้ที่ให้ความสนใจ

ตัวอย่างที่เกิดขึ้นระดับชุมชน

บ้านสระคูณ :	15 ปี	ครอบคลุม	98%
บ้านดงบัง :	8 ปี	ครอบคลุม	60%
บ้านคำปลาหลาย :	5 ปี	ครอบคลุม	55%

บทเรียนประชาสังคมระดับรากหญ้าของขอนแก่นที่พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา โดยอาศัยการขยายเครือข่ายจากความสนใจด้วยระบบเครือข่ายอาสาสมัคร สหาย บอกต่อกันไปจาก 18 หมู่บ้าน 150 ครัวเรือนในปี 2537 เป็น 52 หมู่บ้าน 1500 ครัวเรือน ในปี 2542

บทเรียนเหล่านี้ ทำให้เครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ได้ร่วมกัน ผันร่วมกันคิด และร่วมกันสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่ครอบครัว ซึ่งสิ่งที่เราจะได้ในอนาคตมีดังนี้ คือ

1. ต้นไม้ยืนต้น 1 ล้านครอบครัวๆ ละ 1,000 ต้น เป็นจำนวน 1 พันล้านต้น
2. นกมาอาศัย 1 ล้านครอบครัวๆ ละ 1,000 ตัว เป็นจำนวน 1 พันล้านตัว
3. น้ำเพื่อการเกษตรครอบครัวละ 1,000 คิว 1 ล้านครอบครัวเป็นจำนวน 1 พันล้าน คิว
4. ปลา 1 ล้านครอบครัวๆ ละ 10,000 ตัว เป็นจำนวน 1 หมื่นล้านตัว
5. เงินออม 1 ล้านครอบครัวๆ ละ 100,000 บาท เป็นจำนวนเงิน 100,000 ล้านบาท

นอกจากนี้ ยังมีพื้นดินที่อุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น ดินที่ดีขึ้น คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ความสุขระยะสั้นและระยะยาวที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งภูมิพลังและภูมิปัญญาสู่ความเป็นไทที่แก้กล้าขึ้นเรื่อยๆ ที่จะนำสังคมไทยสู่ธรรมิกสังคมอีกด้วย

1.4 แนวความคิดเรื่อง "การพึ่งตนเอง" (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ : 2530)

"การพึ่งตนเอง" เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญมากที่สุดในงานวิจัยครั้งนี้ และดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ความเข้าใจและการให้คำนิยามของ "การพึ่งตนเอง" นั้น ยังมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป เช่น

- การให้ความหมายในเชิงปัจเจกบุคคล : การพึ่งตนเอง หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชนและหลังครัวเรือน เพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา
- การให้ความหมายในลักษณะของกลุ่ม : การพึ่งตนเองหมายถึงกิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชน และครัวเรือนเพื่อบรรลุถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา
- การให้ความหมายในลักษณะของกลุ่ม : การพึ่งตนเอง หมายถึงสังคม (กลุ่ม) ที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง (Self fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเอง ด้วยการร่วมมือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน ทั้งนี้การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงต้องกินความรวมถึงว่า กลุ่มชนนั้นมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตนเอง

อย่างไรก็ตาม สำหรับในงานวิจัยครั้งนี้ เราจะศึกษาเฉพาะวิธีการที่ร่วมกันเป็นกลุ่มเท่านั้น ฉะนั้น ความหมายของ "กลุ่มช่วยเหลือตนเอง" ในที่นี้ก็คือ องค์กรหรือกลุ่มปัจเจกชนมารวมกัน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อจุดมุ่งหมายในการบรรลุเป้าประสงค์ร่วมบางอย่างที่สามารถให้หลักประกันการดำรงชีพแก่ทุกคนในกลุ่มได้ และเนื่องมาจากสภาพข้อเท็จจริงในชนบท

ที่ว่า นอกจากชาวบานจะไม่สามารถแสวงหาปัจจัยการผลิต (ที่ดิน วัช ควาย) ได้มากขึ้นกว่าเดิมแล้ว พวกเขายังไม่สามารถจะเข้าเข้าถึงปัจจัยการผลิตเดิมที่มีอยู่อีกด้วย ฉะนั้นในแง่นี้ ความหมายของ "วิธีการช่วยเหลือตนเอง" จึงมีความหมายในลักษณะที่แคบเฉพาะลงมา นั่นก็คือหมายถึง "ความสามารถและความเป็นไปได้ที่จะใช้แหล่งทรัพยากรที่มีอยู่และใช้งบประมาณที่มีอยู่"

ในการนี้ กลุ่มหรือองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเอง จึงมีความสำคัญในแง่ที่เป็นหลักประกันให้แก่สมาชิกในกลุ่มสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการขายผลผลิตให้ได้ในราคาสูงกว่าเดิม หรือใช้เงินที่มีอยู่เดิมซื้อสินค้าและบริการในท้องตลาดให้ได้ปริมาณมากขึ้น ในบางครั้ง กลุ่มหรือองค์กรดังกล่าวนี้ อาจจะมีชื่อที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป เช่น องค์กรแบบสมาชิกภาพ (Membership Organization) สหกรณ์กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้ใช้น้ำ ฯลฯ แต่ความคิดที่สำคัญประการหนึ่งขององค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองก็คือ ผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากการมีองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองก็คือ ผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากการมีองค์กรดังกล่าว ได้แก่ ความสามารถของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เพื่อให้

- 1) คนจนสามารถสร้างกลไกการป้องกันตนเองขึ้นมา
- 2) คนจนมีโอกาสสร้างระบบเศรษฐกิจของตนให้มีความแข็งแกร่ง

กล่าวเฉพาะสำหรับประเด็นหลัง เราอาจจะตั้งคำถามว่า ความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดและอย่างไร ที่ชาวบ้านจะสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจที่ 3 (ระบบเศรษฐกิจแบบสมาชิกภาพ)

1.5 แนวคิดเรื่องทฤษฎีใหม่ 3 ชั้น ในเศรษฐกิจพอเพียง (อ้างใน ประเวศ วะสี, หมอชาวบ้าน : 2542)

ในหนังสือ พระราชดำรัส ที่บริษัทบางจากปิโตรเลียมพิมพ์แจก ได้เรียบเรียงสิ่งที่เรียกกันว่า ทฤษฎีใหม่ ของพระเจ้าอยู่หัวเป็น 3 ชั้น ซึ่งขอขยายความดังต่อไปนี้

ทฤษฎีใหม่ชั้นที่ 1 ผลิตอาหารบริโภคเอง เหลือขาย ทำให้มีกินอิ่ม ไม่ติดหนี้ มีเงินออม

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน ทำเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น เกษตร หัตถกรรม อุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร ทำธุรกิจ ป้อน้ำมัน ขายอาหาร ขายสมุนไพร ตั้งศูนย์การแพทย์แผนไทย จัดการท่องเที่ยวชุมชน มีกองทุนชุมชนหรือธนาคารหมู่บ้าน

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 เชื่อมโยงกับบริษัททำธุรกิจขนาดใหญ่ รวมทั้งการส่งออก

ตัวอย่างที่ 1 นายแพทย์อภิสิทธิ์ อึ้งรวงวางกูร แห่งโรงพยาบาลอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ส่งเสริมชาวบ้านใน 41 หมู่บ้าน ทำเกษตรผสมผสานมา 4 ปี ปรากฏว่าชาวบ้านมีอาหารกินเหลือเพื่อ หลุดหนีมีเงินออม สุขภาพดี มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นเกือบ 100 คน มีต้นไม้เพิ่มขึ้น 200,000 ต้น (ถ้าคิดต้นละ 10,000 บาท เป็นมูลค่าเพิ่ม 2,000 ล้านบาท) นับเป็นการเพิ่มพูนทุนทุกทาง รวมทั้งทุนทางสิ่งแวดล้อมด้วย

ตัวอย่างที่ 2 คุณอัมพร ดั่งปาน กับครอบครัว ยอดแก้ว ส่งเสริมชาวบ้านรวมตัวกันตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สำหรับให้สมาชิกไปทำงานอาชีพ และเพื่อการจัดสวัสดิการชุมชน เฉพาะเครือข่ายที่สงขลามีกว่า 250 กองทุน สมาชิกประมาณ 60,000 คน มีเงินหมุนเวียนกว่า 371 ล้านบาท เฉพาะกองทุนที่ตำบลคลองเปรี๊ยะ อำเภอจะนะ แห่งเดียวมีเงินกว่า 52 ล้านบาท และเพิ่มขึ้นประมาณ 1 ล้านบาทต่อเดือน ถ้าเข้าใจ จะทราบว่าชนบทมีอนาคตมาก ถ้าทำให้ทั้ง 7,000 ตำบลหายจน จะส่งผลให้เศรษฐกิจข้างบนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีอำนาจซื้อมากขึ้น เศรษฐกิจมหภาคที่ตั้งอยู่บนความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพื้นฐานจะมีความมั่นคง

ที่จริงเรื่องเศรษฐกิจพื้นฐานหรือเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องไม่ยาก แต่ดูเหมือนยาก เพราะข้างบนได้ทิ้งข้างล่างไปเสียนาน ถ้ามีใจและไปดูให้เข้าใจ มีทางที่ฝ่ายต่างๆ จะส่งเสริมสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงได้มากไม่

2. แนวคิดเรื่องบทบาทของผู้นำกับการพัฒนา

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและบทบาทของผู้นำ

การพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีศักยภาพเข้มแข็งและบรรลุตามเป้าหมายของชุมชนนั้น การดำเนินงานดังกล่าวต้องอาศัยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามาทำหน้าที่ในการกระตุ้น สนับสนุนให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน และพัฒนาชุมชนของตนรวมทั้งเป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกในการดำเนินงานดังกล่าว

ความหมายของผู้นำ

Roderick Bell (1969 อ้างถึงใน อรุณ สูงผอม, 2534 : 15) ให้ความหมายของผู้นำว่าเป็นผู้นำซึ่งอยู่ในอำนาจหรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ มากกว่าคนอื่นๆ ในชุมชนนั้นเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนและสมาชิกของชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ให้ความหมายว่า “ผู้นำเป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะนำชาวบ้านในด้านที่ผู้นำนั้นมีความสามารถ โดยมีจิตสำนึกและอุดมการณ์ที่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่งให้ปฏิบัติภารกิจใดๆ จากอำนาจทางการ”

อรทัย ชื่นมณุษย์ (2519 อ้างถึงใน กุสุมา ภูใหญ่, 2540) สรุปลักษณะกว้างๆ ของความหมายของผู้นำ 6 ประการคือ

1. ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้นำ
2. ผู้นำที่เป็นจุดรวมของพฤติกรรมในกลุ่ม
3. ผู้นำที่ถูกเลือกขึ้นมาจากเหล่าสมาชิกในกลุ่ม

4. ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกคนอื่น ๆ โดยที่สมาชิกผู้ตัวหรือไม่ก็ตาม
5. ผู้นำที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไปสู่กลุ่มเป้าหมาย

คุณลักษณะของผู้นำ

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537) ได้แบ่งลักษณะของผู้นำ โดยคำนึงถึงองค์ประกอบของโครงสร้างสังคมเป็นเกณฑ์ คือ

1. ผู้นำในระบบเศรษฐกิจ หมายถึง ผู้ที่มีฐานะดีทางเศรษฐกิจ
2. ผู้นำในระบบเครือญาติ หมายถึง ผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพ
3. ผู้นำในระบบการปกครอง หมายถึง ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางการ มีตำแหน่งเป็นทางการในการปกครอง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น
4. ผู้นำในระบบศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมความเชื่อ
5. ผู้นำในระบบการศึกษา หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเด็ก เยาวชนหรือชาวบ้านโดยทั่วไป มักเป็นผู้ที่สนใจข่าวคราวทั่วไป และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ความคิดเห็นไปสู่ชาวบ้านอีกต่อหนึ่ง

จิตจำนงค์ กิติกรติ (2532) ได้แบ่งคุณลักษณะของผู้นำที่เอื้ออำนวยต่องานพัฒนาชุมชนไว้ 18 ประการ ได้แก่

1. มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนา
2. มีความซื่อตรงต่อเจ้าหน้าที่
3. มีจิตใจเป็นกุศล
4. การยอมรับวิทยาการแผนใหม่
5. ความเชื่อมั่นในตนเอง
6. ทักษะคติแบบประชาธิปไตย
7. มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน
8. มีความเป็นผู้นำ

พนม ลีมาจารย์ (2522 อังถึงใน นาอีหมีะ นิฮะ, 2541) เสนอบทบาทและหน้าที่ของผู้นำ ได้แก่

1. ผู้นำในฐานะบริหาร (the leader as executive)

บทบาทที่เห็นได้ชัดที่สุดของผู้นำ คือ บทบาทในฐานะผู้บริหาร ซึ่งคอยประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ เป็นผู้นำทางด้านการวางนโยบายและตั้งวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ตลอดจนช่วยให้งานของสมาชิกคนอื่นๆ ดำเนินไปด้วยดี ผู้นำจะต้องรับผิดชอบนโยบายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยครบถ้วน ถูกต้อง

2. ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (the leader as planer)

โดยปกติผู้นำจะทำหน้าที่วางแผนปฏิบัติงาน เป็นผู้ตัดสินใจวิธีการต่างๆ เพื่อช่วยให้กลุ่มบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าและการวางจุดมุ่งหมายระยะยาว บางครั้งผู้นำจะเป็นผู้วางแผนแต่เพียงผู้เดียว ผู้นำจึงเป็นบุคคลที่รอบรู้การดำเนินงานทั้งหมด ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ จะได้รับมอบหมายงานเป็นส่วนๆ ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับขาดความเข้าใจในงานได้

3. ผู้นำในฐานะผู้วางนโยบาย (the leader as policy maker)

งานสำคัญของผู้นำ คือ การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

4. ผู้นำในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (the leader as expert)

ผู้นำมีความจำเป็นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้และมีทักษะเป็นอย่างดี

5. ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (the leader as external group representative)

เนื่องจากสมาชิกทุกคนของกลุ่มไม่สามารถที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่นๆ หรือบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น บุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่ม จึงมักจะได้รับเลือกให้ไปทำหน้าที่แทนในการติดต่อกับบุคคลภายนอก และเมื่อบุคคลภายนอกจะติดต่อกับอะไรก็ตามของกลุ่ม ก็จำเป็นต้องติดต่อผ่านบุคคลนั้นอีกครั้งหนึ่ง ผู้นำประเภทนี้จึงกลายเป็น “ผู้แทน” ของกลุ่มโดยปริยาย

6. ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (the leader as controller of internal relationship)

ผู้นำมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงานและความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

7. ผู้นำในฐานะผู้ตัดสินประนีประนอม (the leader as arbitrator and mediator)

เมื่อเกิดความขัดแย้ง บุคคลที่สามารถทำหน้าที่ตัดสินไกล่เกลี่ย ประนีประนอมให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ มักจะกลายเป็นผู้นำต่อมาในภายหลัง

8. ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (the leader as exemplor)

สมาชิกของกลุ่มที่มีความประพฤติดีหรือปฏิบัติดี จนได้รับการยกย่องอยู่เสมอว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของกลุ่มมีโอกาสที่จะเป็นผู้นำของกลุ่มนั้นได้โดยง่ายเพราะเป็นคนที่ได้รับการยกย่องยอมรับนับถือจากสมาชิกในกลุ่ม

9. ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (the leader as symbol of the group)

ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มแต่คนหมู่มากเมื่อมาอยู่รวมกัน การที่จะทำให้ความสามัคคีตลอดเวลานั้นย่อมเป็นไปได้ยาก ดังนั้น ภายในกลุ่มจึงอาจมีบุคคลคนหนึ่งที่ได้รับการยกย่องจากสมาชิกทั้งหลายว่าเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม เนื่องจากเป็นบุคคลที่ดีกับสมาชิกทุกคน มีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม รวมทั้งเป็นบุคคลที่ไม่เป็นภัยต่อกลุ่ม

10. ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (the leader as substitute for individual responsibility)

การที่ผู้นำจำเป็นต้องรับผิดชอบการตัดสินใจ และการกระทำบางอย่างหรือทั้งหมดของบุคคลในกลุ่ม โดยเหตุนี้บางทีในโอกาสต่อมา สมาชิกในกลุ่มอาจจะมอบหมายให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจกระทำการใดๆ แทนตนได้ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันความผิดพลาด ซึ่งอาจเป็นเหตุให้เป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบไปด้วย

11. ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ (the leader as ideology)

ผู้นำเป็นผู้กำหนดอุดมการณ์ สร้างความเชื่อและศรัทธาต่างๆ ให้แก่สมาชิกหรือแม้แต่คุณธรรมประจำใจและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของกลุ่ม อุดมการณ์ดังกล่าวในระยะแรกๆ อาจเป็นเพียงคำพูดที่ใครๆ พากันนิยมและปฏิบัติตาม ต่อมาจึงกลายเป็นอุดมการณ์ที่เป็นทางการของกลุ่ม ผู้นำลักษณะนี้ส่วนมากมักจะเป็นนักพูด นักคิด ที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มให้ความนับถือ

12. ผู้นำในฐานะบิดา (the leader as high figure)

ผู้นำลักษณะนี้จะมีการวางตัวเป็นผู้ใหญ่ มีอาวุโสที่สุดในกลุ่มและมีบุคลิกลักษณะที่น่านับถือในฐานะเป็นบิดาของกลุ่ม ผู้นำจะเป็นแบบอย่างแห่งอุดมคติที่สมาชิกควรเลียนแบบ และเป็นที่พักทางใจของสมาชิกเมื่อเกิดทุกข์

13. ผู้นำในฐานะผู้ให้คำปรึกษา (the leader as counselor)

ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่สามารถให้ความกระจ่างแก่สมาชิกในกลุ่มในเรื่องต่างๆ ที่เข้ามาขอคำปรึกษาจะต้องยินดีฟังเรื่องความทุกข์ร้อนต่างๆ ที่สมาชิกมาระบายให้ฟังและช่วยแก้ปัญหาของเขาด้วย

Gay Lumsden และ Donald Lumsden (1998 : 30) ได้กล่าวถึงผู้นำไว้ว่า ผู้นำจะมี 2 รูปแบบคือ ผู้นำที่เกิดจากการจัดตั้ง และผู้นำที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์ ซึ่งผู้นำทั้ง 2 แบบนี้มักจะแตกต่างกันทั้งในแง่ของพฤติกรรม และตำแหน่ง โดยผู้นำจากการจัดตั้งจะได้รับการแต่งตั้ง และมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ซึ่งถ้าการปฏิบัติหน้าที่ไม่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะปัจจุบันที่เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก ผู้ตาม หรือสมาชิกอื่นๆ อาจจะหมดศรัทธาและไม่ยอมรับอำนาจการบังคับบัญชา ซึ่งจะทำให้การทำงานเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพและจะเริ่มมองหาผู้นำคนอื่น ส่วนผู้นำที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์มักจะเกิดขึ้นเมื่อสถานการณ์ในการดำเนินงานเกิดความวุ่นวาย สับสน โดยผู้นำรูปแบบนี้จะโน้มน้าวให้สมาชิกในกลุ่มเข้าใจตรงกันและร่วมกันแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ต่อไป ซึ่งจะเป็นได้ว่าในลักษณะนี้สมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่มก็สามารถที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำก็ได้ถ้าสถานการณ์ดูกลาม และโอกาสเอื้ออำนวย

ประเภทของผู้นำ

ประเภทของผู้นำหรือแบบของผู้นำนั้น จะชี้ให้เห็นพฤติกรรมในรูปแบบต่างๆ ของผู้นำที่สะท้อนให้เห็นถึงการบริหารงานในองค์การได้เป็นอย่างดี การแบ่งประเภทของผู้นำนั้น นักวิชาการแบ่งกันไปหลายลักษณะ ตามสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ของสังคม ซึ่งจะยึดถืออะไรเป็นหลักเกณฑ์จากการพิจารณาและศึกษาประเภทของผู้นำ

จากลักษณะของผู้นำแบบต่างๆ มีผู้จำแนกลักษณะการเกิดของผู้นำซึ่งมีส่วนผลักดันต่อการแสดงบทบาทของผู้นำซึ่ง ออร์ดเวย์ ทีด (Ordway Tead, 1936) ได้แจ้งลักษณะการเกิดของผู้นำไว้ดังนี้ (อ้างในนรเศรษฐ์ เชาวฤทธิ์ : 2540)

1. ผู้นำโดยการสร้างตนเอง (The Self-constituted leader) เป็นผู้นำซึ่งผลักดันตนเองขึ้นไปสู่ความเป็นผู้นำ โดยมีบุคลิกลักษณะเข้มแข็งและความสำนึกในตนเองอย่างหนักแน่น กับมีกำลังใจแน่วแน่ที่จะกระทำสิ่งที่เขาเห็นว่าสำคัญให้บรรลุผลสำเร็จ ตามประวัติศาสตร์มักมีผู้คิดว่าผู้นำประเภทนี้เป็นผู้นำมาโดยกำเนิด และการที่บุคคลพวกนี้เป็นพวกที่สร้างตนเองขึ้นมา จึงมีเจตนาในการแสดงอำนาจอย่างมากมายและไม่มีที่สิ้นสุด

2. ผู้นำซึ่งเลือกโดยหมู่คณะ (The group-selected leader) เป็นผู้นำที่เกิดจากการเลือกบุคคลในหมู่คณะเดียวกัน แล้วเสริมสร้างอิทธิพลของเขาในฐานะที่เป็นผู้นำขึ้นมา เพราะในสังคมการเมืองระบอบประชาธิปไตย การเลือกผู้นำเป็นวิธีการที่มีผลในด้านการจูงใจผู้ที่ถูกนำ เนื่องจากคนเหล่านี้ต่างเชื่อว่า เขาสามารถไว้วางใจการดำเนินนโยบายบริหารของผู้นำได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความต้องการได้ตัวแทนที่จะควบคุมการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ผู้นำชนิดนี้จึงอยู่ในสภาพอันมีช่องทางได้รับความสำเร็จมากที่สุด มีโอกาสดีที่สุดในการได้มาและดำรงไว้ซึ่งการปฏิบัติตามของผู้ตาม ซึ่งตราบไต่ที่ผู้นำยังปฏิบัติกรใด ๆ อันสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ของกลุ่มอย่างแข็งขันแล้ว ก็เป็นที่แน่นอนได้ว่าจะต้องได้รับเลือกเป็นผู้นำอยู่เสมอ เพราะอำนาจของผู้นำลักษณะนี้จะเป็นการยอมรับด้วยเหตุและผลเป็นพื้นฐานสำคัญ

3. ผู้นำที่ได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจเหนือ (The leader appointed from above) เป็นผู้นำซึ่งเข้ามาสู่ตำแหน่งโดยการแต่งตั้ง โดยคณะกรรมการอำนาจการหรือกรรมการบริหาร หรือโดยหัวหน้าระดับเหนือขึ้นไป ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มมิได้เป็นผู้เลือกผู้นำ แต่ผู้นำเป็นผู้รวบรวมบุคคลเข้าเป็นกลุ่ม โดยผู้นำจะต้องแสดงให้เห็นว่า ในการรับใช้หมู่คณะนั้น เขาเหล่านั้นเกิดความปรารถนาในสิ่งที่เป็นความปรารถนาในองค์การ

จากแบบและประเภทของผู้นำที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้นำนั้นมีลักษณะต่างกันไปตามแต่สภาวะการณ์ อันเป็นบริบทอย่างหนึ่งของสังคมที่เป็นเหตุให้เกิดผู้นำในลักษณะต่างๆ กัน ซึ่งในความคิดเห็นของผู้วิจัยแล้วมีความเห็นว่าแบบต่างๆ ของผู้นำที่แต่ละท่านได้ให้ความหมายและลักษณะต่างๆ นั้น จะขอสรุปเป็นลักษณะตามความคิดเห็นของผู้วิจัยได้ใน 2 แบบใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ผู้นำโดยโครงสร้าง (The Structure Leader)
2. ผู้นำโดยธรรมชาติ (The Natural Leader)

1. ผู้นำโดยโครงสร้าง (The Structure Leader) ผู้นำในลักษณะนี้จะเป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ซึ่งเป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่ทางการได้กำหนดไว้ดำรงอยู่ในตำแหน่งต่างๆ ได้แก่บุคคลที่ดำรงตำแหน่ง

- กำนัน ผู้ช่วยกำนัน
- ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- คณะกรรมการหมู่บ้าน
- คณะกรรมการสภาตำบล
- สารวัตรกำนัน เป็นต้น

ซึ่งผู้นำโดยโครงสร้าง จะมีอำนาจหน้าที่เป็นไปตามกฎหมายบังคับให้มี และกระทำได้ตามกฎและระเบียบข้อบังคับของทางราชการ จะกระทำการนอกเหนือจากอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้กระทำมิได้ ทั้งนี้ผู้นำโดยโครงสร้างดังกล่าวก็คือ ลักษณะของการเป็นผู้นำแบบเป็นทางการ (Formal Leader) นั่นเอง

2. ผู้นำโดยธรรมชาติ (The Natural Leader) ผู้นำในลักษณะนี้จะเป็นผู้นำที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ให้การยอมรับ ให้เป็นผู้ตัดสินใจในการแสดงความคิดเห็น หรือกระทำกิจกรรมใด ๆ ซึ่งนอกเหนือจากบุคคลต่างๆ ในข้อ 1 จะเป็นเหตุผลใดก็ตาม ผู้นำประเภทนี้จะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือกว่าสมาชิกภายในกลุ่มชนโดยทั่ว ๆ ไป การที่จะทราบว่าบุคคลที่มีอิทธิพลคนใดที่เป็นผู้นำประเภทนี้นั้น ก็โดยอาศัยการบอกเล่าจากชาวบ้าน การกล่าวขวัญถึงและตลอดถึงจากสังเกตดูพฤติกรรมประกอบกันในการพิจารณาตัดสินใจ อันเป็นลักษณะของผู้นำแบบไม่เป็นทางการ (Informal leader) เป็นบุคคลที่ชาวบ้านเคารพยกย่องว่าเป็นผู้มีความสามารถที่จะทำให้ชาวบ้านเคารพเชื่อฟัง ซึ่งผู้นำชนิดนี้เองที่จะนำกลุ่มไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด จากเท่าที่จะพบจะพบว่า ผู้นำประเภทนี้ได้แก่

- พ่อค้าภายในหมู่บ้าน
- อดีตผู้นำชุมชน
- ผู้ที่เคยเป็นบุคคลที่มีอำนาจ คือ เกษมมาก่อน
- ผู้ที่มีฐานะทางการเงิน
- อดีตผู้นำทางราชการ เป็นต้น

ผู้นำโดยธรรมชาติดังกล่าวมาแล้วนั้น บัจจุบันที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นผู้นำดังต่อไปนี้

1. ประสบการณ์ความรู้ความสามารถ ที่มีความรู้ความสามารถอยู่ในระดับที่สูงกว่าชาวบ้านโดยทั่วไป

2. เป็นผู้ที่มีความรู้ค่อนข้างดี ซึ่งมักได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน เพราะผู้นำชนิดนี้สามารถช่วยเหลือแก่ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน เช่น การให้กู้ยืมเงิน เป็นต้น

3. การมีมนุษยสัมพันธ์ ผู้นำโดยธรรมชาตินี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีมาก คือ มีความเป็นกันเองกับทุกๆ คน มีการคบค้าสมาคมกับชาวบ้านอยู่เสมอๆ เมื่อว่างจากงานก็พบปะพูดคุยกันเสมอๆ

4. ปัจจัยทางเครือญาติ เพราะมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในหมู่บ้านของตนเองด้วยเกิดที่นั่น เติบโตที่นั่น จึงทำให้มีระบบเครือญาติอยู่ในหมู่บ้านนั้นมากจนเป็นที่รู้จักยอมรับของบุคคลในหมู่บ้านโดยทั่วไป จึงมีส่วนให้เกิดความร่วมมือกันในกลุ่มหมู่บ้านที่มีผู้นำชนิดนี้อยู่

ในส่วนนี้เองที่ผู้วิจัยจึงใคร่ศึกษาว่าผู้นำโดยเฉพาะที่เป็นผู้นำโดยโครงสร้าง หรือผู้นำที่เป็นทางการของหมู่บ้านนั้น จะมีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชน และประชาชนในชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้มากเพียงใด และผู้นำเหล่านี้รู้บทบาทของตนเองมากเพียงใดในการที่จะนำชุมชนไปสู่ความเจริญได้

โครงสร้างอำนาจผู้นำในชนบท

โดยปกติแล้ว โครงสร้างทางอำนาจย่อมมีแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม และตามลักษณะของสังคมแต่ละท้องถิ่น ในที่นี้จะขอกล่าวถึงโครงสร้างอำนาจของผู้นำที่อยู่ในระดับอำเภอ ซึ่งเป็นผู้นำโดยโครงสร้าง ที่เป็นเจ้าหน้าที่ของทางราชการ คือ

อำเภอจะมีคณะกรรมการพัฒนาอำเภอ เรียกโดยย่อว่า กพอ. ประกอบด้วย

1. นายอำเภอ
2. หัวหน้าส่วนราชการอำเภอ สังกัด
  - กระทรวงมหาดไทย
  - กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
  - กระทรวงศึกษาธิการ

- กระทรวงสาธารณสุข

3. ปลัดอำเภอ
4. เจ้าหน้าที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท
- 5.ข้าราชการประจำอำเภอหรือราษฎรผู้ทรงคุณวุฒิ
6. พัฒนาการอำเภอ

ซึ่งจะมีหน้าที่คือ

1. กำหนดพื้นที่ที่มีปัญหาความยากจนหนาแน่น
2. วิเคราะห์และประสานโครงการพัฒนาชนบทที่สภาตำบลเสนอ และจัดโครงการพัฒนาชนบท ส่วนที่เป็นความต้องการระดับอำเภอ เสนอ เพื่อดำเนินการ
3. เสนอความเห็นเกี่ยวกับงบประมาณรายจ่าย เพื่อการพัฒนาชนบทประจำปีในเขตอำเภอ เพื่อพิจารณาดำเนินการต่อไป
4. กำกับติดตามผล และให้คำแนะนำในการปฏิบัติหน้าที่แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในอำเภอ เพื่อให้เกิดประสานงานที่มีประสิทธิภาพ

องค์กรในระดับตำบลและหมู่บ้าน จะมีคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติงานการพัฒนาชนบท ระดับตำบลเรียกโดยย่อว่า คปต. ประกอบด้วย

1. กำนัน
2. เจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบล
3. เจ้าหน้าที่อนามัยหรือผดุงครรภ์
4. พัฒนาการประจำตำบล
5. ครูที่ประจำอยู่ในตำบล ซึ่งสภาตำบลแต่งตั้ง
6. ราษฎรที่มีความรู้ความชำนาญทางช่างซึ่งทางสภาตำบลแต่งตั้ง
7. ราษฎรผู้ทรงคุณวุฒิ ที่สภาตำบลแต่งตั้ง

ซึ่งมีหน้าที่คือ

1. พิจารณาปัญหาที่คณะกรรมการหมู่บ้านเสนอและจัดทำโครงการเพื่อเสนอคณะกรรมการอำเภอดำเนินการต่อไป

2. ร่วมมือและประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ในการดำเนินการตามโครงการพัฒนาชนบทในตำบล

3. ดำเนินการอื่นใดตามที่คณะกรรมการอำเภอมอบหมาย

4. ให้ทุกสภาตำบลมีคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล เรียกโดยย่อว่า คปต. ดังกล่าวนั้นเป็นคณะทำงานที่ให้ความร่วมมือกันในทุกฝ่าย

ในส่วนของคณะกรรมการสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบท หรือ คปต. มีหน้าที่ดังนี้

1. ให้ความสนับสนุนทางด้านวิชาการ และอุปกรณ์ที่จำเป็นในการดำเนินการตามโครงการที่สภาตำบลเป็นผู้ดำเนินการ หรือได้รับมอบหมายให้ดำเนินการ

2. ช่วยเหลือสภาตำบลในการตรวจสอบความเป็นไปได้ของโครงการทั้งในด้านเทคนิค และค่าใช้จ่ายของโครงการ

3. ดำเนินการอื่นใดตามที่ทางราชการและสภาตำบลมอบหมาย

ให้คณะกรรมการกลางหมู่บ้าน มีหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาชนบทระดับหมู่บ้าน ตามระเบียบที่คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติกำหนด และยังมีการสนับสนุนของหน่วยราชการต่างๆ คือ

1. ให้กระทรวงบวง กรม องค์การของรัฐ และรัฐวิสาหกิจ ให้ความสนับสนุน การดำเนินงานของคณะกรรมการต่าง ๆ

2. ให้สำนักงานประมาณแจ้งผลการอนุมัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีให้จังหวัดทราบโดยเร็ว

3. ให้สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนจัดสรรอัตรากำลังให้แก่ส่วนราชการที่รับผิดชอบโครงการในแผนงานพัฒนาชนบทยากจนตามความเหมาะสมและจำเป็น

4. ให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนในการกำหนดและวิเคราะห์โครงการในแผนงานพัฒนาชนบทยากจนแก่จังหวัด

ซึ่งการทำงานของผู้นำโดยโครงสร้างดังกล่าวทั้งหมดนี้เองที่จะเป็นตัวประสานงานให้เกิดความร่วมมือในการที่จะพัฒนาชนบท สำหรับการศึกษาคั้งนี้จะเป็นประเภทของผู้นำโดยโครงสร้างที่เป็นผู้นำแบบทางการ ที่เป็นผู้นำในระดับท้องถิ่น ซึ่งอยู่ในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้าน

ที่มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการนำชุมชนไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายและเป็นกลุ่มบุคคลที่จะให้จุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนบรรลุผลสำเร็จเร็วขึ้น ทั้งยังสามารถควบคุมและระดมการสนับสนุนจากประชาชนได้อย่างแพร่หลาย และทั่วถึง

2.2 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทางความคิด (Opinion leader)

หมายถึง บุคคลที่สามารถมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น (Rogers, 1983:271)

เสถียร เขยประทับ (2530:43) กล่าวว่า ผู้นำทางความคิด คือ ระดับที่บุคคลหนึ่งสามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติ และพฤติกรรมที่เปิดเผยของบุคคลอื่น ๆ ตามที่บุคคลผู้นั้นต้องการ โดยอาศัยวิธีที่ไม่เป็นทางการและสามารถมีอิทธิพลเช่นนี้ได้ค่อนข้างบ่อย

ผู้นำทางความคิด คือ แหล่ง ของข้อมูลหรือทรรศนะที่มีอิทธิพลต่อผู้ตามของบุคคลเหล่านี้ เรียกว่า ผู้รับสาร (อรวรรณ ปิรันธน์โอวาท, 2537:191)

พัชนี เขยจรรยา และคณะ (2537:191) กล่าวถึง ความหมายของผู้นำทางความคิดว่า ผู้นำทางความคิดเห็น คือ บุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่นในสังคม ผู้นำทางความคิดเห็นภารกิจที่จะต้องแจ้งข่าวสาร เสนอความคิดเห็นและการตัดสินใจต่อกลุ่มคนต่างๆ

ผู้นำทางความคิด คือ บุคคลซึ่งผู้อื่นจะมาเสาะหาคำแนะนำ และข้อมูลข่าวสาร (Radom Wongnom, 1980:6)

พีระ จิระโสภณ (2539) กล่าวว่า ผู้นำทางความคิดเป็นบุคคลในสังคมซึ่งติดต่อกับบุคคลอื่น ๆ ในลักษณะความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด หรือแบบกลุ่มปฐมภูมิ เช่น เป็นญาติ เป็นเพื่อนบ้าน หรือเพื่อนร่วมงาน และมีอิทธิพลในลักษณะที่ไม่เป็นทางการเกี่ยวกับความคิดเห็นหรือการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ

ผู้นำทางความคิดเห็นในเรื่องหนึ่งหรือกิจกรรมหนึ่ง อาจไม่ใช่ผู้นำความคิดเห็นในอีกเรื่องหนึ่งหรืออีกกิจกรรมหนึ่ง เช่น ผู้นำความคิดเห็นทางการเมือง จะไม่ใช่ผู้นำความคิดเห็นด้านแฟชั่นความงาม

คุณลักษณะของผู้นำทางความคิด

เนื่องจากการที่ผู้นำความคิดสามารถมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น ส่งผลให้บุคคลนั้นๆ ยอมรับสิ่งที่ผู้นำทางความคิดชี้แนะและนำมาซึ่งการปฏิบัติตาม ดังนั้นจึงต้องมีการวิเคราะห์คุณลักษณะของผู้นำทางความคิดว่าเป็นอย่างไร จึงได้รับความเชื่อถือจากคนส่วนใหญ่ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน

Rogers (1983:282) ได้กำหนดคุณลักษณะของผู้นำทางความคิด (Characteristics of Opinion Leaders) ซึ่งประกอบไปด้วย

1. การสื่อสารภายนอก (External Communication) มีการกำหนดกฎหลักไว้ดังต่อไปนี้

- 1.1 ผู้นำทางความคิดสามารถเข้าถึงสื่อมวลชนได้มากกว่าผู้ตามทางความคิด
- 1.2 ผู้นำทางความคิดมีลักษณะสากลมากกว่าผู้ตามทางความคิด
- 1.3 ผู้นำทางความคิดมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่พัฒนามากกว่าผู้ตามทางความคิด

2. การเข้าถึง (Accessibility)

ผู้นำทางความคิดต้องสามารถพูดคุยได้โดยตรงกับผู้อื่น หรือมีส่วนร่วมในสังคมทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

3. สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ (Socio-economic Status)

ผู้นำทางความคิดมีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูงกว่าผู้ตามทางความคิด

4. ความเร็วในการรับนวัตกรรม (Innovativeness)

- 4.1 ผู้นำทางความคิดจะยอมรับนวัตกรรมได้เร็วกว่าผู้ตามทางความคิด

4.2 เมื่อในสังคมมีบรรทัดฐานที่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้นำทางความคิดจะยอมรับนวัตกรรมได้เร็วกว่า แต่ถื่บบรรทัดฐานของระบบสังคมไม่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลง ผู้นำทางความคิดจะไม่ยอมรับนวัตกรรมได้เร็วนัก

วิชญ์ สุวรรณเพิ่ม (2525:147) กล่าวว่า ผู้นำทางความคิดนั้นมีอิทธิพลต่อประชาชนในชุมชนนั้นๆ และมีส่วนสำคัญต่อบุคคลซึ่งไม่สามารถรับข่าวสารจากสื่อมวลชนได้ ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ผู้นำทางความคิดหรือบุคคลที่มีอิทธิพลในชุมชนใดๆ ย่อมมีลักษณะทางการให้ข่าวสารแก่ชุมชนนั้น เป็นผู้แสวงหาข่าวสารใหม่ๆ มาป้อนให้กับกลุ่มชุมชนอยู่เสมอ (giving and seeking information)
2. ผู้นำทางความคิดโดยมากจะเป็นผู้รับสารจากสื่อมวลชนมากกว่าผู้อื่นในชุมชนของตน ซึ่งจะฟังมาก อ่านมาก เห็นมาก
3. ผู้นำทางความคิด เป็นศูนย์กลางของการสื่อสาร เป็นเครือข่ายของการสื่อความหมาย บางครั้งเป็นตุลาการทางความคิด ผู้ตัดสินใจในข่าวสาร ข้อมูลต่างๆ ของสมาชิก บางทีผู้นำทางความคิดนั้นยังต้องแสวงหาข่าวสาร ข้อมูลจากผู้นำทางความคิดของกลุ่มอื่นอีกต่อหนึ่ง

โดยส่วนใหญ่แล้ว ผู้นำทางความคิดมักจะเป็นผู้นำในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย จึงทำให้ได้รับความเชื่อถือจากบุคคลอื่นทั่วๆ ไปในสังคม อย่างไรก็ตาม ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับการวัดความเป็นผู้นำทางความคิด เพื่อให้เกิดความถูกต้อง แน่นนอน และปราศจากความคลาดเคลื่อนในความเป็นจริง Rogers (1983:279) จำแนกวิธีในการวัดความเป็นผู้นำทางความคิดไว้ดังต่อไปนี้

1. วิธีการวัดจากสังคม (Sociometric Method)

วิธีนี้เป็นการสัมภาษณ์ทุกคนในสังคม โดยอาศัยการตอบแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ในการวิจัยว่า เขาแสวงหาข่าวสาร หรือคำแนะนำเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งจากใคร ซึ่งผู้นำทางความคิดก็คือคนที่ได้รับการเอ่ยชื่อมากที่สุด วิธีการวัดความเป็นผู้นำแบบ sociometric

เป็นวิธีที่มีความเที่ยงตรงมากที่สุด แต่ต้องอาศัยความพยายามและเวลามาก เพื่อหาผู้นำทางความคิดซึ่งมีจำนวนน้อยในสังคม

2. วิธีการวัดจากผู้นำข่าวสาร (Informants' ratings)

เป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถหาผู้นำทางความคิดได้โดยการถามผู้บอกข่าว หรือผู้นำข่าวสารซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการแพร่กระจายความคิดในสังคม หรือเป็นผู้ที่รู้ว่า ใครคือผู้มีอิทธิพลทางความคิด วิธีนี้เหมาะกับสังคมที่มีขนาดเล็ก

3. วิธีการมองถึงตัวเอง (Self-designating method)

เป็นการถามผู้ถูกสัมภาษณ์ เพื่อชี้ให้เห็นแนวโน้ม หรือความน่าจะเป็นที่คนอื่น ๆ คิดว่า เขา เป็นผู้นำทางความคิด คำถามที่ใช้ในการวัดผลคือ "ท่านคิดว่าชาวบ้านมาถามข่าวสารหรือคำแนะนำจากท่านบ่อยกว่าไปถามคนอื่น ๆ ไหม" โดยที่วิธีการวัดแบบนี้ จะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสามารถในการประเมินภาพลักษณ์ของตนเอง

4. การสังเกต (Observation)

เป็นการสำรวจพฤติกรรมการสื่อสารของคนในสังคม ซึ่งเป็นการวัดความเป็นผู้นำที่เที่ยงตรง แน่นนอน ซึ่งเหมาะสมกับสังคมเล็กๆ ที่ผู้สำรวจมองเห็นความเคลื่อนไหวทุกจุดในหมู่บ้านและสามารถเก็บข้อมูลได้ทั้งหมด แต่มีข้อเสีย คือ กลุ่มตัวอย่างชาวบ้านจะรู้ว่าพวกเขาถูกสังเกตพฤติกรรม หรือถูกเก็บข้อมูลจึงทำให้มีพฤติกรรมที่ต่างไปจากเดิม

2.3 แนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

สังคมมนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มคนจำนวนมาก ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ซึ่งกันและกัน ในขณะที่เดียวกันมนุษย์แต่ละคนก็มีความต้องการของตนเอง ซึ่งถ้าปล่อยให้ไปไปตามความต้องการโดยไม่มีควบคุมแล้วย่อมก่อให้เกิดอันตรายต่อการอยู่ร่วม

กันในสังคมได้ สังคมจึงจำเป็นจะต้องจัดระเบียบด้วยการวางแบบพฤติกรรมให้มนุษย์ในสังคมปฏิบัติตาม ซึ่งก็คือ การกำหนดบทบาทให้กับบุคคลในสังคมนั่นเอง การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาด้านสังคมศาสตร์

นักจิตวิทยาสังคมยอมรับกันว่า ตำแหน่งและบทบาทเป็นสิ่งที่มืออยู่แล้ว บุคคลเพียงเข้าไปครองตำแหน่งและแสดงบทบาทตามตำแหน่งนั้น (สงวน สิทธิเลิศอรุณ, 2523)

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทไว้หลายทัศนะด้วยกัน คือ

เครซและคนอื่น (Kreh and Others, 1962) ได้ให้ความหมายว่า "บทบาทคือ แบบแผนของความต้องการและเป้าหมาย (want and goal) ความเชื่อ (beliefs) ความรู้สึก (feeling) ทัศนคติ (attitude) ค่านิยม (value) และการกระทำ (action) ที่สมาชิกของชุมชนคาดหวังว่าควรจะเป็นไปตามลักษณะชนิดของตำแหน่งที่มีอยู่"

เซคอร์ด และแบคแมน (Secord and Backman, 1964) ได้ให้ความหมายว่า "บทบาท คือ การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ระหว่างพฤติกรรมที่คาดหวังของบุคคลสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือ ผู้ดำรงตำแหน่ง อีกฝ่ายหนึ่งคือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตำแหน่งนั้น"

ฮาร์วิกเฮริสท์ และนิวการ์เตน (Harvighurst and Neugarten, Guopted in Hoyle, 1969) ได้ขยายความว่า "บทบาทนอกจากจะหมายถึงแบบแผนพฤติกรรมที่เหมือนกัน ของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งเดียวกัน หรืออยู่ในสังคมเดียวกันแล้ว ยังหมายรวมถึงแบบพฤติกรรมที่ผูกพันหรือขึ้นอยู่กับความคาดหวังของสมาชิกอื่น ๆ ในสังคมด้วย"

แมคโดนาลด์ และเชลเลนเบิร์ก (MacDonald and Schellenberge, 1971) กล่าวว่า "บทบาท หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและพฤติกรรมอันเป็นที่คาดหวังของสมาชิกของสังคมที่มีต่อบุคคลนั้น"

เลวินสัน (Levinson, 1971) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1. บทบาท หมายถึง ปทัสถาน (Norms) ความคาดหวัง (Expectation) ข้อห้าม (Taboos) ความรับผิดชอบ (Responsibility) และอื่น ๆ ที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุดแต่มุ่งไปที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

2. บทบาท หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเองที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่จะกระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้นๆ

ฮอลต์ และฟอร์ด (Hoult and Ford, 1974) ได้ให้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์บทบาทว่า บทบาทจำเป็นต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ตำแหน่งทางสังคม (Social Location) พฤติกรรม (Behavior) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งทั้ง 3 องค์ประกอบนี้มีความเกี่ยวข้องกับคำจำกัดความของบทบาทมากที่สุด

บิตเตอร์ (Biddle, 1979) กล่าวว่า "บทบาท หมายถึงพฤติกรรมอันเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลหนึ่งหรือมากกว่านั้นในสิ่งแวดล้อมหนึ่งๆ" ซึ่งบิตเตอร์ได้อธิบายว่า คำจำกัดความของบทบาทขึ้นอยู่กับคำ 4 คำ คือ

1. พฤติกรรม (Behavior) หมายความว่า การกระทำหรือการแสดงที่เราอาจสังเกตได้ หรือสามารถจะกำหนดให้ผู้สังเกตได้

2. บทบาทนั้นจำกัดเพียงพฤติกรรมของมนุษย์ (Person) เท่านั้น

3. บทบาทอย่างถูกกำหนดโดยอาศัยสิ่งแวดล้อม (Context) แต่บทบาทบางอย่างถูกจำกัดการนำมาใช้โดยขอบเขตอันเนื่องมาจากมาจากสิ่งแวดล้อมและบทบาทอาจเปลี่ยนแปลงเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยน

4. บทบาทเป็นลักษณะเฉพาะ (Characteractic) ของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มคน

สำหรับความหมายของบทบาทในทัศนะของคนไทย เช่น

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 (2523) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง ทำท่าตามบทบาท จำตามบท

ภิญโญ สาร (2520) ได้ให้ความหมายว่า "บทบาท หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดว่า บุคคลในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งควรกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง"

ความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับ อูทัย หิรัญโต (2519) โสภา ชูพิชัยกุล และอรทัย ชื่นมณูชัย (2515) ที่กล่าวว่า "บทบาท หมายถึง การแสดงออกหรือการกระทำ หน้าที่ของบุคคลซึ่งสมาชิกคนอื่นของสังคมมุ่งหวังให้เขากระทำภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้นเป็นมูลฐาน"

สุพัตรา สุภาพ (2516) ให้ความหมายว่า "บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ"

สมพงษ์ เกษมสิน (2521) กล่าวว่า "บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้"

เพ็ญแข บุญสิทธิ์ (อ้างใน สมชาย เจริญศิริสุทติกุล, 2521) กล่าวว่า "บทบาทหมายถึง หน้าที่และความรับผิดชอบตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานที่ต้องปฏิบัติในหน้าที่"

ปรีชา หมอนทอง (2512) มีความเห็นว่า บทบาท เป็นหน้าที่หรือเงื่อนไขและสิทธิต่างๆ ซึ่งแต่ละคนที่อยู่ในดำรงตำแหน่งใดๆ ต้องกระทำ โดยอาจเป็นหน้าที่หรือพันธะของตำแหน่งนั้นมีอยู่หรือพฤติกรรมของแต่ละคนที่อยู่ในตำแหน่งหรือฐานะนั้นควรจะมีตามที่บุคคลคาดหวังได้

จากที่ผู้ให้ความหมายบทบาทไว้ดังกล่าว พอจะสรุปได้ว่า "บทบาท หมายถึง หน้าที่หรือเงื่อนไขที่ต้องกระทำ และบรรดาสัทธิต่างๆ ที่ได้มาพร้อมกับตำแหน่ง เพื่อให้ผู้ดำรงตำแหน่งได้ปฏิบัติตาม ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะกำหนดขึ้นโดยความคาดหวังขององค์กร หรือผู้ดำรงตำแหน่งเอง

หรือผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ก็ได้ ซึ่งความเกี่ยวข้องนี้เองที่ทำให้ผู้ดำรงตำแหน่งต้องแสดงบทบาทตามตำแหน่งนั้น ๆ ออกมา

2.4 บทบาทผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชน (อ้างอิงใน นรสวรรค์ เชาวฤทธิ์ : 2540)

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ในทุกสังคมไม่ว่าจะเป็นสังคมขนาดใหญ่หรือสังคมขนาดเล็ก ย่อมประกอบไปด้วยผู้นำเสมอ ในกระบวนการพัฒนางานใดๆ ก็ตาม ผู้นำย่อมมีบทบาทอันสำคัญยิ่งที่ช่วยให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้น บทบาทหรือหน้าที่ของผู้นำจะส่งอิทธิพลไปถึงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่ม และมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของการทำงานของกลุ่ม อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาความเจริญหรือความเสื่อมของกลุ่มโดยส่วนรวมได้ (ภิญโญ สาธร, 2516) ด้วยเหตุที่ผู้นำมีอิทธิพลดังกล่าวนี้เอง ผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่น จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการพัฒนาชุมชน ให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นนั่นเอง

การพัฒนาชุมชนมีหลักการที่ใช้กันอยู่ทั่วไป คือ การใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น เพราะผู้นำมักจะมีบุคลิกภาพ อุปลนิสัย และความสามารถที่ดีเด่น เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชุมชนมีอิทธิพลต่อความคิดเห็น การตัดสินใจของประชาชนในชุมชน ซึ่งกรมพัฒนาชุมชนได้สรุปให้เห็นถึงลักษณะผู้นำชุมชนที่ดี ดังต่อไปนี้ (กองฝึกอบรม กรมพัฒนาชุมชน, 2512)

1. เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตัวประชาชน และมีความต้องการที่จะให้ประชาชนได้ปรับปรุงตนเอง
2. เป็นผู้ที่รักการทำงานร่วมกับประชาชน
3. เป็นผู้ที่ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี
4. เป็นผู้ที่ประชาชนยกย่องนับถือ
5. เป็นผู้ที่ยากเรียนรู้และปฏิบัติในสิ่งใหม่ ๆ
6. เป็นผู้ที่มีความตั้งใจจะทำงานเพื่อส่วนรวม
7. เป็นผู้มีอารมณ์ขัน
8. เป็นผู้มีสุขภาพดี

9. เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรม
10. เป็นผู้มีความสุจริตใจ
11. เป็นผู้ที่ไม่ให้เกียรติยกย่องผู้อื่น
12. เป็นผู้ที่ไม่ถือถือได้
13. เป็นผู้ที่ไม่ให้ความช่วยเหลือในงานพัฒนาชุมชน
14. เป็นมิตรที่ดีของคนทุกชั้น
15. เป็นผู้ที่ไม่พร้อมจะรับฟังเหตุผลและปรึกษาหารือกับผู้อื่นในปัญหาสำคัญ
อื่นๆ ของชุมชน

ในงานพัฒนาชุมชน (เวรดี ไชยพาน, 2523) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะโดยทั่วไป
ของผู้นำท้องถิ่นก็เหมือนกับผู้นำอื่นๆ แต่ในงานพัฒนาชนบทผู้นำควรมีลักษณะอื่นๆ ประกอบด้วย

1. ช่วยเหลือผู้อื่นในการแก้ปัญหา
2. ให้คำแนะนำปรึกษาอย่างมีเหตุผล
3. ชี้แนะทางที่จะทำให้เกิดการประสานงาน เกิดความร่วมมือ ร่วมทำงานด้วยกัน
กัน ระหว่างประชาชนในการแก้ไขปัญหาต่าง
4. มีความเต็มใจที่จะยอมรับฟังความบกพร่องของตนเอง และยอมรับฟัง
ความคิดเห็นของคนอื่น
5. คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน
6. ไม่เป็นบุคคลที่ผูกขาดการตัดสินใจใดๆ
7. คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว

นอกจากนี้คุณลักษณะอื่นๆ ที่ควรมี ก็คือ

1. เป็นผู้ที่มีน้ำใจที่จะพัฒนา (willing to develop) มีความมุ่งมั่นที่จะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตในชุมชนให้ดีขึ้นเรื่อยๆ
2. เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองและประชาชน ความเชื่อมั่นนี้จะนำไปสู่การรู้จักปกครองตนเองได้ในที่สุด
3. เป็นผู้ที่รักการทำงานร่วมกับประชาชน เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นงานของ
ชุมชน

4. เป็นผู้ที่ยากเรียนรู้เรื่องใหม่ๆ และยอมรับเอาแนวความคิดและเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชนให้ดีขึ้น
5. เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ผู้นำจะต้องมีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ๆ ซึ่งจะช่วยทำให้ชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้นำเป็นคนแรกที่มองเห็นความต้องการและริเริ่มกิจกรรมในชุมชน
6. เป็นผู้แนะแนวทาง (guide) ผู้นำจะช่วยวิเคราะห์ปัญหา ความต้องการและวิธีแก้ปัญหาแห่งสมาชิกในชุมชน เพื่อให้สมาชิกเหล่านั้นพัฒนาไปสู่จุดมุ่งหมายไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางอันพึงปรารถนา
7. เป็นผู้เสียสละ มุ่งมั่นทำงานเพื่อประโยชน์ของชุมชน
8. เป็นผู้ที่มีทักษะในการสื่อสาร เช่น การพูด การชี้แจง การโน้มน้าว ชักจูงจิตใจ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกิดทัศนคติที่ดีและมีทักษะอันพึงประสงค์
9. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการรวมกลุ่ม และพัฒนากลุ่มให้เจริญเติบโตและเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่ต้องการ
10. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีจุดหมายที่จะพัฒนาประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ
11. เป็นผู้ที่มีความสนใจต่อส่วนรวม
12. เป็นผู้ที่เข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลง
13. เป็นผู้ที่มีทัศนคติแบบประชาธิปไตย และมีทักษะในกระบวนการกลุ่ม
14. เป็นผู้ที่มีความกล้าเสี่ยง กล้าได้ กล้าเสีย อย่างมีเหตุผลและรอบคอบ
15. เป็นผู้ที่มีพฤติกรรมแพร่ขยายสูง ขอบนำความรู้และเทคนิคใหม่ๆ ไปเผยแพร่แก่ชาวบ้าน
16. เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี

จากคุณลักษณะของผู้นำในงานพัฒนาชุมชนดังกล่าว จะเห็นว่า ผู้นำเป็นผู้ก่อให้เกิดความริเริ่มขึ้นในชุมชน และเป็นตัวหมุนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมใดๆ มีงานวิจัยเรื่อง "พฤติกรรมผู้นำที่เป็นอุปสรรคและ/หรือส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน" ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำในงานพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

1. เป็นผู้ทำให้งานพัฒนาชุมชนเริ่มต้นและแผ่ขยายกว้างขวางออกไป
2. เป็นผู้แพร่ความรู้ ความคิดต่างๆ ที่เขาได้รับจากเจ้าหน้าที่หน่วยราชการต่างๆ เช่น เรื่องอาชีพ สาธารณสุข ฯลฯ ไปสู่ชาวบ้าน
3. ในเรื่องบางประเภท ผู้นำจะเป็นครูสอน หรือสาธิตเป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน
4. ในฐานะคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้นำจะร่วมกับประชาชนในชุมชน วิเคราะห์สภาพชุมชน ปัญหาและความต้องการของหมู่บ้าน เพื่อจัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชนของพวกเขาเอง
5. ผู้นำเป็นตัวแทนประชาชนที่แจ้งให้ทราบถึงปัญหาและความต้องการของชุมชนและเป็นตัวประสานงานระหว่างประชาชนกับรัฐบาล หรือหน่วยราชการต่างๆ ในการทำงานในชุมชนนั้นๆ
6. ผู้นำเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการสื่อความคิด ติดต่อกับและสื่อความรู้สึกของประชาชนในความพยายามที่จะตัดสินใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
7. ผู้นำเป็นผู้ที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนตลอดไปในชุมชน ในลักษณะของชุมชน ที่สามารถปกครองตนเองได้ดี (เวรดี ไชยพาน, 2523)

พัฒน์ สุจันงค์ และคณะ (2533) ได้กล่าวถึง บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนว่า "โดยทั่วไปแล้วงานพัฒนาชุมชนมักจะเริ่มต้นจากผู้นำท้องถิ่น และจะแผ่ขยายออกไป หากชาวบ้านมีปัญหาหรือความต้องการอะไร จะร่วมกันวางแผนและโครงการ เพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาเหล่านั้นๆ และผู้นำท้องถิ่นยังเป็นผู้ชักนำความช่วยเหลือ บำรุงรักษาบรรยากาศแห่งการทำงาน รวมตลอดถึงอำนวยความสะดวกในการสื่อสารความคิดและความรู้สึก"

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530) กล่าวว่า "ผู้นำท้องถิ่น เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพ นับถือไว้วางใจ และเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของประชาชน"

กล่าวโดยสรุปแล้ว ลักษณะบทบาทของผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ผู้นำท้องถิ่นนั้นมีบทบาทอันสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาวางแผน เพื่อแก้ปัญหา ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ที่คอยให้ความช่วย

เหลือกระตุ้นให้เกิดความศรัทธาและแรงจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ชุมชนและสังคมได้

2.5 ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท

วัฒนธรรมคือความเจริญงอกงามของหมู่ชน การพัฒนา ก็เป็นการทำให้ดีขึ้น เจริญงอกงามขึ้นเช่นกัน ดังนั้น การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมจึงต้องใช้ปัญญา ค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว ฟันฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์เสริมสร้างสิ่งใหม่ บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบนั้น ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาวัฒนธรรมในตัวของมันเองก็คือการพัฒนานั่นเอง และที่สำคัญอีกอย่างที่ต้องระลึกไว้เสมอก็คือ ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นควรเป็นตัวหลักในการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาวัฒนธรรมมิใช่การนำเอาวัฒนธรรมที่เห็นได้จับต้องได้ มาฟันฟูและชุบชีวิตขึ้นใหม่อย่างฉาบฉวย เช่นเห็นว่าการลงแขกดีก็เรียกร้องให้ชาวบ้านมาลงแขกกัน โดยมีได้พิจารณาสภาพแวดล้อมทางการผลิตใหม่ของท้องถิ่นต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปไม่สม่ำเสมอทัน ท้องถิ่นที่ระบบการผลิตเปลี่ยนไปเป็นการผลิตแบบกึ่งยังชีพหรือเพื่อขาย การลงแขกต้องได้รับการประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของที่นั้นๆ ก่อน จึงจะสามารถนำคุณค่าของความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลนั้นมาใช้ได้

การให้ความสนใจเรื่อง “วัฒนธรรมกับการพัฒนา” จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง ทั้งในส่วนของชาวบ้านเองและในส่วนของคนนอกที่เข้าไปเกี่ยวข้อง หลังจากที่ได้ค้นพบว่าวัฒนธรรมเป็นพลังสำคัญของการพัฒนาแล้ว ได้เกิดการค้นหานักฟันฟู นักประยุกต์ และประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน มาช่วยฟันฟู ประยุกต์ และส่งเสริมสิ่งใหม่บนรากฐานเดิม เพื่อรักษาเสถียรภาพของชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างสมสมัย นักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมเหล่านี้มีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือผู้รู้ชาวบ้าน และสติปัญญาที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์นี้เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”

ความหมายของ "ภูมิปัญญาชาวบ้าน"

"ภูมิปัญญาชาวบ้าน" (Popular Wisdom) หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" (Local Wisdom) หมายถึงประสบการณ์ ภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถ ที่สืบทอดกันมา พร้อมทั้งยังมีการพัฒนาตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ด้วยจุดประสงค์ที่พยายาม จะยืดหยัดเพื่อดำรงการพึ่งตนเองต่อแรงกระแสดความกดดันและขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองจากโลกภายนอก (เสนห์ จามริก 2537 : 34)

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสีและคณะ (2536 : 146) ได้ให้ความหมายของ **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** ว่าหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

สถาบันวิจัยทางสังคม (2534 : 3) ได้ให้ความหมายของ **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** ว่าหมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในการทำสิ่งต่างๆ ซึ่งความรู้นี้มีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ เครื่องมือในการทำสิ่งนั้นและกระบวนการขั้นตอนในการนำเข้าสู่สิ่งนั้นๆ ซึ่งสามารถพิจารณาออกได้เป็นความรู้ทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและความจำเป็นในท้องถิ่น เช่น การประยุกต์ใช้พลังงาน สัตว์ และธรรมชาติ รวมทั้งโน้มถ่วงของโลก ลม น้ำ ไฟ ใต้น้ำ การติดตัวของไม้ การอัดตัวของวัตถุ ซึ่งได้แก่ การตอกลิ้ม การบีบน้ำมันพืช และความยืดหยุ่นของวัตถุซึ่งได้แก่การยืดตัวของหนังสัตว์ เป็นต้น มาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต และอำนวยความสะดวกให้ความเป็นอยู่ดีกว่าเดิมตัวอย่างคือ เทคนิคการเพาะปลูก การจับสัตว์ การเลี้ยงสัตว์ประเภทต่าง ๆ การตีเหล็ก การทำครกหิน และงานเซรามิกส์ เป็นต้น

ส่วนในหนังสือ "การสร้างสรรคภูมิปัญญาไทยในการพัฒนา" ได้กล่าวถึง **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** ว่าเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะ เชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่การใช้จ่ายและการศึกษาวัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด (ประเวศ วะสี 2530 : 75)

สำหรับ รัช ปุณโณทก (2529 : 40) ได้กล่าวว่า **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** หมายถึง พื้นเพ จากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเป็นความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา ทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมกันมา

สรุปได้ว่า **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** หมายถึง ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ หรือถ่ายทอดกันจากสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เป็นต้น

อนึ่ง การเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านของบุคคลและของชุมชนสามารถสืบทอดไม่เฉพาะแต่ภายในชุมชนเดียวกันเท่านั้น แต่ยังสามารถถ่ายทอดไปยังข้ามท้องถิ่นและข้ามชาติได้ด้วย ซึ่งนักสังคมวิทยารุ่นใหม่มักเรียกกันว่าเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของคนและชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้สามารถอธิบายสภาพการเรียนรู้ของบุคคลหรือชุมชนได้ว่ามีสภาพการเรียนรู้อย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ โดยผ่านการสื่อสารตามรูปแบบวิธีการ ที่หลากหลายทั้งระดับบุคคล องค์กรภายในชุมชน ระหว่างชุมชนระหว่างประเทศ และระหว่างทวีป ตลอดจนการรับรู้ข่าวสารผ่านสื่อการเรียนรู้ที่มีอย่างหลากหลาย ทั้งประเภทสื่อบุคคล และสื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อเสียง และภาพ เป็นต้น ที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีผลต่อการดำรงชีวิต การเปลี่ยนแปลงสังคม และคุณภาพชีวิตของคน

ธรรมชาติของ "ภูมิปัญญาชาวบ้าน"

ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะทั่วไปดังนี้

1. เป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องอย่างไม่ขาดสาย
2. เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในชุมชนกันเอง ชุมชนจึงมีความสามัคคี เอื้ออาทร และเป็นปึกแผ่นสืบทอดกันมาเรื่อยๆ

3. เป็นการนำจุดดีหรือแง่ดีของอดีตมาเชื่อมโยง สัมพันธ์ ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและในอนาคตให้ดีมากยิ่งขึ้นเป็นสำคัญ
4. มีทั้งลักษณะที่เป็นรูปธรรม เช่น เกษตรกรรม หัตถกรรม และศิลปดนตรี เป็นต้น กับลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น วิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยม และความเชื่อเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น
5. เป็นปรัชญาในการศึกษาในรูปของการแสวงหาความรู้ จากปรากฏการณ์ชีวิตของสังคมมนุษย์โดยทั่วไป ทั้งนี้ เพื่ออธิบายความเป็นจริงทางกายภาพหรือธรรมชาติของตน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ค่อนข้างเป็นนามธรรม
6. เป็นองค์ความรู้ที่ได้ผ่านการทดสอบเชิงประจักษ์ในสภาวะปัญหาที่เป็นจริงอยู่เสมอๆ ในชีวิตประจำวัน จนบังเกิดเป็นความรู้หรือการอธิบายอันสั่งสมสืบทอดกันมาตามลำดับ ดังนั้น ในบางครั้งจึงดูเหมือนว่าภูมิปัญญาชาวบ้านดูห่างไกลจากลักษณะความเป็น "ศาสตร์" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมีวัฒนธรรมเป็นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์เป็นฐาน
7. เป็นภาพสะท้อนของความเป็นพลวัตในวิถีชีวิตของสังคม เพราะภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของความคิดกับโลกแวดล้อมอันหลากหลาย
8. เป็นองค์ความรู้ที่ผสมผสานสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากร และธรรมชาติแวดล้อม ศาสนาและกระบวนการทางสังคมเข้าด้วยกัน และถ่ายทอดกันเป็นวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ทางสังคม
9. จุดมุ่งหมายสูงสุดในการพยายามคิดค้น แสวงหาภูมิปัญญาชาวบ้าน คือการพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเอง
10. มีการบูรณาการสูง โดยการเชื่อมโยง กาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จากประสบการณ์จริงอีกทั้งมีการเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
11. ภูมิปัญญาชาวบ้านของแต่ละท้องถิ่นเป็นเรื่องความจำเพาะกับท้องถิ่น ซึ่งมีความสอดคล้องเฉพาะของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเอาไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือได้ก็ไม่ได้
12. เน้นเรื่องของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม ซึ่งบรรพชนให้สามารถอยู่ได้นานตราบเท่าทุกวันนี้
13. ภูมิปัญญาชาวบ้านนับเป็นวัฒนธรรมพื้นฐาน ซึ่งเป็นก้าวแรกของการพัฒนาท้องถิ่นและประเทศในหลายๆ ด้าน

ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากปัญหาการแตกสลายของสังคมชาวบ้านที่ประเทศไทยกำลังประสบอยู่ทุกวันนี้ เป็นผลพวงมาจากการขาดการเชื่อมโยงความรู้ใหม่ๆ เข้ากับภูมิปัญญาชาวบ้าน ส่งผลทำให้ชาวบ้านไม่สามารถปรับตัวเองเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกได้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา นักพัฒนาได้โหมการพัฒนาสู่ชนบทเป็นการใหญ่ ด้วยความมุ่งมั่นอันแรงกล้าตามอุดมการณ์ และความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก "ภูมิปัญญาตะวันตก" ในรูปธรรมของโครงการต่างๆ ที่เน้นการใช้วิทยาการและเทคโนโลยีใหม่ โดยขาดการเชื่อมโยงของเทคโนโลยีชาวบ้านที่สืบทอดมาแต่อดีตและขาดการผ่อนปรนที่เหมาะสมเป็นผลทำให้ชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และไม่สามารถปรับตัวให้อยู่อย่างมีความสุขได้ ดังนั้น ชาวบ้านจึงขาดความมั่นใจในตนเองและนำไปสู่การพึ่งตนเองไม่ได้ เหมือนที่เคยเป็นมาในอดีต

จากปัญหาดังกล่าวมีสาเหตุใหญ่มาจากการมองข้ามคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" มีคุณค่า และมีความสำคัญน่าับการต่อการพัฒนาท้องถิ่นไทย ดังนี้

1. "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" นับเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมไทย ที่ถ่ายทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน และเป็นมรดกไทยที่คนไทยทุกวันนี้ภูมิใจและที่ชาวต่างประเทศมองเห็นคุณค่าจนเรียกประเทศไทยว่าเป็นดินแดนที่มั่งคั่งด้วยมรดกทางวัฒนธรรม (Rich of Culture)

2. ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคม ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและเปลี่ยนแปลงในทางที่เสื่อมโทรม "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ของชาวไทยได้ช่วยให้คนไทยใช้สติปัญญาความสามารถ และภาวะสร้างสรรค์ มาใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วงไปมาโดยตลอดศักยภาพนี้ได้นำพาบรรพชนไทยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสันติสุขสืบต่อมาเป็นเวลาอันยาวนานจนถึงปัจจุบัน ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติของภูมิปัญญาชาวบ้าน ก็คือปรัชญาที่คนรุ่นใหม่มองอยู่กับเสมอว่า "มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติ" นั่นเอง

3. "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" เป็นองค์ความรู้ที่มีขอบเขตกว้างขวางและลึกซึ้งมาก ซึ่งครอบคลุมคตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าเทียมธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัวและการเลือกเฟ้นความคิดวิธีการมาใช้ชีวิตประจำวันอย่างได้ผล เนื้อหาขององค์ความรู้ของ "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" นับเป็นแม่บทในการจัดการศึกษาสมัยใหม่ที่มุ่งให้ผู้เรียน ได้ "รู้รอบ" และ "รู้ลึก"

4. การเชื่อมโยงความรู้ประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย และพร้อมๆ กันนั้น คนแต่ละรุ่นในแต่ละชุมชนก็จะปรับความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดนี้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสมและดำรงชีพได้อย่างสันติสุข แนวคิดของภูมิปัญญาชาวบ้านนี้จะตรงกับแนวคิดของการจัดการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์ที่ให้จัดการศึกษาแบบ "ระบบเครือข่ายการเรียนรู้" (Learning Network)

5. "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ศึกษาค้นคว้ามานั้น ล้วนแต่เป็นการศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้แบบเชิงประจักษ์จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเสมอๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวันมีการทดลองทดสอบจากประสบการณ์จริงจนกว่าจะหาข้อสรุปที่ชัดเจนและสืบทอดต่อๆ กันไป เช่น การนำเกษตรแบบผสมผสานมาประยุกต์ใช้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการรักษาโรคด้านสมุนไพร เป็นต้น การเรียนรู้เชิงประจักษ์ในปัญหาที่เกิดขึ้นเสมอๆ ในการดำรงชีพนี้นับเป็นแม่บทของ "งานวิจัย" ในปัจจุบัน

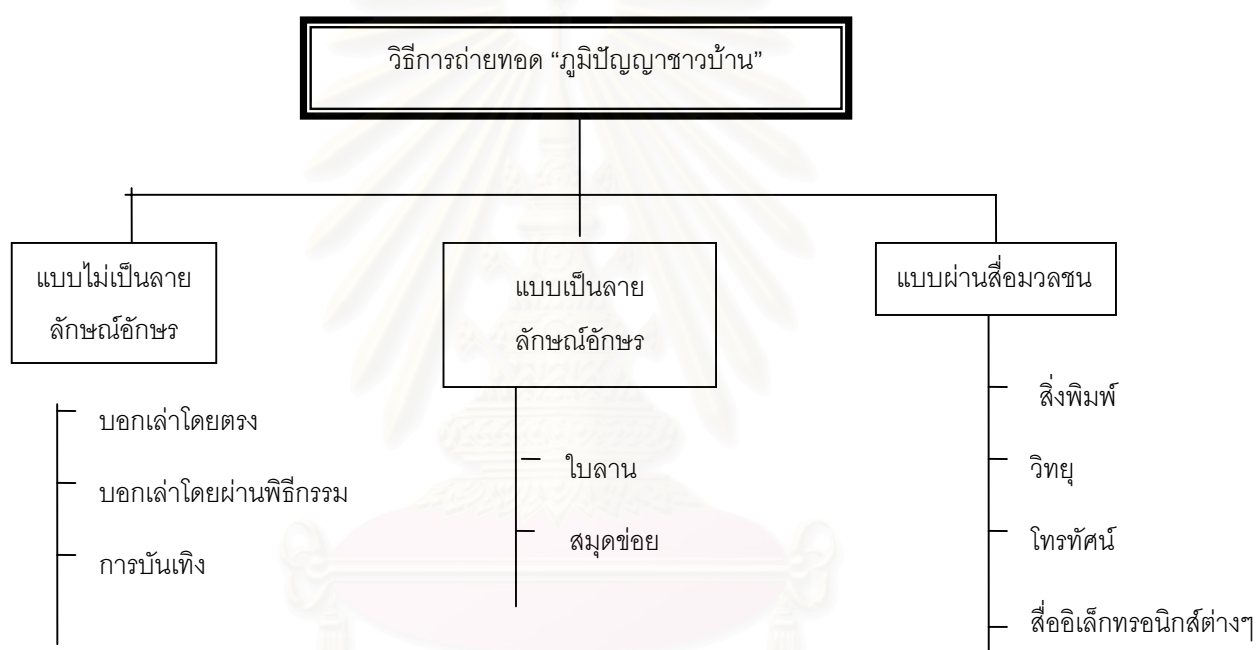
6. การถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และการปฏิสัมพันธ์รูปแบบต่างๆ ในหลายๆ สาขาผสมผสานกัน "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ซึ่งนับเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมที่ปัจจุบันนี้เรียกว่าการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated) หรือแบบสหวิทยาการ

7. วิธีการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยการทำให้ดูให้ลงมือทำ และให้เลียนแบบอย่างที่ดีของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปราชญ์ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติมานับว่าประสบความสำเร็จและกระทำกันมาเป็นระยะเป็นยาวนานนับเป็นการเรียนรู้ที่นักศึกษารุ่นใหม่เรียกว่า "Learning by Doing" ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ดีที่สุด

จะเห็นได้ว่า "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" เป็นคลังความรู้ที่มีคุณค่ายิ่งของสังคมไทยที่จะส่งผลทำให้เกิดความมั่งคั่งและความรู้ใหม่ๆ ได้ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

วิธีการถ่ายทอด "ภูมิปัญญาชาวบ้าน"

"ภูมิปัญญาชาวบ้าน" นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีการถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นเวลาอันยาวนานจนกระทั่งถึงปัจจุบัน วิธีการถ่ายทอด "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" สามารถสรุปได้ 3 แบบ ดังแผนภูมิภาพที่ 2.9 ข้างล่างนี้

แผนภูมิภาพที่ 2.9 แสดงวิธีการถ่ายทอด "ภูมิปัญญาชาวบ้าน"

1. การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การบอกเล่าให้ฟังต่อๆ กันมา ลักษณะของการบอกเล่ามี 3 ลักษณะ คือ

ก. การบอกเล่าโดยตรง อาทิ การอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท การสั่งสอนวิชาชีพ และการสอนหนังสือ เป็นต้น

ข. การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม อาทิ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น และพิธีสู่ขวัญ เป็นต้น ในพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้จะมีคำสอนแทรกอยู่ซึ่งเป็นลักษณะของการเชื่อมโยงประสบการณ์

ค. การบันเทิง ได้แก่ ลิเก ลำตัด โนรา หนังตะลุง หมอลำ และคำขอ เป็นต้น เนื้อร้องของคำร้อง ต่างๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติธรรมคำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษา โรคพื้นบ้าน ตลอดจนการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ

2. การถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตจะใช้วิธีจารึกหรือเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อยที่ชาวภาคใต้เรียกบุตดำ บุตขาว บางแห่งก็ใช้วิธีจารึกแผ่นหินอย่างศิลาจารึกหรือแผ่นศิลาดำรายาที่วัดโพธิ์ เป็นต้น

3. การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อมวลชน เป็นการถ่ายทอด "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ซึ่งจะออกมาในรูปของสิ่งตีพิมพ์ทุกประเภท สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสื่อโทรคมนาคมต่างๆ อาทิ วิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ ภาพยนตร์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต เทเลเท็กซ์ โทรศัพท์ โทรภาพ โทรสาร ตลอดจนโทรประชุม (Teleconference) เป็นต้น

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาของท้องถิ่น

"การจัดกิจกรรมการศึกษา" นับเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการส่งผ่านการศึกษาจากผู้รู้ส่งผู้เรียนรู้ การจัดการศึกษาจะประสบความสำเร็จดังเป้าหมายได้ก็ด้วยการจัดกิจกรรมการศึกษาที่ดีประสิทธิภาพสูงเท่านั้น การระดมทรัพยากรที่มีคุณค่าในท้องถิ่นมาสร้างประโยชน์สูงสุดในการจัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นจึงนับเป็นกลยุทธ์ที่ควรทำเป็นอย่างยิ่ง "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" นับเป็นมรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่าของสังคมไทย และเป็นรากฐานของการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ในการพัฒนาคนของระบบการศึกษานั้นจำเป็นต้องใช้ "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาคนในท้องถิ่น ซึ่งสามารถดำเนินการได้ดังต่อไปนี้

1. ให้มีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ และทะนุบำรุงภูมิปัญญาชาวบ้านของแต่ละท้องถิ่นอย่างจริงจังในทุกระดับการศึกษาของท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกทุกคนในท้องถิ่นตั้งแต่วัยเด็กถึงผู้ใหญ่ได้สามารถรู้จักภูมิปัญญาชาวบ้านของท้องถิ่นได้อย่างถูกต้องชัดเจน

2. ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านให้แพร่หลายทั้งในสถาบันการศึกษา และในหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งนี้ การตระหนักถึงคุณค่าของปัญญาชาวบ้าน จะได้มีผลกระทบต่อความรู้สึกและต่อพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นอย่างจริงจัง

3. นำเอาองค์ความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านของท้องถิ่นนั้นๆ มาเป็นฐานของการกำหนดหลักสูตรแล้วเชื่อมโยงเป็นองค์ความรู้สมัยใหม่ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำภูมิปัญญาชาวบ้านของท้องถิ่นของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสันติสุข พร้อมๆ กับเกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าและหวงแหนท้องถิ่นของตน

4. สนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ คือ ทั้งรูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย พร้อมๆ กับกับการจัดกิจกรรมการศึกษาที่ใช้ท้องถิ่นเป็นห้องทดลองของผู้เรียนทุกระดับชั้น ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนมีความผูกพันกับท้องถิ่นไปโดยปริยาย

5. ส่งเสริมให้มีการจัดทำตำราเรียนของท้องถิ่นโดยเปิดโอกาสให้ครู ผู้รู้ ผู้อาวุโส ในท้องถิ่นระดมความคิดและรวบรวมศักยภาพ ในการจัดทำตำราของท้องถิ่นที่จะให้ประชาชนทุกคนในท้องถิ่นนั้นๆ ได้เรียนรู้องค์ความรู้ที่เหมาะสม และสอดคล้องกับท้องถิ่น องค์ความรู้ที่เหมาะสมเหล่านี้จะนำไปสู่การพึ่งตนเองของท้องถิ่นได้อย่างสมบูรณ์ และนั่นคือการสร้างสังคมที่เข้มแข็งให้แก่ท้องถิ่น

6. ปรับโรงเรียนประถมศึกษาอยู่ในท้องถิ่นให้เป็น "โรงเรียนชุมชน" ซึ่งมีหน้าที่หลัก 3 ประการ คือ

ก. ให้ผู้เรียนได้ศึกษาท้องถิ่นของตนเองอย่างถ่องแท้และชัดเจน

ข. จัดการศึกษาทุกรูปแบบให้แก่ชุมชนในท้องถิ่น โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ค. จัดทำโรงเรียนให้เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

7. นำรูปแบบของการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้านมาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาทุกระดับชั้น รวมทั้งการศึกษาทั่วไป ให้เป็นการศึกษาที่สร้างรากฐานของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างมีบูรณาการ ด้วยการเรียนจากประสบการณ์จริงในท้องถิ่น

8. ประสานงานกับสถาบัน องค์กร และหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่นทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนในการร่วมมือจัดทำสื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้านให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นของตนและคนต่างท้องถิ่นด้วยการใช้สื่อที่หลากหลายรูปแบบ เพื่อเป็นการจรรโลงคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้านให้เป็นที่ประจักษ์

หลังจากการทำความเข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้านของตนเองแล้ว จะทำให้สามารถเห็นช่องทางการผสมผสานกับภูมิปัญญาอื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม ส่งผลทำให้เกิดศักยภาพในการเรียนรู้อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นและของประเทศได้อย่างรวดเร็ว

การสืบหาแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้าน

การค้นหาแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านควรจะได้มีการวางแผนและดำเนินการอย่างเป็นระบบ วิธีการจัดการก็มีหลายวิธี ซึ่งเราอาจพิจารณาเลือกได้ตามความเหมาะสมดังนี้ คือ

1. **การศึกษาสำรวจและวิจัย** การศึกษาสำรวจค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้านอาจเริ่มต้นค้นหาว่าหมู่บ้านนั้นมีปัญหาอะไร เคยแก้ปัญหาขึ้นมาอย่างไร เพราะเหตุใดจึงแก้ปัญหาเช่นนั้น มีเงื่อนไขอะไรใช้กลไกอะไร ทั้งนี้เพราะในชุมชนมีพลังความรู้ ความสามารถ พลังสร้างสรรค์ที่จะแก้ปัญหามาของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมอยู่แล้ว ส่วนวิธีทำการวิจัยนั้นมีหลายวิธีที่เหมาะสม เช่น การ

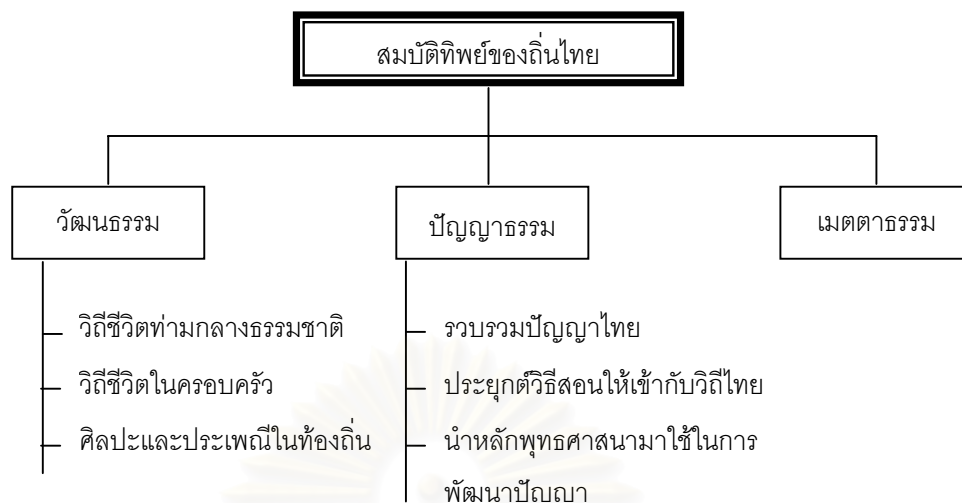
วิจัยแบบมีส่วนร่วม การวิจัยแบบปฏิบัติการ การวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยดังกล่าว ล้วนเปิดโอกาสให้นักวิชาการลงไปศึกษาใกล้ชิดกับชาวบ้าน สามารถศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านได้อย่างลึกซึ้งทั้งสิ้น

2. การไปศึกษาเรียนรู้กับชาวบ้าน เป็นรูปแบบของการศึกษาดูงานกับชาวบ้าน เป็นกา
รพาชาวบ้านไปเรียนรู้จากชาวบ้าน นับเป็นรูปแบบที่น่าสนใจและช่วยให้เราได้เรียนรู้ภูมิปัญญา
และวิธีการถ่ายทอดของชาวบ้านด้วย

3. การศึกษาจากแหล่งข้อมูลของหน่วยงานต่างๆ การจัดหาแหล่งภูมิปัญญาชาว
บ้าน นอกจากจะใช้การศึกษาวิจัยหรือลงไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้านแล้วก็ยังสามารถศึกษาจาก
หน่วยงานต่างๆ ในปัจจุบันมีหลายหน่วยงาน ที่สนใจศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ศูนย์วัฒน
ธรรมพื้นบ้านตามสถาบันราชภัฏต่างๆ ตัวอย่างเช่น ที่สถาบันราชภัฏนครราชสีมาเป็นแกนกลาง
ในการประสานกับสถาบันราชภัฏในภาคอีสานอีก 7 แห่ง จัดเก็บและรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมพื้น
บ้านต่างๆ โดยจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น มีโครงการชุมชนศึกษา ซึ่งเป็นวิชาเลือกให้นักศึกษาได้
ทำการศึกษารณีหมู่บ้านหลายแห่ง ศึกษาปัญหาและวิธีการแก้ไขของชาวบ้าน สถาบันวิจัยและ
พัฒนา (Research and Development Institute หรือ RDI) ศึกษาบทบาทพระผู้นำ บทบาทผู้นำ
สตรีรวบรวมเทคโนโลยีการเกษตรของชาวบ้านในภาคอีสาน ศูนย์เอกสารเพื่องานพัฒนา (Rural
Development Document Centre หรือ RUDOC) ทำการรวบรวมประสบการณ์ภูมิปัญญา ที่ค้น
พบเรียบเรียงและจัดเก็บไว้เป็นระบบเดียวกัน

สมบัติทิพย์ของท้องถิ่นไทย

แก่นแท้และความดีงามของท้องถิ่นไทยจะพบได้จากวิถีการดำเนินชีวิตของบรรพ
ชนไทยที่ดำเนินสืบต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนานอย่างสันติสุข นั่นคือ สมบัติทิพย์ของท้องถิ่นที่
สามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการจัดกิจกรรมการศึกษาซึ่งมี 3 ประการ ดังแผนภูมิภาพที่ 2.10

แผนภูมิภาพที่ 2.10 แสดงสมบัติของท้องถิ่นไทย

1. **วัฒนธรรม** หมายถึง วิถีแห่งการดำรงชีวิตของคนในสังคม วัฒนธรรมที่เป็นสมบัติทิพย์ของท้องถิ่น ได้แก่

ก. **วิถีชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ** เด็กไทยที่เกิดมาได้ใช้ชีวิตท่ามกลางธรรมชาติบ้านอยู่ท่ามกลางทุ่งนา ต้นไม้ ธารน้ำ ลำคลอง สัตว์เลี้ยงนานาชนิด และแวดล้อมไปด้วย ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พ่อและแม่ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นประสบการณ์จริงและประสบการณ์ตรงที่ช่วยสร้างความอ่อนโยน และความรักธรรมชาติในหัวใจเด็ก เมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็จะเป็นผู้ใหญ่ที่มีความห่วงใยในธรรมชาติ การศึกษาไทยน่าจะหยิบโอกาสเช่นนี้มาทำเป็นห้องเรียนแบบเปิด (Open Classroom) เป็นห้องเรียนเปิดกว้างให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมศึกษาที่สอดคล้องกับชีวิตจริงท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อมที่แท้จริง และสิ่งที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ก็คือความจริงของชีวิต ไม่ใช่เรียนรู้จากภาพจำลองต่างๆ ในห้องสี่เหลี่ยมแล้วใช้การสร้างจินตนาการอย่างที่ภูมิปัญญาตะวันตกจำเป็นต้องทำ

ข. **วิถีชีวิตในครอบครัว** ความสัมพันธ์อันอบอุ่นของครอบครัวไทยนับเป็นสมบัติทิพย์ของท้องถิ่นไทยที่ล้ำกว่าชาติอื่นๆ ชีวิตครอบครัวไทยแท้ๆ เป็นครอบครัวใหญ่ ที่แวดล้อม

ด้วยเครือข่าย และสัตว์เลื้อยคลานชนิด จากลักษณะดังกล่าวทำให้เด็กไทย ได้เรียนรู้ชีวิตในบ้าน จาก "ความสัมพันธ์" (Relationship) และการสัมผัส (Touch) ที่ทั้ง พ่อแม่ลูกและเครือข่ายมีความเอาใจใส่ต่อกัน ส่วนอุปกรณ์อื่นๆ ที่ใช้ในการสอนลูก ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก ของเล่น สัตว์เลื้อย และประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่นำพาไปสู่การเป็นครอบครัวที่อบอุ่น และจะนำพาไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด ในการจัดการศึกษาจึงควรส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้จากที่บ้าน จากผู้ใหญ่ในบ้านที่พร้อมสั่งสอน อบรมบ่มนิสัย และจัดการประเมินผลประสบการณ์ที่บ้านอย่างเป็นระบบที่แท้จริง และนำมาเป็นส่วนหนึ่งของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาที่ว่า "เด็กยิ่งเรียนสูงยิ่งห่างบ้าน" เพราะสิ่งที่เด็กเรียนในโรงเรียนไม่ใช่สิ่งที่เด็กพบในบ้าน เด็กจึงกลายเป็นคนที่ต้องการอิสระเสรีภาพแต่พึ่งตนเองไม่ได้ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ค. ศิลปะและประเพณีในท้องถิ่น ความมั่งคั่งของศิลปะพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นฝีมือช่างและสถาปัตยกรรมในวัดและวัง ความไพเราะของดนตรี ท่วงทำทางนาฏศิลป์ สิ่งประดิษฐ์และผลิตภัณฑ์ที่เป็นงานฝีมือของชาวบ้านที่ประณีตละเอียด เรื่องเล่าและคติชาวบ้านที่เป็นนิทานปรัมปรา สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่สะท้อนภาพชีวิตและจิตวิญญาณของชุมชน ทำให้ทิวเขา แม่น้ำ เศรษฐกิจ โบราณสถานมีความหมายและสร้างความภาคภูมิใจให้แก่เด็กไทยรุ่นหลัง สถานที่ใดก็ตามที่ยังคงลักษณะเดิมไว้ไม่ถูกแต่งแต้มให้ทันสมัย สถานที่นั้นจะมีความเรียบง่าย สงบ และร่มเย็น ประดุจเป็นสมบัติทิพย์ของท้องถิ่น การจัดการศึกษาควรส่งเสริมให้หน่วยงานการศึกษาในแต่ละท้องถิ่นได้ผลิตเอกสาร และสื่อการสอนด้านศิลปะวัฒนธรรมของท้องถิ่น และจัดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสถึงคุณค่าศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนอย่างแท้จริงจนเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในสิ่งเหล่านี้

2. ปัญญาธรรม ในอดีต ครูไทยเป็นผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง และมีความเชี่ยวชาญสูงในเรื่องที่สอน ครูไทยสอนโดยการบอก อธิบาย และนำเป็นแบบอย่าง ลูกศิษย์จึงได้รับความรู้อย่างเต็มที่จริงๆ ซึ่งนับว่าครูเป็นปัญญาชนซึ่งเป็นสมบัติทิพย์ของท้องถิ่นโดยแท้จริง ในปัจจุบันนี้ ครูได้มีความย่อหย่อนในด้านความสามารถและคุณธรรม การศึกษาไทยควรคิดถึงการช่วย "ครูรุ่นใหม่" ให้สามารถสอนศิษย์ได้ลึกซึ้งและทันสมัย และยังคงความเป็นไทยในวิธีการที่ปรับเป็นสากล "ครูรุ่นใหม่" ควรจะต้องมีความสามารถดังนี้

ก. รวบรวมและอนุรักษ์ชุมชนปัญญาไทย โดยการผนวกส่วนดีของภูมิปัญญาตะวันตก คือการรู้จักคิดค้นและรวบรวมความรู้ไว้อย่างเป็นระบบกับความใฝ่รู้ในวงวิชาการของไทย ก็จะทำให้สามารถขุดค้นชุมชนปัญญาไทยและนำมาสั่งสอนให้แก่เด็กไทยได้

ข. ประยุกต์วิธีการสอนให้เข้ากับวิถีชีวิตไทย ในการรับเอาองค์ความรู้ใหม่ๆ เข้ามา นั้นจะต้องศึกษาและดัดแปลงให้เข้ากับค่านิยมพื้นฐานและจารีกประเพณีของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ผู้เรียนจะได้สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ในท้องถิ่นของตนได้อย่างสันติสุข

ค. นำหลักพุทธศาสตร์มาใช้ในกระบวนการพัฒนาปัญญา พุทธศาสตร์และพุทธธรรมนับเป็นชุมชนปัญญาที่มีค่าล้ำเลิศในการพัฒนาที่ปัญญา ปรัชญา ทฤษฎี และสาระความรู้ซึ่งเป็น "ศาสตร์" ของพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่พร้อมด้วยเหตุผลและกระบวนการอย่างเป็นระบบสามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างรับรองผลของทางปฏิบัติซึ่งนำไปสู่การพัฒนาปัญญาได้โดยแท้

3. เมตตาธรรม ความเมตตากรุณานับเป็นคุณธรรมพื้นฐานของบรรพชนนานแสนนานแล้ว จะเห็นได้ชัดเจนจากความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งครูได้เคี่ยวเข็ญให้ศิษย์ได้แตกฉานในความรู้ด้วยวิธีการสอนที่ตั้งอยู่บนความเมตตาโดยแท้จริง การจัดการศึกษาบนพื้นฐานของเมตตาธรรม จะต้องเน้นความร่วมมือและประสานงานกันต้องสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ในทางสร้างสรรค์ การศึกษาจะต้องลดการแข่งขัน การแก่งแย่งชิงดี และลดการเห็นแก่ตัว การมีเมตตาธรรมจะทำให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่มุ่งเอาชนะตนเองและพร้อมที่จะ "ให้" ผู้อื่น

2.6 ปราชญ์ชาวบ้านกับการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง ชาวบ้านผู้มีภูมิปัญญา ผู้สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม (ประเวศ วะสี และคณะ 2536 : 152)

"ปราชญ์ชาวบ้าน" เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาซึ่งมีจำนวนมากในท้องถิ่น ได้แก่ผู้อาวุโสที่มีความรู้ความชำนาญด้านต่างๆ ผู้มีภูมิปัญญาด้านการเรียนพยาบาลตามแบบพื้นบ้าน ผู้มีความรู้เรื่องการใช้สมุนไพร พืชสมุนไพร เพลงแม่เพลงที่มีไหวพริบและพรสวรรค์ ผีฟ้า และหมอดำแย บุคคลเหล่านี้

ล้วนแต่เป็นแหล่งของภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งสิ้น ในปัจจุบันปราชญ์ชาวบ้านจะครอบคลุมไปถึงบุคคลที่พยายามแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพโดยใช้ความรู้จากประสบการณ์ตรงของตนเองด้วยความเพียรพยายามปรับเปลี่ยนสิ่งต่างๆ จนแนวคิดและการปฏิบัติเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง

"ปราชญ์ชาวบ้าน" มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. **ด้านเกษตรกรรม** จากสภาพปัญหาต่างๆ ที่เกษตรกรในแต่ละท้องถิ่น ประสบอยู่เป็นประจำ ได้มีการพยายามจะแก้ปัญหาด้านเกษตรเหล่านี้ "ปราชญ์ชาวบ้าน" ได้พากเพียรในการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนแล้วนำมาผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ แล้วปรับองค์ความรู้ที่ได้ให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นตนโดยทำการทดลองด้วยประสบการณ์ตรง และที่สุดก็สามารถคิดค้นวิธีแก้ไขปัญหาต่างๆ ทางด้านเกษตรกรรมได้เป็นผลสำเร็จ ดังนั้นวิธีการทำเกษตรของท้องถิ่นไทยในปัจจุบันจึงมีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น เกษตรผสมผสาน เกษตรธาตุสี่ เกษตรธรรมชาติ วนเกษตรและพุทธเกษตร เป็นต้น

2. **ด้านสิ่งแวดล้อม** ปราชญ์ชาวบ้านที่สนใจ และให้ความสำคัญกับคุณค่า ของสิ่งแวดล้อมได้ช่วยกันคิดค้นวิธีการต่างๆ จากการผสมองค์ความรู้และประสบการณ์และสร้างสรรค์งานกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น รักษาป่าคือรักษาธรรมการประยุกต์พิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม บ้านหลวงหวงป่า ป่าโรงเรียนดงเหล่า กลางจังหวัดกาฬสินธุ์ ป่าสมุนไพรวัดปลักไม้ลาย และสวนผลไม้ในป่าเขาหลวง เป็นต้น

3. **ด้านสวัสดิการชุมชน** ปราชญ์ชาวบ้านที่ได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านจึงได้สร้างสรรค์งานการพัฒนาด้านสวัสดิการชุมชน ที่หลากหลายเช่น เกษตรอุตสาหกรรมที่ไม่เรียง ศูนย์รวมยางที่บ้านพรุ ธนาคารแห่งขุนเขา การออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต และธนาคารชีวิตวัดอู่ตะเภา เป็นต้น

4. **ด้านการรักษาพื้นบ้าน** ประชาชนชาวบ้านที่ศึกษาทางด้านการพัฒนาด้านสุขภาพได้สร้างสรรค์กิจกรรมที่ให้การรักษาพื้นบ้านหลากหลาย เช่น การรักษาคนแบบไทบ้านอีสาน การรักษาพื้นบ้าน ชมรมหมอยาพื้นบ้านและผู้สนใจสมุนไพร และข้าพเจ้าเรียนเป็นหมอยาเอง เป็นต้น

5. **ด้านการพัฒนาชุมชน** ประชาชนชาวบ้านที่ถนัดทางด้านงานพัฒนาชุมชน ได้จัดกิจกรรมสนับสนุนและส่งเสริมขึ้นหลากหลาย เช่น การพัฒนาของชนกลุ่มน้อย แบบชาวบ้าน หมู่บ้านธุรกิจชุมชนหมู่บ้านธุรกิจทอผ้า ชมรมผู้เลี้ยงสัตว์ลำเพี้ยกและศูนย์รวมกิจกรรมการพัฒนา เป็นต้น

6. **ด้านการสร้างเครือข่ายการพัฒนา** ประชาชนชาวบ้านที่เห็นคุณค่าของการทำงานแบบเชื่อมโยงเป็นระบบเครือข่ายก็ได้สร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ เช่น พุทธศาสนากับป่าไม้ เครือข่ายอีโต้น้อย ชมรมอุ้มชูไทอีสาน และกองทุนวัว เป็นต้น

นอกจากนี้ เรายังสามารถอธิบายถึงส่วนของวิธีการพัฒนาวัฒนธรรมได้ว่าการพัฒนาวัฒนธรรมในตัวของมันเองก็คือการพัฒนาและการพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชนใดต้องเกิดจากการพิจารณาจากภายในชุมชนนั่นเอง ไม่ใช่คนภายนอกไปพัฒนาให้ นอกจากการมองจากภายในแล้ว การพัฒนาวัฒนธรรมต้องไม่แยกส่วนสิ่งที่มองเห็นจับต้องได้กับคุณค่าที่แฝงอยู่

ส่วนวิธีการพัฒนาวัฒนธรรมสามารถทำได้โดย การค้นหาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ยังมีอยู่ให้ใช้มาตรฐานภายในวัฒนธรรมนั้นๆ เองเป็นตัววัดความดีและความไม่ดี ไม่ใช่มาตรฐานภายนอก แล้วฟื้นฟูสิ่งที่ดีแต่คลายความสำคัญไปแล้วนั้นขึ้นมา หรือประยุกต์ โดยการตีความหรือให้ความหมายใหม่ โดยอาศัยรากฐานเดิมที่มีอยู่และได้ค้นพบนั้น หรือ ผสมผสานกับวัฒนธรรมที่ดีจากภายนอก เช่น อาจใช้รูปแบบของภายนอกแต่นำคุณค่าเดิมจากภายใน ในทำนอง “เหล้าเก่าในขวดใหม่”

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีใครสามารถให้ข้อเสนอแนะแบบสำเร็จรูปกับทุกเรื่องทุกปัญหาว่าจะนำเอาคุณค่า และประเพณีที่ดีงามในวัฒนธรรมพื้นบ้านมาประยุกต์ มาผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่น หรือมาสร้างใหม่อย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาที่ชาวบ้านภาคเหนือส่งลูกหลานมาเป็นโสเภณีจำนวนมาก

เป็นต้น เพียงแต่สามารถสรุปเป็นแนวทางให้ผู้เกี่ยวข้องในฐานะต่างๆ นำไปพิจารณา และพัฒนาต่อดังต่อไปนี้

1. **ชาวบ้าน** ซึ่งเป็นฝ่ายสำคัญที่สุดเพราะเป็นคนในที่สามารถมองออกจากข้างในวัฒนธรรมของชุมชนได้แจ่มชัดที่สุด โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นนักฟื้นฟูประเพณีและประเพณีวิถีชีวิตค้นทางวัฒนธรรม เช่น พ่อใหญ่ผาย พ่อจารย์ทองดี พ่อใหญ่วิบูลย์ และคนอื่น ๆ ที่อาจจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ จำ พ่อจารย์ หมอธรรม อาจารย์หมอลำ ศิลปินพื้นเมือง ช่างพื้นบ้านที่มีความเข้าใจวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามากระทบเป็นอย่างดี จะต้องใช้ภูมิธรรมและภูมิปัญญาที่ได้รับถ่ายทอดเป็นมรดกมาจากบรรพชนในการวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในชุมชนและใช้ปัญญานั้นพัฒนาวัฒนธรรมของตนขึ้นมาแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนต่อไป

2. **พระ** ในฐานะหนึ่งท่านเป็นชาวบ้าน แต่อีกฐานะหนึ่งท่านก็เป็นผู้นำทางความเชื่อและพิธีกรรมอยู่แล้ว ท่านก็อาจให้ความสำคัญกับการค้นหาคุณค่าที่อาจสามารถนำมาประยุกต์ตีความให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและปัญหาของท้องถิ่น เช่นที่ท่านเจ้าคุณราชสีมาภรณ์ หลวงพ่อนาน พระอาจารย์พงษ์ศักดิ์ และพระอาจารย์เฉลิม ได้ทำมาโดยแหล่งของคุณค่าและหลักธรรมเหล่านั้นอาจอยู่ในพระไตรปิฎกอยู่ในนิทานชาดก หรือบทเทศนาต่างๆ

3. **รัฐ** ควรเคารพในความเชื่อของชาวบ้านและเปิดใจให้กว้างต่อการพัฒนาตัวเองของชาวบ้าน ให้ชาวบ้านเขาเป็น “พระเอก” ในการพัฒนาชุมชนของเขาโดยรัฐสนับสนุนตามความจำเป็นในสิ่งที่ยอยู่นอกเหนืออำนาจการจัดการของชุมชน เช่น แหล่งน้ำ ถนน สะพาน ไฟฟ้า การแก้ปัญหาที่ดิน การแก้ปัญหาหาค่าพืชผล

เฉพาะหน้าที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมความเชื่อ รัฐอาจให้ชุมชนเป็นผู้ป้องกันและรักษาป่าสาธารณะของชุมชนที่ยังคงไม่ถูกทำลายเอง เช่น ป่าปู่ตา (อีสาน) ป่าเสือบ้าน (เหนือ) ป่าแก่ (ปักษ์ใต้) แม้เนื้อที่จะน้อยนิดเพียง 5 ไร่ 10 ไร่ก็ตาม โดยร่วมกับชาวบ้านสำรวจขึ้นมาอย่างจริงจังว่าป่าเหล่านี้ยังอยู่ในแต่ละแห่งมากน้อยแค่ไหน แล้วร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์และกติกาที่ได้รับการยอมรับกันในการจัดการกับป่าเหล่านี้

ในเรื่องการรักษาโรค ควรให้ความสำคัญกับกระบวนการรักษาของชาวบ้าน เช่น ไม่มองพิธีกรรมการรักษาของหมอเจ้าหมอธรรมเป็นเรื่องเหลวไหล หากมีการสำรวจดูให้ดีอาจพบว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านจำนวนไม่น้อยเป็นหมอเจ้าหมอธรรมอยู่

ในเรื่องการศึกษา รัฐควรให้ปราชญ์ชาวบ้านได้มีส่วนในการวางหลักสูตรบางส่วนในระดับท้องถิ่นที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาและคุณค่าที่ดีงามของชุมชนแก่ลูกหลานเขา อย่างสอดคล้องกันแต่ละพื้นที่ ไม่ใช่ทุกอย่างคิดและวางแผนมาจากส่วนกลางหมดแล้วมาให้ชาวบ้านร่วมตรงปลายสุด เช่น ให้เป็นกรรมการศึกษาในโรงเรียนชุมชน

นอกจากนี้รัฐบาล ควรเน้นเรื่องการพึ่งตัวเองของชุมชน ให้ชุมชนได้ทำสิ่งใดๆ ที่เชื่อมโยงกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชนมากขึ้น (เช่น กรณีกลุ่มอีดอน้อย) แทนที่จะแนะนำให้ชุมชนพึ่งแต่ภายนอกหรือค้าขายกับภายนอกเป็นหลัก

4. ปัญญาชนท้องถิ่น ที่เข้าใจวัฒนธรรมภายนอกขณะเดียวกันสามารถเข้าใจวัฒนธรรมภายใน เป็นบุคคลที่มีสองวัฒนธรรม (Biculture) ในตัวเอง ก็สามารถมีบทบาทสำคัญในการร่วมกับชาวบ้านประยุกต์และประดิษฐ์คิดค้นอะไรใหม่ๆ ออกมาที่จะช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น เช่น ที่ครูชบกำลังทำอยู่

5. นักวิชาการ โดยเฉพาะนักวิชาการในท้องถิ่น เช่น อาจารย์วิทยาลัยครู หรือมหาวิทยาลัยในท้องถิ่นต่าง ๆ ควรศึกษาวัฒนธรรมจากภายนอกต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งถึงขั้นที่จะเอามาประสานกับวัฒนธรรมพื้นบ้านของเราได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยให้วัฒนธรรมพื้นบ้านของเรามีพลังชีวิตอยู่ได้ในวัฒนธรรมที่เกิดใหม่จากการผสมผสานนั้น

6. นักพัฒนา รวมทั้งผู้มีหน้าที่ต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับชาวบ้าน ต้องฝึกฝนตนเองให้เกิดญาณพิเศษที่ไวพอ ผู้ที่มีอยู่แล้วก็ฝึกให้คมและกล้าแข็งยิ่งขึ้น ในการที่จะจับเอาคำอธิบายหรือความหมายใหม่ที่ปราชญ์ชาวบ้านที่ทำงานอยู่แสดงออกมา ไม่ว่าจะด้วยคำพูด หรือการปฏิบัติ นำมาพัฒนาต่อโดยร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านเท่านั้นและท่านอื่นๆ เช่น กรณีพ่อจารย์ทองดี อธิบายคุณค่าของบ่อปลาและการปลูกไม้ยืนต้นในหมู่บ้าน

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลยุทธการสื่อสารในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา ดังนั้น ในการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับคนในชุมชนซึ่งเป็นชาวบ้านด้วยกันแล้วนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธการสื่อสารที่น่าสนใจ และเป็นการโน้มน้าวใจ เพื่อให้กลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้รับสารนั้น เกิดความเชื่อ ความเข้าใจในสารที่ปราชญ์ชาวบ้านผู้ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารได้สื่อออกไป และสามารถนำภูมิปัญญาเหล่านี้ไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์อันสูงสุดได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ดังนั้น แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกลยุทธการสื่อสารในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำมาวิเคราะห์ยุทธวิธีการสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน

อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการในการกำหนดกลยุทธการสื่อสารเกี่ยวข้องกับระบบสองระบบคือ ระบบแหล่งสาร และระบบผู้รับสาร ส่วนกระบวนการสื่อสารเกี่ยวข้องกับระบบของสารและสาร กระบวนการสื่อสารเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการตัดสินใจในแหล่งสาร และกระบวนการตัดสินใจในผู้รับสาร

กระบวนการตัดสินใจแหล่งสารทำให้แหล่งสารมีหน้าที่ในการผลิตสาร เผยแพร่สารและประเมินประสิทธิภาพของการสื่อสาร แหล่งสารจะเป็นผู้ตัดสินใจว่า จะส่งสารอะไร ไปถึงใคร เพื่ออะไร การตัดสินใจเหล่านี้เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับเนื้อหา ผู้รับสาร และความตั้งใจ ด้วยเหตุนี้แหล่งสารจะตัดสินใจว่าจะส่งสารอย่างไร และจะส่งสารนี้เมื่อไร การตัดสินใจเหล่านี้เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นหัวใจของกลยุทธวิธีการสื่อสาร การตัดสินใจเกี่ยวกับวิธีการก็เกี่ยวข้องกับการผลิต เช่น โครงสร้างของสาร การปฏิบัติต่อสาร ปริมาณหรือความยาวของสาร ฯลฯ การเผยแพร่ การใช้สาร เช่น โอกาส ความถี่ และการเลือกใช้ช่องสารที่มีอยู่ และการประเมิน เช่น กำหนดให้มีมาตรการที่จะวัดอิทธิพลหรือผลกระทบของการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารจะเริ่มขึ้นเมื่อแหล่งสารพยายามนำยุทธวิธีที่ตนได้ตัดสินใจไปแล้วออกปฏิบัติ

กระบวนการตัดสินใจในผู้รับสารจะสะท้อนให้เห็นจากพฤติกรรมกรรมการเลือกใช้สาร และพฤติกรรมกรรมการยอมรับหรือปฏิเสธสาร การตัดสินใจที่เกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการเลือกใช้สารเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการเปิดรับสารซึ่งรวมถึงการตั้งใจ การรับรู้ซึ่งรวมถึงการแปลหรือตีความสาร และการจำสาร หลังจากนั้นผู้รับสารก็ตัดสินใจที่จะยอมรับสารโดยปฏิบัติตามคำแนะนำในสารนั้น หรือปฏิเสธสารนั้น และจุดนี้เอง คือ จุดที่แสดงเจตนาว่าจะยอมรับ หรือปฏิเสธของผู้รับสารที่เป็นสิ่งตัดสินใจว่ามีประสิทธิภาพ หรือความล้มเหลวของการส่งสารของแหล่งสาร

จะเห็นได้จากที่กล่าวแล้วว่า กระบวนการตัดสินใจของแหล่งสารและผู้รับสารต่างมีอิทธิพลต่อกระบวนการสื่อสาร สิ่งที่ผู้ส่งสารคิดหรือตัดสินใจก่อนที่จะส่งสารเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่กำหนดว่า แหล่งสารจริงๆ และความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการสื่อสารก็ขึ้นอยู่กับการที่ผู้รับสารคิดหรือตัดสินใจเกี่ยวกับสารที่ตนได้รับอย่างไรด้วย

ในทางตรงกันข้าม กระบวนการสื่อสารก็มีอิทธิพลต่อกระบวนการตัดสินใจ การปรับปรุงแก้ไขสารที่ส่งออกไปโดยแหล่งสาร หลังจากที่ได้รับปฏิกิริยาตอบสนองจากผู้รับสาร อาจถือได้ว่าเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลที่กระบวนการสื่อสารมีต่อกระบวนการตัดสินใจ

มีข้อสงสัยสังเกตว่า การวิจัยทางการสื่อสารเกือบทั้งหมดเป็นการศึกษาเกี่ยวกับตัวแปรในกระบวนการสื่อสาร แต่ไม่ได้ศึกษากระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับกลยุทธ์ที่ต้องมาก่อนหรือมาภายหลังกระบวนการสื่อสาร และไม่ได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการสื่อสาร ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างมาก

การศึกษากระบวนการดังกล่าวอย่างเป็นระบบและการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการดังกล่าว น่าจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์สำหรับการสื่อสารโดยทั่วไป และน่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการปรับปรุงแก้ไขกลยุทธ์ในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาประเทศ

โดยกลยุทธ์การสื่อสารในรูปแบบต่างๆ จะถ่ายทอดออกมาจากการตัดสินใจและจะถูกส่งลงมาเบื้องล่าง เพื่อให้มีการปฏิบัติตามการตัดสินใจนั้นในบรรดาหน่วยงานเบื้องล่างที่จะปฏิบัติตามให้เป็นไปตามคำสั่งนั้น รวมถึงเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในท้องถิ่นหรือภูมิภาคด้วย

เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเหล่านี้ที่จะต้องปฏิบัติตามยุทธวิธีที่ผู้วางนโยบายกำหนด โดยการติดต่อสื่อสารโดยตรงกับชาวนาเพื่อ

- ก) จูงใจชาวนาให้ผลิตข้าวให้มากขึ้น
- ข) สอนชาวนาว่าจะผลิตข้าวเพิ่มขึ้นได้อย่างไร
- ค) ช่วยชาวนาในด้านวัตถุและด้านการเงินที่จำเป็นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

กล่าวในเชิงอุดมคติ ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิค (เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร) นอกจากจะต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญในเนื้อหาของสารที่ตนต้องถ่ายทอดเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดแล้วยังควรมีความเชี่ยวชาญในการจูงใจชาวนาให้มีพฤติกรรมตามที่ต้องการอีกด้วย แต่ในทางปฏิบัติผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิคมักไม่มีความเชี่ยวชาญในการจูงใจ ทั้งนี้เพราะมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาที่ให้การศึกษาแก่บุคคลเหล่านี้ให้การศึกษาด้าน พืช ดิน น้ำ และสัตว์เลี้ยง แต่ไม่ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการที่จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนได้อย่างไร

ณ จุดนี้เองที่ความรู้และความชำนาญของผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารมีความสำคัญหรือเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้ภารกิจของการพัฒนา (ผลิตข้าวให้ได้มากขึ้น) บรรลุวัตถุประสงค์

ผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารสามารถช่วยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมในหมู่บ้านให้กลายเป็นผู้จูงใจที่มีประสิทธิภาพ และเป็นครูที่เชี่ยวชาญ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารสามารถสอนกลยุทธ์การสื่อสาร และจัดหาเครื่องมือหรือเทคนิคในทางการสื่อสารให้แก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้ นอกจากนี้ยังสามารถสนับสนุนความพยายามในด้านการสื่อสารระหว่างบุคคลของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม โดยการใช้ช่องสื่อสารระหว่างบุคคล หรือโดยการรวมช่องสื่อสารมวลชนเข้ากับช่องสื่อสารระหว่างบุคคล

เพราะฉะนั้นกลยุทธ์การสื่อสารจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในระดับปฏิบัติการ โดยในระดับปฏิบัติการผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารจะต้องตัดสินใจ และช่วยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับการที่จะสื่อสารอย่างไร การตัดสินใจเหล่านี้ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของแหล่งสารและลักษณะของผู้รับสาร

การตัดสินใจบางอย่างเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของสาร เช่น โครงสร้างแบบการจูงใจ ความยาว และอื่นๆ

การตัดสินใจบางอย่างเป็นการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับช่องสาร ซึ่งหมายถึงการใช้สื่ออะไร จึงจะให้ผลดีที่สุดสำหรับวัตถุประสงค์เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือสำหรับกลุ่มผู้รับสาร กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ จะให้สื่อหรือช่องสารมีอิทธิพลต่อประสาทสัมผัสประเภทไหนมากที่สุด

จะเห็นได้ว่า การตัดสินใจต่างๆ เหล่านี้ซึ่งไม่ใช่การตัดสินใจทางการเกษตรโดยตรง มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการผลิตข้าวให้ได้มากขึ้น และการตัดสินใจเลือกวิธีหรือเทคนิคต่างๆ เหล่านี้เพื่อเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนา ก็เท่ากับเป็นการสร้างหรือกำหนดกลยุทธ์ในการสื่อสารด้วย แต่กลยุทธ์ในการสื่อสารก็เป็นเพียงเครื่องมือของกลยุทธ์การพัฒนาที่กำหนดไว้ก่อนแล้วเท่านั้น นอกจากนี้ยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งของนโยบายพัฒนาที่องค์การหลักของรัฐบาลซึ่งไม่ใช่หน่วยงานสื่อสารได้วางไว้สำหรับประเทศ

อย่างไรก็ดี การที่กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจึงเป็นเพียงส่วนประกอบหรือเป็นสาขาหนึ่งของกลยุทธ์การพัฒนานั้น ไม่ได้ทำให้กลยุทธ์การสื่อสารเป็นสิ่งที่ไร้ความสำคัญเมื่อเปรียบเทียบกับกลยุทธ์ในการพัฒนาประเทศ เราอาจเปรียบเทียบระหว่างความสำคัญของศิระะและความสำคัญของเท้าว่า ความสำคัญของศิระะไม่ได้ทำให้เท้าหมดความสำคัญหรือมีความสำคัญน้อยลง

ยิ่งกว่านี้อาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยไม่ต้องมีส่วนผูกพันกับการพัฒนา แต่การพัฒนาเป็นสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้ถ้าปราศจากการสื่อสาร เพราะฉะนั้นการที่การสื่อสารสามารถช่วยสนับสนุนหรือส่งเสริมการพัฒนาได้ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม

ก่อนที่การพัฒนาจะเริ่มดำเนินไปได้ การสื่อสารจะต้องพร้อมเสียก่อนในการสำรวจข้อมูลเพื่อวางแผนพัฒนา และตลอดเวลาที่การพัฒนากำลังดำเนินอยู่ก็ต้องมีการสื่อสารอยู่ตลอดเวลา แม้หลังจากการพัฒนาได้สิ้นสุดลงแล้ว การสื่อสารจะยังคงเกี่ยวข้องกับผลของการพัฒนานั้น ไม่จบตามการพัฒนาไปด้วย การสื่อสารจะวัดความสำเร็จและความล้มเหลวของการ

พัฒนา ให้ข่าวสารหรือข้อมูลแก่ผู้วางแผนหรือผู้เชี่ยวชาญ เพื่อผู้วางแผนหรือผู้เชี่ยวชาญจะสามารถประเมินสถานการณ์ ปรับปรุงกลยุทธ์ และเริ่มต้นการพัฒนาใหม่อีกครั้งหนึ่งได้

การสร้างหรือกำหนดกลยุทธ์ในการสื่อสารดังกล่าวไม่ใช่เรื่องของผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสารแต่เพียงผู้เดียว ข้าราชการ ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิคของรัฐ และผู้นำของท้องถิ่นก็สร้างหรือกำหนดกลยุทธ์ในการสื่อสารด้วย อาจจะไม่เป็นทางการ และในระดับพื้นฐาน แต่การที่บุคคลเหล่านี้จะสร้างหรือกำหนดกลยุทธ์สื่อสารที่ดีหรือไม่ นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง โดยปกติจะมีข้าราชการหรือผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิคของรัฐจำนวนน้อยที่สามารถสร้างกลยุทธ์การสื่อสารที่ดีได้

ปรากฏการณ์เช่นนี้ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา ทั้งนี้เพราะการที่คนๆ หนึ่งสามารถพูดหรือเขียนให้แก่คนอื่นคนหนึ่งซึ่งสามารถได้ยิน เห็น และอ่านได้นั้น ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นระหว่างบุคคลสองคนนั้น เพื่อให้มีประสิทธิภาพ การสื่อสารจำเป็นต้องอาศัยความเชี่ยวชาญที่ลึกซึ้งไม่ใช่สิ่งที่บุคคลมีมาแต่กำเนิด แต่เป็นสิ่งที่สามารถเล่าเรียนหรือฝึกฝนได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีบางคนพยายามเรียนรู้หรือสะสมความเชี่ยวชาญในด้านการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อจะได้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ต้องการ

แต่เป็นที่น่าเสียดายที่รัฐบาลจำนวนมากในประเทศด้อยพัฒนาอย่างไม่ยอมรับความจริงข้อนี้กันอย่างกว้างขวาง

เพราะฉะนั้นจะเห็นจากที่กล่าวมาแล้วว่า การสื่อสารเป็นเรื่องที่กว้างขวางมาก การศึกษาเรื่องการสื่อสาร คือ การศึกษามนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับทุกสิ่งทุกอย่างในสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าประหลาดใจอะไร ถ้าพบว่ากลยุทธ์ของนิเทศศาสตร์พัฒนาการนั้น ไม่ใช่กลยุทธ์ทางการสื่อสารแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย เช่น คำถามที่ว่า เราต้องการจะพัฒนาไปเร็วแค่ไหน เป็นคำถามที่เกี่ยวกับการตัดสินใจทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งช่วยกำหนดวัตถุประสงค์ที่จะนำการสื่อสารไปใช้ในระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง และช่วยกำหนดว่าการสื่อสารควรพัฒนาไปเร็วแค่ไหนจะสามารถช่วยปฏิบัติการกิจอันนี้ได้ หรือคำถามที่ว่าควรพัฒนาอุดมการณ์อะไรขึ้นในรัฐ เป็นคำถามในทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ผู้นำของประเทศจะต้องตอบ

เป็นคำถามที่ตัดสินใจว่าเนื้อหาของสื่อมวลชนจะเป็นอย่างไร จะมีการควบคุมสื่อมวลชนโดยรัฐบาลกลางอย่างไร จะใช้สื่อมวลชนจูงใจ หรือเพื่อให้ข่าวสารอย่างไร เป็นต้น

พูล (Pool) กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับนโยบายสี่ประการที่ประเทศด้อยพัฒนาจะต้องหาทางแก้ไขหรือหาทางตอบ คือ

“ปัญหาแรก ซึ่งสำคัญที่สุดคือ จะลงทุนเพื่อพัฒนาสื่อมวลชนด้วยทรัพยากรที่ประเทศมีอยู่อย่างขาดแคลนเพียงใด **สอง** จะให้ภาครัฐบาลและภาคเอกชนมีบทบาทอะไรบ้าง **สาม** จะอนุญาตให้มีเสรีภาพหรือจะควบคุมบังคับเพียงใด ต้องการให้มีลักษณะเป็นแบบแผนเดียวกันเพียงใด และจะอนุญาตให้มีความแตกต่างกันอย่างไร **สี่** จะใช้สื่อมวลชนกำหนดระดับความสูงต่ำของวัฒนธรรมเพียงใด อย่างไร”

จากปัญหาทั้งสี่ประการ จะเห็นได้ว่าเฉพาะปัญหาข้อที่สี่เท่านั้นที่นักการสื่อสารหรือผู้ที่รับผิดชอบระบบการสื่อสารจะเป็นผู้หาทางแก้ไขหรือตอบปัญหาเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาแรกเป็นปัญหาเกี่ยวกับการตัดสินใจในการวางแผนเศรษฐกิจ ที่ต้องนำความจำเป็นทางด้านการสื่อสารมาซึ่งน้ำหนักเปรียบเทียบกับความจำเป็นทางด้านอื่นๆ ว่า จะให้ความสำคัญกับปัจจัยใดมากน้อยกว่ากันเท่าไร ปัญหาที่สองและสามเป็นปัญหาที่เป็นผลมากจากรูปแบบของระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่รัฐนำมาใช้ แม้แต่ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายข้อที่สี่ ก็เป็นปัญหาที่อาจมีผู้อื่นตอบแทนนักการสื่อสาร ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆ เช่น การมีประสบการณ์จำกัดเกี่ยวกับสื่อหรือระบบสื่อ เช่น ระบบการกระจายเสียงที่ใช้ในประเทศประเทศด้อยพัฒนาตั้งแต่สมัยอยู่ใต้แอกอาณานิคมอาจมีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้นำของประเทศเกิดใหม่ จนไม่อยากจะทดลองระบบการกระจายเสียงแบบอื่นๆ

เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า ถ้าพิจารณาในมุมกว้างนโยบายการสื่อสารที่แท้จริงก็คือนโยบายของสังคม ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการสื่อสารเป็นกระบวนการพื้นฐานที่แทรกไปในทุกหนทุกแห่งของสังคม

แต่นอกเหนือจากปัญหาเกี่ยวกับนโยบายซึ่งมีของเขตกว้างกว่าการสื่อสารที่ พูล กล่าว ยังมีปัญหาเฉพาะเกี่ยวกับนโยบายซึ่งต้องหาทางแก้ไข ที่เราอาจเรียกได้อย่างเต็มปากว่าเป็นนโยบายหรือเป็นยุทธวิธีการสื่อสารจริงๆ เช่น

1. จะนำสื่อมวลชนมาใช้ร่วมกับสื่อระหว่างบุคคลอย่างไร จึงจะมีประสิทธิภาพที่สุดในการบรรลุวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่ง หรือในเวลาใดเวลาหนึ่ง
2. จะจัดสรรหรือกระจายทรัพยากรให้ดีที่สุดได้อย่างไร เพื่อว่าการสื่อสารจะได้ไหลไปในที่ที่ต้องการข่าวสารมากที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่งเราไม่ได้หมายความว่าแค่ลงทุนในด้านการสื่อสารเท่าไร แต่หมายถึงว่าจะนำการสื่อสารที่ลงทุนไปแล้วมาใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดได้อย่างไร
3. จะนำสื่อมวลชนมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนา และในการให้ความบันเทิงอย่างมีสัดส่วนที่เหมาะสมได้อย่างไร

กล่าวโดยสรุป การตัดสินใจว่าจะทำอะไรเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนานั้นไม่มีผลอะไรมากนัก จนกว่าจะมีการตัดสินใจด้วยว่าจะทำอย่างไรและการที่จำทำอย่างไรเป็นเรื่องของการสื่อสารเป็นส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้นทุกครั้งที่รัฐบาลตัดสินใจเกี่ยวกับกลยุทธ์ในการพัฒนา รัฐบาลต้องตัดสินใจเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารควบคู่ไปด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง กลยุทธ์ทั่วไปของการพัฒนาไม่อาจจะละเลยกลยุทธ์เฉพาะเรื่องของการสื่อสารที่ประกอบกันขึ้นเป็นฐานสนับสนุนและเป็นเครื่องมือของกลยุทธ์ทั่วไปนั้นได้ การมีกลยุทธ์ทั่วไปโดยปราศจากกลยุทธ์เฉพาะก็เหมือนกับการมีปืนแต่ปราศจากกระสุน ในทางตรงกันข้ามกลยุทธ์เฉพาะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเองถ้าปราศจากยุทธวิธีทั่วไป ทั้งนี้เพราะกลยุทธ์ทั่วไปกำหนดแนวทางหรือกรอบที่ทำให้กลยุทธ์เฉพาะอุบัติขึ้นมาได้ และสามารถปฏิบัติการได้ ถ้ามีแต่ยุทธวิธีเฉพาะโดยปราศจากกลยุทธ์ทั่วไปก็เหมือนกับการมีกระสุนแต่ปราศจากปืน

3.1 แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล (อ้างใน เกคินี จุฑาวิจิตร : 2540)

สื่อบุคคล (Human Media) เป็นสื่อพื้นฐานดั้งเดิมของมนุษย์ และเป็นช่องทางสำคัญ ในการสื่อสารระหว่างบุคคล จากอดีตถึงปัจจุบันสื่อบุคคลคงมีอิทธิพลต่อกลไกการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมมาทุกยุคทุกสมัย แม้ในยุคสมัยที่มีการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีอย่างกว้างไกลเช่นปัจจุบัน

ทางการให้ความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) นี้ ยังมีความหลากหลายกันอยู่มากในกลุ่มของนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ ซึ่งสามารถสรุปถึงความหมายได้ 2 นัยด้วยกัน **ความหมายแรก** หมายถึง การสื่อสารระหว่างบุคคลหนึ่งกับอีกบุคคลหนึ่ง เป็นลักษณะการสื่อสารแบบตัวต่อตัว ซึ่งอาจจะเป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา (Face – to – Face Communication) เช่น การพูดคุย ยิ้ม โบกมือทักทาย หรือ อาจจะเป็นการสื่อสารแบบไม่เห็นหน้าค่าตา (Interposed Communication) ก็ได้ เช่น การคุยกันทางโทรศัพท์ การใช้โทรเลข การสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต ฯลฯ การสื่อสารดังกล่าวเป็นการสื่อสารสองทาง (Two – Way Communication) นั่นคือ ผู้สื่อสารทั้งคู่จะผลัดกันทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร

ส่วนอีกความหมายหนึ่ง หมายถึงการสื่อสารกลุ่มย่อย (Small Group Communication) ซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างผู้สื่อสารกลุ่มเล็ก ๆ ที่ทุกคนสามารถพูดคุยกันได้อย่างทั่วถึง เช่น การสัมมนา กลุ่ม การประชุมระดมความคิดเห็น เป็นต้น

แนวคิดพื้นฐาน

1. ความหมาย

สื่อบุคคล (Human Media หรือ Personal Media) เป็นการใช้ในการถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นต่าง ๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมก่อนการใช้สื่อประเภทอื่น ๆ โดยมี “คำพูด” เป็นพาหนะที่สำคัญที่สุด แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์การสื่อสารมาใช้ เพื่อช่วยขจัดข้อจำกัดด้านระยะทางและเวลาในการสื่อสารระหว่างบุคคล แต่เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยผ่าน “สื่อบุคคล” ในลักษณะที่เป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตายังคงมีความสำคัญเสมอ ตราบใดที่มนุษย์ยังอยู่ในสังคม ตราบนั้นย่อมเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ๆ เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง (จุมพล รอดคำดี

2527 : 268) สื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย **สื่อบุคคลภายในท้องถิ่น (Localite)** ได้แก่ ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ แพทย์ ฯลฯ และ **สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น (Cosmopolite)** ได้แก่ นักพัฒนา หรือพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริม ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ ที่นำแนวคิดใหม่ ๆ หรือ นวัตกรรมไปเผยแพร่ในท้องถิ่น (เสถียร เขยประทับ 2523 : 149)

2. คุณลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคล

การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารโดยตรงระหว่างคนสองคน หรือมากกว่าสองในระยะเวลาทางกายภาพพอที่จะเลือกใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าและปฏิกริยาตอบสนองแบบปัจจุบันทันที

บาร์นลันด์ (Barnlund) ได้กำหนดคุณลักษณะ 5 ประการของกิจกรรมการสื่อสารประเภทนี้ ดังนี้ (พัชนี เขยจรรยา เมตตา วิวัฒนานุกูล และฉิรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ 2538: 61-62)

2.1 ในเบื้องต้นที่สุดจะมีความเกี่ยวเนื่องรับกันในคนสองคนหรือมากกว่า ซึ่งมีความใกล้ชิดกันทางกายภาพ นี่เป็นส่วนหนึ่งของการติดต่อกันทางสังคมเบื้องต้น อันเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นก่อน

2.2 การรับรู้ระหว่างกันทำให้เกิดการพึ่งพากันในการสื่อสาร ซึ่งเน้นถึงปฏิสัมพันธ์อันเป็นจุดเน้นของการเอาใจใส่ในด้านความนึกคิด และการเห็นภาพ เช่น ในการสนทนากัน การมีปฏิสัมพันธ์กันนั้นแต่ละคนจะมีการตอบสนองต่อประเด็นโดยคนอื่น ๆ

2.3 จุดเน้นของการปฏิสัมพันธ์นี้ผ่านการแลกเปลี่ยนสารระหว่างกัน การแลกเปลี่ยนนี้ผู้มีส่วนร่วมจะขบคิดประเด็นอย่างกว้างขวาง ประเด็นนั้น ๆ ทำให้นำมาซึ่งสารใหม่จากบุคคลอีกคนหนึ่ง

2.4 ปฏิสัมพันธ์นี้อยู่บนพื้นฐานของการสื่อสารแบบซึ่งหน้ากัน แต่ละคนเผชิญหน้ากับอีกคนหนึ่ง

2.5 การสื่อสารระหว่างบุคคล มักจะไม่มีโครงสร้างที่แน่ชัด และมีกฎน้อยมากในการควบคุมความถี่ รูปแบบหรือเนื้อหาของสาร

กล่าวโดยสรุปก็คือ การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางสังคมของการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งบุคคลมีการปะทะสังสรรค์กันแบบซึ่งหน้า โดยผ่านสารที่แลกเปลี่ยนกันทั้งสองฝ่าย ทั้งที่เป็นวัจนสารและอวัจนสาร

3. คุณสมบัติในการสื่อสาร

โรเจอร์ และสเวนนิ่ง (Rogers and Svenning 1969 : 125-126) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติในการสื่อสารของสื่อบุคคลเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนไว้ดังนี้

ตารางที่ 2.1 คุณสมบัติในการสื่อสารระหว่างสื่อบุคคลกับสื่อมวลชน

คุณสมบัติในการสื่อสาร	สื่อบุคคล	สื่อมวลชน
1. ลักษณะของการสื่อสาร	การสื่อสารสองทาง	การสื่อสารทางเดียว
2. ความรวดเร็วในการส่งสารไปยังคนจำนวนมาก	ช้า	เร็ว
3. ความถูกต้องของสารเมื่อส่งไปยังคนจำนวนมาก	ต่ำ	สูง
4. ความสามารถในการเลือกผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
5. ความสามารถในการที่จะจัดการเลือกของผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
6. การสื่อสารกลับของผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
7. ผล	เปลี่ยนแปลงทัศนคติ	เพิ่มพูนความรู้

ที่มา : Rogers and Svenning 1969 : 125-126

การเปรียบเทียบคุณสมบัติในการสื่อสารดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นภาพชัดเจนว่า ทั้งสื่อบุคคลและสื่อมวลชนต่างก็มีข้อเด่นและข้อด้อยในตัวเอง ถ้ามีการใช้สื่อมวลชนกับสื่อบุคคล ร่วมกันก็น่าจะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะจะเป็นการแก้ไขจุดอ่อนหรือข้อจำกัด ตามธรรมชาติของแต่ละสื่อ ทั้งยังแก้ไขปัญหาด้านการอ่านหนังสือไม่ออกเขียนหนังสือไม่ได้ และการไม่มีเครื่องรับวิทยุและโทรทัศน์

● บทบาทของสื่อบุคคล

โรเจอร์ และ เมย์เนน (Rogers and Meynen 1969 : 234) กล่าวว่า สื่อบุคคล เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม เช่นเดียวกับ ลาซาเฟลและแมนเชล (Lazarsfeld and Manzel 1968 : 97) ที่กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญเพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเองและเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดความคุ้นเคย ซึ่งช่วยให้เกิด การยอมรับความคิดเห็นได้ง่ายขึ้น การพูดคุยอย่างเห็นหน้าค่าตาในแง่จิตวิทยาแล้วทำให้ผู้รับสารมีความรู้สึกว่าได้รับรางวัลทันที อย่างน้อยที่สุด ก็คือในด้านการแสดงความคิดเห็นของตนต่อผู้พูด

นอกจากนี้ จากรายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่ผ่านมาก็มีข้อสรุปที่สอดคล้องกัน คือ รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล ในลักษณะเห็นหน้าค่าตา หรือเผชิญหน้า เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two – Way Communication) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการโน้มน้าวและชักจูงใจ เพราะเมื่อผู้รับสารเกิดความไม่เข้าใจ หรือไม่แน่ใจก็สามารถที่จะซักถาม หรือขอคำยืนยันจากแหล่งสารได้อย่างทันทีในระยะเวลาอันรวดเร็ว

จากทฤษฎีความสัมพันธ์ทางสังคมของ เดอ เฟลอร์ (De Fleur 1970 : 124-129) ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มมีอิทธิพลต่อการสื่อสาร เดอ เฟลอร์ พบว่า ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีบทบาทต่อการตัดสินใจว่าจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ทางเทคโนโลยีหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทที่มีความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเพื่อนบ้านอย่างแน่นแฟ้น

จากทฤษฎีและรายงานการวิจัยต่างๆ สรุปได้ว่า สื่อบุคคล มีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการชักจูงและโน้มน้าวใจ ดังนี้

1. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ดำเนินไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ คู่สื่อสารมีความใกล้ชิดกัน ซึ่งกระบวนการกลุ่มสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลได้
2. การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา หรือเผชิญหน้า เป็นการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้มีการซักถามได้ทันที ทั้งยังสามารถยืดหยุ่นการนำเสนอเนื้อหาได้ หากผู้ส่งสารได้รับการต่อต้านจากผู้ฟัง ก็อาจเปลี่ยนหัวข้อสนทนาได้
3. ผู้รับสารบางคน มีแนวโน้มที่จะเชื่อถือและยอมรับความคิดเห็น หรือทรรศนะของสื่อบุคคลที่เขารู้จักคุ้นเคย และนับถือมากกว่าที่จะเชื่อถือบุคคลที่เขาไม่รู้จักคุ้นเคย

สรุปได้ว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในด้านการโน้มน้าวและชักจูงใจ ซึ่งต่างจากสื่อมวลชนซึ่งมีบทบาทสำคัญอยู่ที่การให้ข่าวสารหรือความรู้

- **สื่อบุคคลกับการพัฒนา**

1. **ปัจจัยของสื่อบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการโน้มน้าวใจ**

ปัจจัยที่ทำให้สื่อบุคคลในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารเหล่านี้ มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสารเป้าหมาย ได้แก่ ปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 **ความน่าเชื่อถือ (Credibility)**

ความน่าเชื่อถือในที่นี้ คือ ระดับของความรู้สึกที่ผู้รับสารรู้สึกว่าคุณส่งสารเป็นที่น่าไว้วางใจ (Trustworthy) และมีความสามารถ (Competent) ถ้าผู้รับสารเป้าหมายมีความรู้สึกว่าคุณพัฒนาหรือผู้นำความคิดเห็นมีความน่าเชื่อถือ ผู้รับสารก็มีแนวโน้มที่จะยอมรับสารจากพวกเขาเหล่านั้น (Middlebrook 1974 : 161-164)

จากการศึกษาของอารอนสันและโกลเดน (Aronson and Golden 1962 : 135-136) พบว่า สื่อบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือ จะต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านโดยเป็น ความชำนาญที่มาจากประสบการณ์ มากกว่าการศึกษา หรือสถานะทางสังคม ทั้งยังขึ้นอยู่กับ ความเป็นผู้มีไหวพริบ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความใจกว้าง เช่นเดียวกับกรณีการ โอบุณ (2526: บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษา กรณีโครงการ สหบาลข้าว หมู่บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์” พบว่า ความสามารถของพระสงฆ์ในการโน้มน้าวใจชาวบ้านชาวบ้านไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น อาจจะมี ได้มาจากทักษะการสื่อสารของผู้ส่งสารเท่าใดนัก หากแต่อยู่ที่การที่ชาวบ้านได้ประเมินคุณสมบัติ บางประการ ของพระสงฆ์ที่ท่านเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง เช่น คุณสมบัติด้านความ เสียสละ ความเมตตา ความซื่อสัตย์ และความน่าไว้วางใจ

ลักษณะดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า ผู้รับสาร หรือกลุ่มเป้าหมายมีแนวโน้มที่จะ หาข่าวสาร รับฟังคำแนะนำ ยอมรับและให้ความเชื่อถือสื่อบุคคล ไม่ว่าจะ เป็นนักพัฒนาหรือผู้นำ ความคิดเห็นที่พวกเขาเชื่อว่า เป็นบุคคลที่มีความสามารถมากกว่าตนเอง และความสามารถนี้ อาจแสดงให้เห็นในรูปของสถานะทางสังคมที่สูงกว่า การศึกษาที่สูงกว่า ใช้สื่อมวลชนมากกว่า แต่ก็จะต้องไม่แตกต่างกันมากจนเกินไป และที่สำคัญ คือ จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติบางประการ ดังกล่าวข้างต้นด้วย

1.2 ความดึงดูดใจ (Attractiveness)

ผู้ส่งสารที่มีความดึงดูดใจ ย่อมกระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดความสนใจหรือพึงพอใจใน การได้พบเห็นพูดคุย เช่นเดียวกับการโฆษณาสินค้าที่นิยมนำดาราราภยนต์ ศิลปินเพลง หรือนักกีฬาที่มีชื่อเสียงมาเป็นผู้แสดงโฆษณาสินค้า ทั้งๆ ที่บุคคลผู้นั้นอาจไม่ใช่ผู้ที่มีความน่าเชื่อถือ หรือผู้เชี่ยวชาญในตัวสินค้านั้นๆ โดยเฉพาะ แต่เป็นเพียงผู้ที่มีบุคลิกภาพน่าดึงดูดใจ ซึ่งก็ทำให้ผู้ รับสารเกิดความสนใจและคล้อยตามข่าวสารได้

1.3 ความคล้ายคลึง (Similarity)

สื่อบุคคลหรือผู้ส่งสารที่มีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารเป้าหมายในด้านต่าง ๆ เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ ภาษา การแต่งกาย สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทัศนคติและความคิดเห็นของผู้รับสาร เพราะความคล้ายคลึงนี้เองจะทำให้เกิดความรู้สึกเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน ชอบพอและไว้วางใจ

นอกจากผู้ส่งสารจะต้องมีบุคลิกที่น่าเชื่อถือ น่าดึงดูดใจ และมีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารแล้ว ลักษณะของข่าวสารที่ทำให้ผู้ส่งสารได้รับความเชื่อถือ และทำให้ผู้รับสารเห็นด้วยคล้อยตาม ควรจะมีลักษณะดังนี้ คือ เป็นข่าวสารที่ตรงตามข้อเท็จจริง ไม่อวดอ้างจนเกินเลย และมีหลักฐานหรือเหตุผลสนับสนุน ทั้งนี้ข่าวสารและเหตุผลดังกล่าวควรจะมีคุณสมบัติคล้อยกับประสบการณ์ของกลุ่มผู้รับสารเป้าหมาย เพราะบุคคลมีความโน้มเอียงที่จะยอมรับข่าวสารที่สอดคล้องกับประสบการณ์ที่ตนเองมีมาก่อน

2. บทบาทของนักพัฒนา

นักพัฒนา หมายถึง บุคคลภายนอกชุมชนที่เข้าไปมีบทบาทผลักดันให้บุคคลในชุมชนเกิดความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น “นักพัฒนา” ในที่นี้ หมายรวมทั้งพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ และอาสาสมัครหรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organization : NGO)

ถ้าศึกษาจากประวัติศาสตร์การทำงานของนักพัฒนา พบว่ามีแนวคิดและแนวปฏิบัติอยู่ 3 ลักษณะ กล่าวคือ **ลักษณะแรก** ในอดีตนักพัฒนามักคิดว่าชุมชนความว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย คนภายนอกจะต้องนำทุกอย่างทุกอย่างลงไปให้ บทบาทหลักส่วนใหญ่จึงอยู่ที่นักพัฒนาส่วนชาวบ้านแทบจะไม่มีบทบาทใด ๆ เลย **ลักษณะต่อมา** เป็นยุคก่อนถึงปัจจุบัน นักพัฒนาบางกลุ่มเริ่มค้นพบว่า อันที่จริงแล้วชุมชนนั้นมีปัญหาหลายสิ่งหลายอย่าง ทั้งความรู้และสติปัญญาระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมายาวนานหลายชั่วอายุคน ซึ่งเรียกรวม ๆ ได้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom)

(เสรี พงศ์พิศ 2529 : 145) ดังนั้นงานพัฒนาจึงเน้นบทบาทหลักไปที่ชาวบ้าน ส่วนพัฒนา กลับกลายเป็นผู้เรียนรู้และศึกษาจากชาวบ้าน ส่วน**ลักษณะสุดท้าย** เป็นยุคปัจจุบัน คือ เป็นช่วงที่เริ่มมีความเข้าใจว่าในสิ่งที่ชาวบ้าน **มีอยู่และเป็นอยู่นั้น** นักพัฒนาอาจจะ**ไม่มีและไม่เป็น** ขณะเดียวกันสิ่งที่นักพัฒนา**มีอยู่และเป็นอยู่** ชาวบ้านก็อาจจะ**ไม่มี และไม่เป็น** จึงทำให้นักพัฒนามองเห็น บทบาทของทั้งสองฝ่ายว่าจะประสมประสานสิ่งเหล่านี้รวมกันได้อย่างไร (กาญจนา แก้วเทพ 2538 : 126)

ดังนั้นการพัฒนาแนวนี้ **ชาวบ้านจะเป็นตัวตั้ง และนักพัฒนาเป็นตัวสนับสนุน** คือ นักพัฒนาไม่จำเป็นต้องเอาคุณค่า หรือภูมิปัญญาต่าง ๆ จากภายนอกเข้าไปให้ชาวบ้าน เพราะชาวบ้านมีอยู่แล้ว แต่สิ่งที่ชาวบ้านอาจจะขาดอยู่ก็คือ **เงื่อนไขที่เหมาะสม** ที่จะหล่อเลี้ยงหรือเอื้ออำนวยคุณค่า หรือภูมิปัญญานั้นให้ปรากฏ เช่น โดยปกติทั่วไปชาวบ้านเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น แต่เมื่อขาดแคลนวัตถุดิบปัจจัย เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่บีบรัดทำให้ไม่มีเวลารว่าง ก็ขาดโอกาสที่จะแสดงน้ำใจต่อผู้อื่นทั้งทางด้านการแบ่งปันสิ่งของหรือแม้แต่เวลา จนกระทั่งเมื่อมีโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจเข้ามาช่วยบรรเทาความบีบคั้นต่าง ๆ ก็จะทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสแสดงควมมีน้ำใจออกมา

นักพัฒนาเป็นสื่อบุคคลที่สามารถเข้าไปมีบทบาทต่อการพัฒนาท้องถิ่นได้ดังนี้

2.1 เป็นผู้ศึกษาและสำรวจทรัพยากรท้องถิ่น

โดยการศึกษาและสำรวจว่าในท้องถิ่นนั้นมีทรัพยากรอะไรอยู่บ้าง ทรัพยากรหรือมรดกใดบ้างที่ล้ำค่าแต่ถูกละเลย หลังจากสำรวจค้นพบแล้วก็ต้องขุดค้นขึ้นมาเผยแพร่หรือฟื้นฟูซ่อมแซมหรือประยุกต์ให้กลับเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตและการดำรงชีพของชาวบ้าน เช่น ประเพณีหรือพิธีกรรมบางอย่างที่เลือนหายไป

2.2 เป็นผู้ตั้งคำถาม

คำถามที่ใช้ถามชาวบ้านนี้ มีใช้คำถามที่มีคำตอบสำเร็จรูป เป็นต้นว่า มีลูกกี่คน ผู้ว่าราชการจังหวัดชื่ออะไร กินข้าวหรือยัง ฯลฯ แต่จะเป็นคำถามที่เรียกว่า **“คำถามเพื่อการแสวงหาคำตอบ”** คือ เป็นคำถามที่ถามแล้ว ผู้ถูกถามจะต้องเกิดปริศนาขึ้นในใจ ต้องขบคิดแล้วแสวงหาหนทางไปสู่คำตอบ เช่น คำถามว่า **“ทุกวันนี้เราปลูกพืชได้ผลผลิตมากกว่าเดิม แต่เหตุใดกำไรที่ได้รับจึงน้อยลง”** เป็นต้น

2.3 เป็นผู้สร้างเงื่อนไข

นักพัฒนาเป็นผู้ที่สามารถสร้างเงื่อนไข เพื่ออำนวยความสะดวกและขจัดเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาได้ เช่น ชาวบ้านที่มีอาชีพรับจ้างถางหญ้า หรือรับจ้างทำนาเป็นรายวันโดยไม่มีที่นาเป็นของตนเอง จะมีเงื่อนไขอะไรบ้างที่อำนวยความสะดวกให้เขาสามารถเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มได้

2.4 เป็นผู้ตอกย้ำและให้กำลังใจ

ในการทำกิจกรรมการพัฒนาใด ๆ อาจประสบปัญหาหรืออุปสรรคบ้าง นักพัฒนาจะต้องร่วมกันวิเคราะห์กับชาวบ้าน เพื่อหาข้อสรุปของปัญหาและแนวทางในการดำเนินการแก้ไข ตลอดจนตอกย้ำให้เกิดความมั่นใจและให้กำลังใจ

2.5 เป็นแหล่งบันทึกประสบการณ์และความทรงจำร่วม

เนื่องจากสภาพความเป็นจริงทุกวันนี้ สายสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในท้องถิ่นตามแบบประเพณีดั้งเดิมได้ถูกบั่นทอนลงไป เพราะความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันมีน้อยลง เมื่อเทียบกับอดีต ดังนั้นเมื่องานพัฒนาในหมู่บ้านแห่งหนึ่งได้ผลดีหรือประสบความสำเร็จ ณ จุดนี้ นักพัฒนาสามารถสอดประสานตัวเองเข้าไป เพื่อทำหน้าที่เป็นแหล่งบันทึกความทรงจำร่วม

ที่สามารถจะเคลื่อนย้ายตัวเองจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ดังกล่าว หรือเป็นตัวเชื่อมโยงประสานกันระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้านได้

3. บทบาทของผู้นำความคิดเห็น

ผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leaders) ในที่นี้แตกต่างจากผู้นำ (Leaders) ตามความเข้าใจทั่วไป คือมิได้เป็นผู้นำโดยตำแหน่ง หรือแต่งตั้งเป็นทางการ ดังนั้น ผู้นำความคิดเห็นจึงไม่ได้มีอิทธิพลโดยตำแหน่ง

ผู้นำความคิดเห็น เป็นสื่อบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา ด้วยเป็นบุคคลที่สามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ ตามที่บุคคลผู้นั้นต้องการ โดยอาศัยวิธีที่ไม่เป็นทางการ และสามารถมีอิทธิพลเช่นนี้ได้ค่อนข้างบ่อย (เสถียร เขยประดับ 2528 : 177)

ผู้นำความคิดเห็นในเรื่องหนึ่ง หรือกิจกรรมหนึ่งอาจไม่ใช่ผู้นำความคิดเห็นในเรื่องอื่นหรืออีกกิจกรรมหนึ่ง ผู้นำความคิดเห็นจะเป็นเสมือนช่องทางในการเผยแพร่กระจายข่าวสาร และสร้างเครือข่ายการสื่อสารในสังคม ซึ่งจะแพร่กระจายข่าวสารผสมผสานความคิดเห็นเป็นส่วนตัวไปยังสมาชิกในกลุ่มสังคมนั้น (พัชนี เขยจรรยา เมตตา วิวัฒน์านุกูล และฉัตรนันท อนุวัชศิริ วงศ์ 2538 : 191)

ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น ได้แก่ พระ ครู แพทย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ บุคคลเหล่านี้เป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชุมชนในท้องถิ่น และในสังคมไทย ดังนั้นเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงผลงานโดยสังเขปของผู้นำความคิดเห็นดังต่อไปนี้

พระครูพิพิธประชานาถ กับ สหบาลข้าว

พระครูพิพิธประชานาถ หรือหลวงพ่อนานแห่งวัดสามัคคี บ้านท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นพระกรรมฐานผู้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาอย่างเคร่งครัด ท่านเป็นพระสงฆ์องค์แรกที่ประกาศว่า **“พระสงฆ์เป็นหนี้ชาวบ้าน . . . เราอยู่ได้ด้วยข้าวที่ชาวบ้านตักบาตร เรา ต้องทำประโยชน์ให้ชาวบ้านตอบแทน”** คำพูดนี้เป็นพลังกระตุ้นให้พระสงฆ์หลายรูปในเขต จังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงตื่นตัวกันขึ้นมาทำงานพัฒนาหมู่บ้าน และพัฒนาเป็นกระบวนการของพระสงฆ์นักพัฒนาที่เรียกว่า “กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา”

นอกจากนี้ ท่านยังเป็นผู้นำวิธีการสืบทอดประยุกต์ประเพณีลงแขกเป็นรูป **“นากะขับมิตร”** ที่ทุกคนร่วมกันทำกันอย่างตั้งใจ เพื่อนำผลผลิตที่ได้ใส่ในยุ้งเป็นของส่วนรวม เรียกว่า “สหบาลข้าว” แก้ปัญหาความอดอยากของชาวบ้านได้ ในขณะที่เดียวกันท่านก็เทศน์สั่งสอนพัฒนาจิตใจของชาวบ้านไปด้วย

นอกจากนี้ยังมีบุคคลซึ่งเป็นทั้งปราชญ์ชาวบ้านและเป็นผู้นำความคิดเห็นอีกมากมายหลายท่าน อาทิ มหาอยู่ สุนทรชัย แห่งบ้านตะแบก จังหวัดสุรินทร์ พ่อชาติ มาระแส แห่งบ้านกุดขวย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี ลุงเคียง คงแก้ว จังหวัดพัทลุง ล้วนแล้วแต่เป็น ผู้นำทางด้านการเกษตรแบบธรรมชาติ โดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง ผู้นำการจัดงานประเพณีทำบุญทอดผ้าป่าข้าวเปลือก ที่ฟื้นฟูขึ้นมาจากงานบุญประเพณีข้าวตามฮีต 12 ของอีสาน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าบุญกุ่มข้าวใหญ่ อันเป็นกระบวนการการผลิตข้าวทางวัฒนธรรม พระครูมานัสสีพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดโพธาราม อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ผู้นำในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและบวชต้นไม้เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้และแม่น้ำให้คงอยู่ต่อไป พระอธิการสมนึก นาโถ เจ้าอาวาสวัดปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ผู้นำการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณวัดให้เป็นป่าสมุนไพรของชุมชน และนางบุญสวย ลวดอุบไป แห่งจังหวัดขอนแก่น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจากการเลี้ยงไหมเหลือง และปลูกหม่อนพื้นบ้าน ไปสู่การเลี้ยงไหมขาว ซึ่งในระยะเวลาการผลิตสั้นกว่าแต่ให้รายได้ดีกว่า เป็นต้น

สมพันธ์ เตชะอธิก ปรีชา อุยตระกูล และชীন ศรีสวัสดิ์ (2537 : 23-43) ได้ทำวิจัยเรื่องศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้านในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเลือกผู้นำ 7 รายที่มีความหลากหลายทางแนวคิด หรือ ปรัชญาในการทำงานพัฒนาและมีกิจกรรมการ

พัฒนาเด่น ๆ ที่แตกต่างกัน อันประกอบด้วย พระสงฆ์นักพัฒนา ได้แก่ พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน) จ.สุรินทร์ และพระครูสุภาจารวัฒน์ (หลวงพ่อสีหา) จ.ยโสธร ครูนักพัฒนา ได้แก่ ครูสน รูปสูง จ.ขอนแก่น และครูสาคร พรหมภูวัลย์ จ.นครราชสีมา เกษตรตำบล ได้แก่ นายเดชา ผาสุก จ.หนองคาย ชาวบ้านนักพัฒนา ได้แก่ มหาอยู่ สุนทรชัย จ.สุรินทร์ และนาง บุญสวย ลวดอุบไป จ.ขอนแก่น

ผลการศึกษาค้นคว้าได้สรุปให้เห็นว่า ผู้นำความคิดเห็นเหล่านี้ เป็นผู้ที่มีศักยภาพเป็นที่ ยอมรับในแง่ของการคิดดี และปฏิบัติจริงตามสิ่งที่พูด อันจะก่อให้เกิดความเชื่อถือแก่ชาวบ้านทั้ง ในชุมชนและนอกชุมชน ตลอดจนหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา

โดยสรุป เราสามารถจำแนกบทบาทของผู้นำความคิดเห็นในฐานะที่เป็นสื่อบุคคล เพื่อการพัฒนาออกได้เป็น 6 ด้าน ดังนี้

3.1 บทบาททางความคิด

3.1.1 พัฒนาค้นแล้วพัฒนาเศรษฐกิจ

หลวงพ่อนาน ได้เป็นผู้นำเสนอแนวความคิดนี้อย่างชัดเจนโดยใช้หลักธรรมชาติ เกลา สั่งสอนชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงานพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและชุมชน ด้วยการนำหลักอริยสัจ 4 มาอธิบาย

3.1.2 การพึ่งตนเองทางการเกษตร

มหาอยู่ สุนทรชัย ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม หรือลุงเคียง คงแก้ว คนดีศรีสังคมปี 2539 ล้วนเป็นผู้บุกเบิกเรื่องการพึ่งตนเองทางการเกษตรด้วยการใช้รูปแบบการเกษตรแบบผสม ผสาน โดยจะต้องมีอาชีพหลัก คือ ปลูกข้าวไว้กิน และ อาชีพรองคือ การทำสวน ปลูกไม้ยืน ต้น ไม้ล้มลุก เลี้ยงสัตว์บก และสัตว์น้ำ เพื่อลดการซื้อกับข้าวแล้วเก็บเงินไว้เป็นทุนต่อไป

3.1.3 การวิเคราะห์ชุมชนและทางเลือกในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจเพื่อการพึ่ง

ตนเอง

ครูสน รูปสูง ครูนักพัฒนาแห่งจังหวัดขอนแก่น ได้นำเสนอแนวคิดที่เรียกว่า “เศรษฐกิจ 3 ขา” ซึ่งประกอบด้วย การผลิต ทุน และ ตลาด ทว่าชาวบ้านมีอยู่คนเดียว คือ การผลิต ส่วนทุน และตลาดยังต้องพึ่งพิงธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อการเกษตรและแหล่งอื่น ๆ ทำให้ประสิทธิภาพหนี้สิน พึ่งตนเองไม่ได้ วิธีการแก้ไขคือ การจัดตั้งธนาคาร ประชาชนที่ทั่วไปเรียกว่า ออมทรัพย์หรือสะสมทรัพย์ รวมไปถึง ธนาคาร วั้ว-ควาย ตู้ยาสัตว์ โดยถ้าไร จะอยู่ในหมู่บ้าน หากทำเช่นนั้นได้ ทุนจะเป็นขาที่สองของชาวนา ส่วนขาที่สาม คือ ตลาด ต้องดึงพ่อค้ามาหาชาวนา อย่างเช่น การทำตลาดนัดวัวควาย ตลาดบัว ตลาดมันสำปะหลัง ให้ชาวนามีสิทธิเลือกขายได้ และตั้งราคได้ด้วยตนเองได้

3.1.4 การสืบทอดและประยุกต์ประเพณี หรือพิธีกรรม

เช่น แนวคิดในการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ บวชต้นไม้ ของพระครูมานัสสีพิทักษ์ การทำนากระชับมิตร ของหลวงพ่อนาน การทำบุญทอดผ้าป่าข้าวเปลือกของผู้ใหญ่ผาย สร้อยสระกลาง เป็นต้น

3.1.5 การพึ่งตนเองด้านสาธารณสุข

ได้แก่ แนวคิดการจัดทำป่าสมุนไพร เพื่อการพึ่งตนเองและลดการใช้ยาแผนปัจจุบันของพระอธิการสมนึก นาโถ แนวคิดการรักษา แบบพื้นบ้านของปะหรณ เป็นต้น

3.1.6 การจัดการศึกษาเพื่อชุมชน

ครูนักพัฒนาแห่งจังหวัดนครราชสีมา ผู้นำเสนอกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน โดยร่วมกับผู้ปกครอง และนักเรียนจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ได้แก่ โครงการอาหารกลางวัน ปลูกมะม่วง เลี้ยงวัวพันธุ์เนื้อ หมูกระโดน ห่าน ไก่พื้นบ้าน เลี้ยงมดแดง ปลูกผลไม้ต่าง ๆ โครงการตัดผม ทำไม้กวาดจากดอกหญ้า สหกรณ์โรงเรียน และกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

3.2 บทบาทการเป็นผู้นำศีลธรรม

พระนักพัฒนาที่กล่าวถึงทุกท่าน ล้วนแล้วแต่เป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นพระผู้ถือศีลและธรรมเป็นอย่างดี สำหรับหลวงพ่อนาน แห่งจังหวัดสุรินทร์ และหลวงพ่อดีแห แห่งจังหวัดยโสธร ได้เริ่มต้นงานพัฒนาจากการเทศน์การสอนกรรมฐาน การลดละอบายมุข และประยุกต์กับงานพัฒนา มีการเลือกผู้นำชาวบ้านที่มีคุณธรรม มีศีลธรรมมาดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ทำให้เป็นที่เชื่อถือมากขึ้น

3.3 บทบาทด้านกรงานอาชีพ เทคนิคและการปฏิบัติ

3.3.1 เน้นการทำกิจกรรมเฉพาะด้าน ได้แก่ นางบุญสวย ลวดอุบไป เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงจากการเลี้ยงไหมเหลืองและปลูกหม่อนพื้นบ้าน ไปสู่การเลี้ยงไหมขาว ตามโครงการส่งเสริมไหมของนิคมเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งจากการทดลองเปรียบเทียบการเลี้ยงไหมทั้ง 2 แบบ ปรากฏว่า การเลี้ยงไหมขาวมีรายได้ดีกว่า และใช้ระยะเวลาสั้นกว่า

3.3.2 มีกระบวนการทำงานที่ดีกับชาวบ้าน ได้แก่ ผู้นำที่มีกระบวนการทำงานควบคู่ไปกับแนวความคิดในการที่จะมุ่งช่วยแก้ปัญหาของชาวบ้าน เช่น หลวงพ่อนาน ใช้วิธีการป้อนความคิดผ่านทางผู้ที่เข้าวัดก่อน สร้างศรัทธาโดยการฝึกอบรมกรรมฐาน ให้จิตใจปราศจากอบายมุข พัฒนาจิตใจโดยใช้หลักพุทธธรรม คัดเลือกบุคคลโดยดูนิสัย พฤติกรรม ฝึกสอน ให้เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น เน้นให้ชาวบ้านเข้าใจปัญหาร่วมกัน คิดร่วมกันให้สามารถพึ่งตนเองได้

3.4 บทบาทด้านการเทศน์ การพูด

3.4.1 การเทศน์ หลวงพ่อสีหา ได้เรียนรู้การเทศนาธรรม การแสดงธรรมแบบ ปุจฉาวิสัชนา แบบเป็นคำกลอน การเทศนาธรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ในทำนอง “ແຮ່” อันเป็นประเพณีของชาวอีสาน ปัจจุบัน ท่านสามารถปฐกถาธรรมให้กับชาวบ้านได้ซึมซับเอา คติธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนั้นการเทศน์ของท่านยังประยุกต์เอา แนวความคิดของงานพัฒนามาอยู่ในคติธรรมอุทาหรณ์ต่าง ๆ โดยมีการยกเอานิทานมาเป็นตัว ดำเนินเรื่องราวเปรียบเทียบสั่งสอนชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเข้าใจและจดจำสิ่งที่เทศน์ได้

3.4.2 การพูด การพูดในที่นี้ อาจจะเป็นการพูดแบบกระตุ้นเร้าทั้งทางแนว ความคิดและการปฏิบัติ อย่าง ครูสอน รูปสูง ที่มีลีลาการพูดที่มีระบบขั้นตอน ยั่วให้เกิดการคิด ตามอีกทั้งใช้ภาษาพื้นบ้านประกอบ ทำให้ชาวบ้านที่มาฟังได้รับทั้งประโยชน์และความสนุกสนาน หรือ อาจจะเป็นการพูดถึงงานหรือกิจกรรมที่ตนเองทำ อย่างมหาอยู่และนางบุญสวย ที่มีความ สามารถในการถ่ายทอด พูดได้ตรงจุดที่ผู้ฟังอยากรู้

3.5 บทบาทในการประสานทรัพยากร

ผู้นำที่กล่าวมาทุกท่าน มีบทบาทและศักยภาพในการประสานทรัพยากรจากภายใน และภายนอกชุมชน เช่น มีการระดมทุนจากภายในหมู่บ้านมาหมุนเวียนอยู่ในกิจกรรมที่ชาวบ้านสามารถทำประโยชน์และมีเงินได้ ทั้งได้รับการสนับสนุนทุนจากสถาบันการศึกษา หน่วยงาน ราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และแหล่งทุนจากต่างประเทศ ทำให้เห็นได้ว่าผู้นำเหล่านี้มีบารมี และความสามารถในการประสานทรัพยากรลงสู่ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากที่ได้กล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นว่าผู้นำความคิดเห็นที่เป็นพระหรือชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นเป็นผู้ที่มีบทบาทและศักยภาพอย่างสูงในฐานะที่เป็นสื่อบุคคล ศักยภาพของสื่อบุคคลเหล่านี้ ควรได้รับการส่งเสริมให้แสดงออกให้มากที่สุด ส่วนบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐ ก็ควรปรับเปลี่ยน

จากการเป็นผู้ดำเนินการ มาเป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวกในเรื่องของข้อมูลบางประการหรืออุปกรณ์เครื่องมือบางประเภทเท่านั้น เพราะปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนเป็น “สื่อบุคคล” ที่สื่อกับชาวบ้านทั่วไปได้ดีที่สุด

● บทสรุป

สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นในด้านการโน้มน้าวและชักจูงใจ สื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่นคือ นักพัฒนาหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมและสื่อบุคคลภายในท้องถิ่นคือผู้นำความคิดเห็น ปัจจัยที่ทำให้บุคคลเหล่านี้ในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ โน้มน้าวใจและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมคือ บุคลิกภาพที่มีความน่าเชื่อถือ ความน่าดึงดูดใจ และความคล้อยคลึงกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ทั้งยังจะต้องเป็นผู้ที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนอย่างกว้างขวาง มีความเสียสละ มีเมตตา มีไหวพริบ ใจกว้างและมีความซื่อสัตย์

ดังนั้นผู้นำความคิดเห็นส่วนใหญ่ จึงมักเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ เป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” สามารถคิดค้นและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ คุณลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของสื่อดังกล่าว คือ ความสามารถในการโน้มน้าวและชักจูงใจ ทั้งนี้เพราะการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นการสื่อสารที่ดำเนินไปอย่างง่าย ๆ มีความเป็นส่วนตัว สามารถที่จะยืดหยุ่นเนื้อหาของสารสนเทศได้ อีกทั้งในแง่จิตวิทยาทำให้ทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสารได้ตอบ ชักถามหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างทันทีทันใด และเกิดความรู้สึกที่ตนเองได้รับรางวัล

สื่อบุคคล เป็นสื่อที่มีบทบาทและศักยภาพในการพัฒนาหลายด้าน เช่น บทบาทในการเป็นผู้นำทางความคิด ทางศีลธรรม การประกอบการงานอาชีพ เทคนิค การปฏิบัติ การประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน ฯลฯ แม้ว่าในอนาคตการพัฒนาทางเทคโนโลยีจะก้าวไกลเพียงใด เราก็คงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า “สื่อบุคคล” ยังคงมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมและท้องถิ่น

3.2 ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล

เนื่องจากการศึกษาในเรื่องนี้ มุ่งประเด็นไปที่กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นนักพัฒนารวมถึงเป็นผู้นำทางความคิด ดังนั้น ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงมีความสำคัญในการวิเคราะห์ว่า กลยุทธ์ในการสื่อสารอย่างไร จึงจะสามารถมีอิทธิพลเหนือความคิดเห็นของผู้อื่นได้

ความหมายและความสำคัญ

ดีน บามานด์ (Dean Bamand) (1968:10) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล คือ ความเกี่ยวเนื่องกับการเสาะหาความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการต่อสถานการณ์ในสังคม ซึ่งบุคคลมีการติดต่อในลักษณะเผชิญหน้ากัน (face-to-face) โดยมีการแลกเปลี่ยนกันแบบที่ใช้วจนภาษา (verbal) และอวจนภาษา (non-verbal)

จากคำนิยามนี้ สามารถแบ่งเกณฑ์ของการสื่อสารระหว่างบุคคลได้ดังนี้

1. ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป
2. การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความเกี่ยวข้องกับการฟังพาดซึ่งกันและกัน กล่าวคือ พฤติกรรมทางการสื่อสารของคนหนึ่งเป็นผลโดยตรงต่ออีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสนใจร่วมกัน
3. การสื่อสารระหว่างบุคคลเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกัน
4. ข่าวสารที่ส่งผ่านกันอาจอยู่ในรูปของวจนภาษา และอวจนภาษา
5. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นความสัมพันธ์แบบไม่มีโครงสร้างที่แน่นอน หรือไม่เป็นทางการซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้

บาร์เกอร์ (Barker) และ เกาท์ (Gaut) (1996:50) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การถ่ายทอดความรู้สึกและความต้องการของผู้รับสารและเกิดปฏิกิริยาตอบสนอง โดยปกติแล้วจะเป็นการสื่อสารโดยการพูด ที่ผู้พูดและผู้ฟังปรากฏตัวต่อหน้ากัน และเป็น การสื่อสารแบบสองทาง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้จำนวนผู้ร่วมในการสื่อสารมีจำนวนน้อย อาจมีจำนวน

2 คน 3 คน หรือ 6 คน จำนวนสูงสุดจะเป็นเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับว่า การสื่อสารนั้นยังคงอยู่ในเกณฑ์ 3 ประการของการสื่อสารระหว่างบุคคลหรือไม่ หลักเกณฑ์ 3 ประการ ดังกล่าวได้แก่

1. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารจะต้องอยู่ใกล้ชิดกัน
2. ทุกคนที่ร่วมในการสื่อสารมีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่ง และผู้รับสาร
3. สารที่ส่งกันนั้น ประกอบด้วยวัจนสาร และ อวัจนสาร

ปรมะ สตะเวทิน (2543:35) การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การสื่อสารที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มาทำการสื่อสารกันในลักษณะตัวต่อตัว (person to person) กล่าวคือ ทั้งฝ่ายผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถที่จะติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง ในขณะที่คนหนึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร คนอื่นๆ จะทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร ในทำนองเดียวกัน การสื่อสารระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นได้ในกรณีของกลุ่มย่อย (small group)

พอล ลาซาเฟล (Paul Lazafeld) และ เฮอ์เบอร์ต แมนเซล (Herbert Manzel) (1960:97) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสำคัญคือ มีการพูดคุยกันแบบเป็นกันเอง และเป็นส่วนตัว ทำให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ซึ่งจะช่วยให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น การเห็นหน้าคาคตาอันเมื่อมองในแง่จิตวิทยาแล้ว จะทำให้ผู้ฟังซึ่งเป็นเป้าหมายในการชักจูงใจของผู้พูด

บุษบา สุธีธร (2531:251) ให้ความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคลว่า เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารอย่างน้อยสองคน หรือเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลในกลุ่มเล็กๆ ก็ได้ ทั้งนี้ มีข้อแม้ว่าบุคคลในกลุ่มทุกคนสามารถร่วมมีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร

หน้าที่ของการสื่อสารระหว่างบุคคล

หน้าที่ของการสื่อสารตามทฤษฎีของ แดนส์ (Dance) และ ลาร์สัน (Larson) (ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2534:2)

1. หน้าที่เชื่อมโยง (Linking Function)

การสื่อสารทำหน้าที่เชื่อมโยงบุคคลกับสิ่งแวดล้อม มนุษย์สร้างและพัฒนาความผูกพันทางวัฒนธรรม สังคม และสภาวะจิตใจกับโลกภายนอกตัวเอง จากการสื่อสาร มนุษย์จะเห็นความแตกต่างระหว่างตนเองกับผู้อื่น การสื่อสารช่วยสร้างภาพของตนเองของผู้อื่นและภาพความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่น ทำให้มองเห็นด้วยว่า ผู้อื่นมองเราอย่างไร

ด้วยวิธีการนี้เราใช้กระบวนการทางการสื่อสารสองแบบคือ

- 1) กระบวนการเปลี่ยนการรับรู้เกี่ยวกับสิ่งอื่น (assimilation) เช่น เปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับบุคคลอื่นทันทีที่รู้ว่า ผู้อื่นมีค่านิยมขัดกับตน
- 2) กระบวนการเปลี่ยนการรับรู้เกี่ยวกับตนเอง (accommodation) เป็นการเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับตนให้สอดคล้องกับความรู้สึกที่ผู้อื่นมีต่อตนเอง

2. หน้าที่ไตร่ตรอง (Mentation Function)

การไตร่ตรอง คือ การคิดในเชิงรวบยอดใช้ความสามารถในการจดจำ การวางแผน และคาดคะเน รวมทั้งประเมินคุณค่าด้วย

การสื่อสารทำให้เราสามารถทำสิ่งเหล่านี้ได้ มนุษย์สามารถคิดได้ ไม่มีข้อจำกัดโดยอาศัยภาษาและความหมาย มนุษย์มีจินตภาพได้กว้างไกลไปกว่าในสถานที่ที่ตนเองอยู่และเกินไปกว่าที่ตนเองอยู่ (decentering) ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถสร้างภาพเกี่ยวกับผู้อื่นได้ และนำไปสู่ความสามารถในการเข้าใจผู้อื่น (empathy) ได้

3. หน้าที่กำหนดกฎเกณฑ์ (Regulatory Function)

มนุษย์กำหนดกฎเกณฑ์ 3 สิ่ง คือ

- 1) ให้ผู้อื่นกำหนดพฤติกรรมตนเอง
- 2) กำหนดพฤติกรรมของตนเอง
- 3) กำหนดพฤติกรรมของผู้อื่น

- **วัตถุประสงค์ของการสื่อสารระหว่างบุคคล**

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารระหว่างบุคคลที่สำคัญมี 6 ประการ ซึ่งวัตถุประสงค์เหล่านี้เราไม่อาจทราบหรือตระหนัก หรือตั้งใจ ในขณะที่ทำการสื่อสารระหว่างบุคคลอยู่ก็ได้ (DeVito, 1986: 14 - 15 อ้างถึงใน ประทุม ฤกษ์, 2534:22) วัตถุประสงค์ดังกล่าว มีดังต่อไปนี้

1. การค้นพบตัวเอง (to discover oneself)

เมื่อเราทำการสื่อสารระหว่างบุคคล จะช่วยให้เราเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและคนอื่น ด้วย การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง (self-perceptions) ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการที่เราเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองจากการสื่อสารกับคนอื่น การสื่อสารระหว่างบุคคลจะเปิดโอกาสให้เราได้พูดเกี่ยวกับสิ่งที่เราชอบ ความรู้สึก ความคิด และพฤติกรรมของเรา

2. การค้นพบโลกภายนอก (to discover the external world)

การสื่อสารระหว่างบุคคลทำให้เราเข้าใจโลกภายนอกได้ดีขึ้น ทั้งในด้านวัตถุประสงค์ เหตุการณ์ ผู้คน ถึงแม้ว่าข่าวสารจำนวนมากจะมาถึงเราจากแหล่งของสื่อมวลชน แต่บ่อยๆ ครั้งที่เรามักจะอภิปรายและเรียนรู้ในทำยสุดผ่านทางปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

3. การสร้างและดำรงความสัมพันธ์อันดี (to establish and maintain meaningful relationships)

ความปรารถนาที่สำคัญมากอันหนึ่งของคนเราคือ การสร้างและดำรงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับคนอื่น ๆ เราใช้เวลาเป็นจำนวนมากในการสื่อสารระหว่างบุคคลก็เพื่อสร้างและดำรงความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ซึ่งความสัมพันธ์นี้จะช่วยลดความเหงา และความหดหู่ ช่วยให้เรามีความสุขมากขึ้น และทำให้เรามีความรู้สึกในแง่ที่ดีต่อตนเอง

4. เปลี่ยนแปลงทัศนคติและทัศนคติและพฤติกรรม (to change attitude and behaviors)

บ่อยครั้งที่เราใช้ความพยายามในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของคนอื่นโดยผ่านทาง การสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งผลของการศึกษาและวิจัยเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชนกับการสื่อสารระหว่างบุคคล พบว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลจะมีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมเหนือกว่าการสื่อสารมวลชน

5. เพื่อการผ่อนคลายและความบันเทิง (to play and entertain)

การพูดคุยกับเพื่อนฝูงเกี่ยวกับกิจกรรมในวันสุดสัปดาห์ การวิจารณ์กีฬา การเล่าเรื่องนิยาย เรื่องตลก การพูดคุยเพื่อฆ่าเวลา เหล่านี้ล้วนเป็นการใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อการผ่อนคลายและความบันเทิง

6. เพื่อการช่วยเหลือ (to help)

เราสามารถใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อการช่วยเหลือ การรักษาทางใจ เช่น การพูดแนะแนว นักเรียน นักศึกษา การปลอบเด็กร้องไห้ ซึ่งเป็นการใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลเพื่อการช่วยเหลือแบบไม่ใช่วิชาชีพ นอกจากนี้ยังมีการใช้แบบเป็นวิชาชีพ เช่น นักจิตวิทยาได้ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคลในการรักษาโรคทางจิต

การสื่อสารระหว่างบุคคลจะมีความได้เปรียบในแง่ที่ว่า สามารถใช้ในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้ได้รับสารได้ดี หากผู้นำทางความคิดมีทักษะทางการสื่อสารที่ดี ย่อมประสบความสำเร็จในการโน้มน้าวใจให้กลุ่มเป้าหมายหันมายอมรับและปฏิบัติตามแนวทางผู้ส่งสารต้องการ

3.3 ทฤษฎีการสื่อสารแบบสองขั้นตอน

ทฤษฎีนี้ค้นพบโดย พอล เอฟ. ลาซาร์เฟลด์ (Raul F. Lazarsfeld) และคณะ
 สาระสำคัญของทฤษฎีคือ การแพร่กระจายข่าวสารโดยผ่านสื่อมวลชนนั้น จะผ่านขั้นตอนสองขั้น
 ตอน กล่าวคือ ข่าวสารจะไปถึงกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำความคิดเห็น
 (Opinion Leaders) ในขั้นแรก และกลุ่มผู้นำทางความคิดจะเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสารต่อไปยังประชา
 ชนอื่นๆ ในขั้นที่สอง (พัชนี เหยยจรรยา และคณะ , 2538:189)

แนวคิดสำคัญของทฤษฎีนี้เชื่อว่า บุคคลทุกคนไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวในสังคม แต่ทุก
 คนจะต้องมีกิจกรรมร่วมกันในสังคม ซึ่งทำให้แต่ละบุคคลมีความสัมพันธ์กัน และในทุกๆ สังคมจะ
 ต้องมีกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งได้รับการยอมรับให้เป็นกลุ่มผู้นำทางความคิดซึ่งมักจะได้รับข่าวสารก่อน
 ผู้อื่นและทำหน้าที่เผยแพร่ข่าวสารที่ได้รับไปยังบุคคลอื่นๆ ในสังคม

จุดเด่นของทฤษฎีการสื่อสารแบบสองทอด คือ การที่ได้พิจารณาความจริงที่ว่า
 มนุษย์ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวในสังคม แต่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในลักษณะเป็นกลุ่มปฐุม
 ภูมิหรือ ทูติยภูมิเสมอ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นกลุ่มต่างๆ ในสังคมนี้ได้ ก่อให้เกิดเป็น
 เครือข่าย (interpersonal network) ในการสื่อสารมวลชนซึ่งมีหน้าที่ คือ (พีระ จิระโสภณ, 2539)

- 1) เป็นช่องทางในการถ่ายทอดข่าวสารในสังคม
- 2) เป็นแหล่งของอิทธิพลกลุ่ม หรืออิทธิพลบุคคลที่มีผลกระทบต่อความคิดและการ
 กระทำของสมาชิกในสังคม

แบบจำลองของการสื่อสารแบบสองขั้นตอนนี้ เน้นบทบาทและความสัมพันธ์
 ระหว่างสื่อมวลชนและสื่อระหว่างบุคคล คือ แทนที่จะมองว่ามวลชนคือบุคคลจำนวนมากที่ไม่มี
 ความสัมพันธ์ ไม่มีการเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนถูกเชื่อมเข้ากับสื่อมวลชน แต่ไม่
 ถูกเชื่อมระหว่างกันเอง แบบจำลองของการสื่อสารแบบสองขั้นตอนมองมวลชนว่า ประกอบไปด้วย
 บุคคลจำนวนมาก ซึ่งมีปฏิริยาสัมพันธ์ หรือมีการโต้ตอบซึ่งกันและกัน การสื่อสารแบบสองขั้น
 ตอนให้ความสำคัญกับประชาชนในการสื่อสารมากขึ้น และเห็นว่าสื่อมวลชนไม่ได้มีพลังอย่างยิ่ง

หรือมีอำนาจโดยตรง คนๆ หนึ่งอาจจะได้รับข่าวสารแล้ว บุคคลนั้นอาจแลกเปลี่ยนความคิด หรือปรึกษาหารือเกี่ยวกับข่าวสารนั้นกับบุคคลอื่นๆ ได้ (เสถียร เขยประดับ, 2530:150)

ผลการวิจัยของลาซาร์สเฟลด์และคณะ นอกจากจะชี้ให้เห็นว่าข่าวสารจากสื่อมวลชนมิได้เข้าถึง หรือมีอิทธิพลโดยตรงต่อผู้รับแล้ว ยังได้มีการค้นพบปัจจัยแทรกที่สำคักระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร นั่นคือ อิทธิพลของบุคคล (personal influence) หรือความเป็นผู้นำทางความคิดเห็น (opinion leader) ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของบุคคลที่เราเรียกว่า "ผู้นำทางความคิดเห็น" วิจัยในหลายสาขาวิชา นอกเหนือจากการสื่อสาร เช่น สังคมวิทยาชนบท การตลาด การศึกษาและการแพทย์ เป็นต้น ทั้งนี้โดยเน้นในเรื่องอิทธิพลและบทบาทของผู้นำทางความคิดเห็นเป็นการชัดเจนใจให้ยอมรับนวัตกรรม หรือสิ่งใหม่ๆ

3.4 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางการสื่อสาร

การเกิดระบบสังคมนั้น ไม่ได้เกิดจากบุคคลเพียงสองคนที่มีปฏิสัมพันธ์กัน แต่เกิดจากเครือข่ายของการกระทำ ซึ่งประกอบด้วยผู้กระทำ (actors) หลายๆ คน โดยมีแบบแผนการกระทำร่วมกันที่อาจเกิดขึ้นจากระบบวัฒนธรรม ดังนั้น การสื่อสารจึงถือเป็นตัวเชื่อมระบบสังคมเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่จะเรียนรู้พฤติกรรมของคนในสังคมนั้นๆ

เดอ เฟลอ (De Fleur) (อ้างถึงใน Wilbur Schramm:69) กล่าวว่า มนุษย์จะแสดงบทบาทของตนภายใต้ระบบ และสิ่งเร้าอื่นๆ ที่มีอยู่ภายใต้ความรู้สึก ความคิด ทักษะ และจะแสดงออกมาในรูปของการกระทำ สิ่งที่อยู่ภายในจิตใจนั้น มีส่วนสำคัญมากในการกำหนดพฤติกรรมที่แต่ละบุคคลแสดงออกมาอย่างไรก็ตาม ในระบบสังคมที่เฉพาะเจาะจง เช่น ครอบครัว ชุมชน ขอบเขตของการเปลี่ยนแปลง และหลากหลายของอิทธิพลทางจิตใจนี้ จะมีไม่มากเกินไป

นอกจากนั้น โรเจอร์ส (Rogers) และ คินเซด (Kincaid) (1981:82) ให้ความเห็นว่า การวิเคราะห์เครือข่ายทางการสื่อสารเป็นวิธีการวิจัยที่ระบุโครงสร้างของการสื่อสารในระบบที่เกี่ยวข้องของการไหลของข้อมูลทางการสื่อสาร โดยอาศัยประเภทของความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารระหว่างบุคคลความจำเป็นอย่างยิ่งของพฤติกรรมของมนุษย์ คือ ปฏิสัมพันธ์ที่บุคคล

หนึ่งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับผู้อื่น ดังนั้น การไหลของการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงกลายเป็นแบบอย่างของโครงสร้างทางการสื่อสาร หรือเครือข่าย ที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่มั่นคง และสามารถทำนายพฤติกรรมได้

ฟิชเชอร์ (Fischer) และคณะ (อ้างถึงใน Rogers และ Kincaid, 1981:86) สรุปได้ว่า การเชื่อมโยงเครือข่ายทางการสื่อสารมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ และในทางกลับกัน จะส่งผลกระทบต่อระบบสังคมที่ใหญ่ขึ้น สังคมมีผลต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก ในการกำหนดทัศนคติให้โอกาส และสร้างความต้องการต่างๆ ให้แก่มนุษย์ ซึ่งแต่ละบุคคลก็สามารถสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นกับสังคมได้ โดยการมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น

เราสามารถแบ่งทิศทางของการสื่อสารออกตามรูปแบบดังต่อไปนี้

1. การสื่อสารทางเดียว (One-way Communication)

คือ การสื่อสารที่ผู้ส่งถ่ายทอดข่าวสารหรือคำสั่งไปยังผู้รับสาร มีลักษณะเป็นเส้นตรง ไม่มีการย้อนกลับหรือดูปฏิกิริยาของผู้รับสาร โดยทั่วไปการติดต่อสื่อสารแบบนี้จะเป็นในรูปของนโยบาย คำสั่งของผู้บริหารระดับสูงในองค์กรสู่ผู้ใต้บังคับบัญชาและอาจผ่านสื่อมวลชนในการเสนอข่าวหรือรายงานขององค์กรต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น โดยเป็นการสื่อสารที่มุ่งในแง่ของการให้ข้อมูล ความรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล

2. การสื่อสารสองทาง (Two-way Communication)

คือ การติดต่อสื่อสารที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถตอบสนองต่อกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันและกัน เพื่อสร้างความเข้าใจให้ทั่วถึงและลึกซึ้ง การสื่อสารสองทางผู้ส่งสารจะให้ความสนใจกับปฏิกิริยาโต้กลับของผู้รับสาร(Feedback) ซึ่งนับเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญมากในการติดต่อสื่อสาร เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ จะเป็นการลดช่องว่างในการตีความ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน โดยแบ่งออกเป็น

- การสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Face to face) เช่น คนสองคนพูดคุยกันเห็นหน้ากัน
- การสื่อสารระหว่างบุคคลแบบมีสื่อกลาง (Interposed Communication) เป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลโดยใช้สื่อ ซึ่งอาจจะเป็นทางจดหมาย โทรศัพท์ วิทยุติดต่อ เป็นต้น

และสามารถแบ่งลักษณะของการสื่อสารได้ดังนี้

1. การสื่อสารกลุ่มใหญ่ (Large Group Communication)

เป็นการสื่อสารระหว่างคนจำนวนมากที่อยู่รวมกันในที่เดียว หรือในบริเวณเดียวกัน เช่น การเรียนการสอน การอภิปรายในที่ประชุม การหาเสียงเลือกตั้ง ซึ่งส่วนมากแล้วจะเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (One-way communication) เนื่องจากคนมีจำนวนมาก ผู้สื่อสาร และผู้รับสารมีโอกาสในการแลกเปลี่ยนสารกันได้ยาก

2. การสื่อสารในองค์กร (Organization Communication)

เป็นการสื่อสารระหว่างสมาชิกของหน่วยงาน หรือองค์กร เพื่อปฏิบัติภาคกิจของหน่วยงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งประกอบด้วย การสื่อสารระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา การสื่อสารระหว่างผู้ร่วมงานในระดับเดียวกัน ตัวอย่างของการสื่อสารในองค์กรได้แก่ การสื่อสารในบริษัท และการสื่อสารในหน่วยงานราชการ เป็นต้น

3. การสื่อสารมวลชน (Mass Communication)

หมายถึง การส่งข่าวสารไปสู่คนจำนวนมากโดยอาศัยเครื่องมือ คือ สื่อมวลชน (Mass media) ผู้รับสารของการสื่อสารมวลชนเป็นกลุ่มคนที่ไม่สามารถจำกัดจำนวน และสามารถกำหนดลักษณะของผู้รับสารได้ โดยผู้รับสารอาจจะอยู่ในที่ต่าง ๆ กันไป ทั้งนี้ สื่อที่ใช้เป็นเครื่องมือก็มี วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ นิตยสาร สื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น

นอกเหนือจากประเภทของการสื่อสารแล้ว รูปแบบลักษณะการไหลของข่าวสารก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องศึกษา พบว่า ปัจจุบันคนมีการติดต่อสื่อสารกันได้ใกล้ชิดขึ้น สะดวกขึ้น มีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารกันเป็นจำนวนมาก คนสามารถใกล้ชิดกับสื่อได้มากขึ้น ส่งผลให้รูปแบบ พฤติกรรมของมนุษย์เริ่มปรับเปลี่ยน โครงสร้างของสังคมเริ่มมีการปรับอันนำมาซึ่งรูปแบบการติดต่อข่าวสารที่ปรับเปลี่ยนไป

ลักษณะการไหลของข่าวสาร (Flow of Communication)

1. การสื่อสารแบบขั้นตอนเดียว (One Step Flow Communication)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่าข่าวสารที่ผู้รับรับจากสื่อโดยตรงนั้นมีอิทธิพลมากต่อผู้รับ ต่อมาผู้ผู้แย้งว่าข่าวสารที่ผู้ส่งส่งไปยังผู้รับนั้นไม่ถึงผู้รับส่วนใหญ่ทุกคน และทุกคนที่ได้รับข่าวสารนั้นก็ได้รับข่าวสารไม่เท่ากันซึ่งแล้วแต่ภูมิหลังของแต่ละคนและลักษณะการเลือกรับสาร (Selective process) ที่แตกต่างกัน ดังนั้น อิทธิพลของข่าวสารที่มีต่อผู้รับจึงไม่เท่ากัน

2. การสื่อสารแบบสองขั้นตอน (Two Step Flow Communication)

เนื่องจากอิทธิพลของข่าวสารมีต่อผู้รับแต่ละคนไม่เท่ากัน ทฤษฎีนี้จึงเสนอว่าจะต้องติดต่อสื่อสารกับผู้นำความคิดก่อนเพื่อให้ผู้นำความคิดนำเอาข่าวสารนั้นไปทำการสื่อสารกับบุคคลที่เขามีอิทธิพลและคุ้นเคยด้วยกันอีกที ซึ่งจะเห็นได้ว่าการสื่อสารแบบสองขั้นตอนนี้จะเน้นความสำคัญของการสื่อสารแบบตัวต่อตัวมากในอันที่จะมีกลไกในการดำเนินการ

3. การสื่อสารแบบหลายขั้นตอน (Multi step Flow Communication)

เป็นการรวมการสื่อสารแบบขั้นตอนเดียว และสองขั้นตอนเข้าด้วยกันหมายถึงว่าในการที่ข่าวสารจะไปถึงผู้รับนั้นอาจจะผ่านสื่อหลายชนิดด้วยกัน เช่น ผู้รับอาจจะได้รับข่าวสารจากสื่อมวลชนหลายชนิด ในขณะที่อีกหลายๆ คนอาจจะได้รับข่าวสารโดยผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อ

บุคคลและสื่อมวลชน โดยแต่ละขั้นตอนในการส่งข่าวสารนั้นขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้ส่ง จำนวนผู้รับ ลักษณะของข่าวสาร และความสำคัญของข่าวสารที่มีต่อผู้รับ

รูปแบบการสื่อสารสามารถจำแนกได้ตามลักษณะการใช้ได้เป็น 2 ลักษณะดังนี้ คือ

การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Communication) เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นเอง และเกิดขึ้นจากการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งไม่มีใครได้รับมอบหมายหรือบังคับให้ใช้การติดต่อผ่านช่องทางใดช่องทางหนึ่งอย่างตั้งใจ แต่การสื่อสารแบบนี้จะเกิดเมื่อสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างอิสระในอัตราความถี่และเข้มข้นของการสื่อสารต่างๆ กัน และจะมีความรวดเร็วในการสื่อสาร แต่ข้อมูลข่าวสารอาจจะผิดจากความเป็นจริงได้ง่าย จากการศึกษาของ พัทธนี เขยจรรยา และคณะ (2542 น. 43) พบว่า เมื่อเวลาผ่านไปเครือข่ายการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการจะค่อยๆ กลายเป็นแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นระเบียบ (unstructured) ในการแลกเปลี่ยนข่าวสารในเครือข่าย นอกจากนี้ได้มีผู้เสนอว่าในการปฏิบัติงานควรเริ่มจากการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการในระยะแรกเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกแล้วจึงตามด้วยการสื่อสารแบบเป็นทางการในภายหลัง หรือใช้ควบคู่กันไป (กรชวัล หอมไกรภาส, 2540 น. 25)

การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal communication) เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในโครงสร้างที่มีแบบแผนกำหนดไว้อย่างแน่นอน (Prescribed communication) สารจะถูกส่งออกไปตามลำดับขั้น หรือตามลักษณะหน้าที่ของภารกิจ โดยจะไหลผ่านสายใยความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ดังนั้นในเรื่องของบทบาทและสถานภาพของบุคคลหรือสมาชิกจึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาอย่างมาก เพราะชีวิตในสังคมส่วนใหญ่ทุกวันนี้ต้องการการวางรูปแบบเครือข่ายการสื่อสารทั้งสิ้น (พัชณี เขยจรรยา และคณะ 2542 น. 43)

นอกจากนี้ เราสามารถจำแนกได้ตามช่องทางการเดินสาร ได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

การสื่อสารจากบนลงล่าง (Downward Communication) เป็นข้อมูลที่ส่งจากบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งสูงกว่ามายังผู้ปฏิบัติงาน รูปแบบการสื่อสารอาจเป็นคำสั่งด้วยวาจาเป็นลายลักษณ์อักษรหรือภาพ อาจเป็นข่าวสารเกี่ยวกับวิธีการทำงาน นโยบาย เป้าหมายในการดำเนินงาน

ผลการปฏิบัติงาน เสนาะ ตีเยาว์ (2544 น. 441) กล่าวว่า การสื่อสารในแบบนี้เป็นแนวคิดแบบดั้งเดิมที่ ผู้บริหารย่อมมีสิทธิที่จะสั่งการไปยังผู้ใต้บังคับบัญชาได้ และการสื่อสารในลักษณะนี้จะทำให้ตัวสารมีน้ำหนัก มีความน่าเชื่อถือ เนื่องจากเป็นสารที่ส่งมาจากผู้ที่ได้รับการยอมรับ ทำให้เป็นข่าวสารที่ น่าสนใจ

การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Upward Communication) เป็นข้อมูลที่ส่งจากบุคคลที่อยู่ในระดับต่ำกว่าไปยังบุคคลที่มีตำแหน่งหรือระดับสูงกว่า ซึ่งการสื่อสารในรูปแบบนี้จะทำให้ฝ่ายบริหาร หรือผู้ที่มีตำแหน่งสูงกว่ารับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ในระดับการปฏิบัติ และสามารถนำข้อมูลในส่วนนี้ไปใช้ประโยชน์ได้

การสื่อสารในแนวนอน (Horizontal Communication) เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลในระดับเดียวกัน จะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพราะพื้นฐานของการสื่อสารนี้ขึ้นอยู่กับบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจของแต่ละคน โดยไม่ต้องมีสิ่งจูงใจ (เสนาะ ตีเยาว์, 2541 น. 442)

เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอน เป็นกิจกรรมทางการสื่อสารที่เสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลให้ดีขึ้น แต่ก็มีผลกระทบต่อสื่อสารในรูปแบบอื่นๆ ซึ่งปัญหาและอุปสรรคที่ควรระวังมี 3 ประการ คือ

1. การขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากการสื่อสารในแนวนอนมีลักษณะค่อนข้างจะเป็นการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ คือ มักจะเป็นเรื่องส่วนตัวไม่จะเป็นการประสานงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือการสร้างควมเข้าใจร่วมกัน แต่บางครั้งประสานงานกันอาจเกิดความผิดพลาดได้ ทำให้การทำงานอาจไม่เป็นแบบเดียวกันกับที่ต้องการ
2. ผลกระทบต่อการสื่อสารในแนวตั้ง เมื่อบุคคลในระดับเดียวกันติดต่อกันเองแม้จะทำให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงอย่างรวดเร็ว แต่บางครั้งการประสานงานกันอาจเกิดจากความผิดพลาดได้
3. ก่อให้เกิดการแข่งขันซึ่งกันและกันระหว่างเพื่อนร่วมงาน ซึ่งผลการแข่งขันจะกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้

3.5 แนวคิดเกี่ยวกับการโน้มน้าวใจ

การโน้มน้าวใจเป็นส่วนสำคัญในชีวิตของมนุษย์ทุกคน เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยและกันในการดำรงชีวิต ต้องทำกิจกรรมร่วมกันกับคนอื่น แต่ถ้ามนุษย์อยู่คนเดียวในโลกนี้หรือเป็นสัตว์ที่ดำเนินชีวิตได้โดยไม่อาศัยการช่วยเหลือจากผู้อื่น การโน้มน้าวใจก็ไม่มีความจำเป็น เพราะเหตุว่า การโน้มน้าวใจนั้น เป็นสิ่งจำเป็นในการกระทำกิจกรรมร่วมกันของมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อการกระทำร่วมกันของมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ความต้องการโน้มน้าวใจมนุษย์ด้วยกันเองก็เพิ่มมากขึ้นด้วย

แกรี่ ครอนไฮท์ (Gary Cronkhite) (1991:4) กล่าวว่า การโน้มน้าวใจเป็นการกระทำซึ่งมีอิทธิพลต่อจิตใจโดยใช้วิธีการของการให้เหตุผล

แคทลีน แรดอน (Kathleen Reardon) (1991:3) ได้ให้ความหมายของการโน้มน้าวใจซึ่งประกอบด้วย 3 ประการ โดยประการแรก การโน้มน้าวใจจะเป็นกิจกรรมที่มีการคาดคิดมาก่อน ซึ่งเป็นการกระทำที่เกี่ยวข้องกับความตั้งใจ ประการที่สองของคุณลักษณะของการโน้มน้าวใจ คือ การรับรู้ของผู้โน้มน้าวใจที่จะปฏิบัติให้บรรลุถึงเป้าหมายของเขา ซึ่งการกระทำดังกล่าวไม่จำเป็นต้องขัดแย้ง แต่เพียงพอในสายตาของผู้โน้มน้าวใจที่จะรับรองความพยายาม ที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลอื่น

มิลเลอร์ (Miller) และ เบอร์กูน (Burgoon) (อ้างถึงในอรรถวรรณ ปิณฑนีโอวาท ,2537:3) ให้คำอธิบายว่าการโน้มน้าวใจใช้เมื่อผู้โน้มน้าวตั้งใจจะมีอิทธิพลเหนือผู้ที่ได้รับการโน้มน้าวใจ ส่วน Simon สรุปความหมายของการโน้มน้าวใจว่า หมายถึงการสื่อสารของมนุษย์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้อิทธิพลเหนือผู้อื่น โดยการเปลี่ยนความเชื่อ ค่านิยม หรือทัศนคติ

โดยสรุป การโน้มน้าวใจมีลักษณะดังนี้

1. ผู้โน้มน้าวใจมีความตั้งใจที่จะมีอิทธิพลบางประการเหนือผู้ถูกโน้มน้าวใจ

2. โดยปกติ ผู้ถูกโน้มน้าวใจจะมีทางเลือกมากกว่าหนึ่ง และผู้โน้มน้าวใจจะพยายามชักจูงผู้ถูกโน้มน้าวใจให้ยอมรับทางเลือกที่ตนเสนอ

3. สิ่ง que ผู้ถูกโน้มน้าวใจต้องการ คือ เปลี่ยนแปลงหรือการสร้าง และดำรงไว้ซึ่งความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อถือของผู้ถูกโน้มน้าวใจจิตใจ ซึ่งจะส่งผลต่อปัจจัยอื่น อันได้แก่อารมณ์ พฤติกรรม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ผู้นำทางความคิดมีบทบาทในการโน้มน้าวใจผู้ได้สารอยู่หลายขั้นตอน ส่งผลให้ผู้รับสารเกิดความเชื่อถือ และยอมปฏิบัติตามแนวทางความคิดแนะนำ โดยอาศัยสื่อบุคคลเป็นช่องทางสำคัญในการส่งสาร

3.6 แนวคิดเรื่องข่าวลือ (อ้างในพัชนี เชยจรรยาและคณะ, 2541)

ข่าวลือ คือการรายงานเรื่องราวที่แพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางโดยไม่รู้แหล่งที่มา

ข่าวลือเป็นการสื่อสารสู่ผู้รู้ที่เป็นองค์ประกอบของกิจกรรมทางปัญญาและกิจกรรมทางการสื่อสาร เกิดจากการรับเอาสถานการณ์ที่น่าเคลือบแคลงสงสัยมาสร้างเป็นเรื่องที่ตีความให้มีความหมายได้

กล่าวโดยย่อก็คือ ข่าวลือเป็นความพยายามร่วมกันและไม่เป็นทางการมีความสำคัญในกระบวนการข่าวลือ ในแง่ที่เป็นปฏิสัมพันธ์ร่วมกันนั้น ข่าวลือจะพัฒนาในสื่อที่ไม่เป็นทางการ (การสื่อสารระหว่างบุคคล) เครือข่ายของข่าวลือจะผ่านการทอไปที่โน้นที่นี้เหมือนผู้ลี้ภัยที่หาจุดพำนักแน่นอนไม่ได้

แม้ว่าเนื้อหาของข่าวลือโดยตัวมันเองจะกลายเป็นสิ่งที่สาธารณชนรู้และเคลื่อนออกจากข่าวสารที่เป็นส่วนย่อยของข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นทางการ ช่องทางของข่าวลือไม่เคยเป็นที่เปิดเผยต่อสาธารณชนหรือเป็นช่องทางอย่างเป็นทางการ

ขณะที่ข่าวลือส่งผ่านช่องทางการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการข่าวลือคือผลของข่าวสารจากช่องทางการสื่อสารที่เป็นทางการที่ไม่เคยกระจ่างแจ้งเพียงพอ

ข่าวลือคือสิ่งที่มาแทนที่ข่าว ในความเป็นจริงเมื่อข่าวไม่ได้รับการพัฒนาในช่องทางการสื่อสารที่เป็นสถาบัน ความต้องการข่าวไม่ได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ เกิดข้อขัดข้องระหว่างความต้องการข่าวสารที่นำไปสู่สาระของสิ่งแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงกับข่าวสารที่ได้รับจากช่องทางการสื่อสารที่เป็นทางการ นี่คือนิยามของข่าวลือ ซึ่งอาจหมายถึงภาวะวิกฤติของสังคม

ความสำคัญของการศึกษาข่าวลือคือ สิ่งที่ปรากฏในข่าวลือนั้นไม่อาจเป็นหลักเกณฑ์ของความเป็นจริงได้ แม้ว่าส่วนใหญ่ของข่าวลือจะเป็นความจริง และที่สำคัญเป็นพิเศษคือข่าวลือเป็นกิจกรรมการสื่อสารประเภทหนึ่งและเป็นที่รับรู้ทั่วไป

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดารณี รักดี ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อพัฒนาอาชีพในชุมชนชนบทพึ่งตนเอง หมู่บ้านศิรวังคือ ชาวบ้านมีความรักและศรัทธาในตัวผู้นำจึงพร้อมใจกันทำงาน ซึ่งลักษณะของผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม

นภา ชมไพบูลย์ ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทพบว่า การที่กลุ่มจะสามารถดำรงอยู่และมีกิจกรรมต่อเนื่องนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยภายในอันเกิดจากสายสัมพันธ์ภายในกลุ่มที่มุ่งหวังที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง โดยเฉพาะผู้นำที่มีบทบาทมาประกอบกับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความสัมพันธ์ของกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน การสนับสนุนองค์กรเอกชนและสถาบันการศึกษาที่มีส่วนในการส่งเสริมบางประการ อันเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความพยายามมากยิ่งขึ้น

บำรุง สุขพรรณ (2522) จากการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การวางแผนครอบครัว พบว่า การติดต่อสื่อสารโดยตรงแบบบุคคลต่อบุคคล โดยใช้คนเป็นสื่อในการเผยแพร่ข่าวสารโดยวิธีการเยี่ยมบ้าน (Home Visit) หรือการพบปะกันเป็นการส่วนตัว (Personal Contact) กับผู้รับสาร จะเป็นการช่วยให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถทำความเข้าใจในสารที่ส่งได้อย่างดีและถูกต้อง และนอกจากนั้น การสื่อสารแบบตัวต่อตัวหรือการสื่อสารระหว่างบุคคลนี้ยังมีอิทธิพลอย่างมากในการโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปในทางบวกต่อการวางแผนครอบครัว และผู้รับสารบางส่วนเกิดการตัดสินใจ ยอมรับปฏิบัติตามวิธีการวางแผนครอบครัวที่ผู้ส่งสารเสนอด้วย

ศ. นพ. ประเวศ วะสี (2530) ได้อธิบายว่า ฐานที่สำคัญของสังคมไทยนั้นคือการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นแหล่งประกอบอาชีพและให้ผลผลิตเพื่อการยังชีพแก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ อีกฐานหนึ่งที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันก็คือ วัฒนธรรมที่มีรากจากพระพุทธศาสนา จึงควรที่จะตั้งหลักจากการพัฒนาบนรากฐานของการเกษตรโดยมีวัฒนธรรมในพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำหนดทิศทางของการผลิต เมื่อรวมกันทั้งสองฐานดังกล่าวแล้วก็คือ พุทธเกษตรกรรม ซึ่งหมายถึง การเกษตรแบบพึ่งตนเอง เป็นความสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยมีวิธีการผลิตและวิถีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกันคือ การผลิตที่ประสานสัมพันธ์กับธรรมชาติและศาสนธรรม ก่อให้เกิดมีชีวิตที่ร่มเย็นและมีความสุข

พัฒน์ สุจ้านงค์ และคณะ (2533) ได้กล่าวถึง บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนว่า "โดยทั่วไปแล้วงานพัฒนาชุมชนมักจะเริ่มต้นจากผู้นำท้องถิ่น และจะแผ่ขยายออกไป หากชาวบ้านมีปัญหาหรือความต้องการอะไร จะร่วมกันวางแผนและโครงการ เพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาเหล่านั้นๆ และผู้นำท้องถิ่นยังเป็นตัวชักนำความช่วยเหลือ บำรุงรักษาบรรยากาศแห่งการทำงาน รวมตลอดถึงอำนวยความสะดวกในการสื่อสารความคิดและความรู้สึก

วรางคณา วงศ์มหาชัย (2535, บทคัดย่อ) ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของผู้นำในการพัฒนาองค์กรประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีการพัฒนาองค์กรประชาชนระหว่างชุมชนของมูลนิธิพัฒนาอีสาน พบว่า บทบาทของผู้นำที่แตกต่างกันในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการในการพัฒนากลุ่มพบว่า 1) บทบาทของผู้นำในขั้นตอนการก่อตัวของกลุ่ม บทบาทที่ชัดเจน ได้แก่

บทบาทผู้ให้เร้าศึกษาในลักษณะของการประชุม ให้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นภาระกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม 2) บทบาทผู้นำในขั้นการดำเนินการของกลุ่ม บทบาทที่ชัดเจน ได้แก่ บทบาท ผู้บริหารเป็นผู้วางระเบียบแบบแผนดำเนินการ และจัดสรรทรัพยากรบุคคลให้เหมาะกับกิจกรรม 3) บทบาทผู้นำในขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม บทบาทในขั้นตอนนี้ไม่แตกต่างไปจากขั้นดำเนินการมากนัก ซึ่งบทบาทที่ชัดเจน ได้แก่ บทบาทผู้บริหารที่ต้องปรับปรุงระเบียบกฎเกณฑ์ และการดำเนินการของกลุ่มให้สอดคล้องกับสถานการณ์ มีการพิจารณาเพิ่มทุน เพิ่มสมาชิกและเพิ่มกิจกรรม

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530) กล่าวว่าไว้ว่า ผู้นำท้องถิ่น เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพ นับถือไว้วางใจ และเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของประชาชน

สมชัย รักวิจิตร (2514) ได้ศึกษาความเป็นผู้นำในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ผู้นำจะมีความแตกต่างกันกับผู้ตาม คือ จะเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในข่าวสารต่างๆ ดีกว่ามีความสามารถในการแสดงความคิดเห็น มีความกระตือรือร้นในการทำงาน และเป็นผู้ที่ได้รับการนับหน้าถือตาของชาวบ้าน มักจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งต่างๆ ในหมู่บ้าน ตลอดจนมีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ และเดินทางเข้าเมืองมากกว่าผู้ตาม นอกจากนี้แล้ว ผู้นำนั้นมีความเชื่อว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะสามารถขจัดความยากจนของชาวบ้านได้ มีความปรารถนาที่จะได้รับตำแหน่งสำคัญทางสังคมมากกว่าผู้ตาม มีความคิดไตร่ตรองรอบคอบ มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มีความพร้อมในด้านจิตวิทยาที่จะพิจารณาแก้ไขหรือต่อสู้แก้ไขปัญหาหรือเมื่อเผชิญกับอันตรายได้ดีกว่าผู้ตาม เป็นต้น

สมฤทธิ์ (2534) ศึกษาความตระหนักของช่างซ่อมพื้นเมืองภาคเหนือในฐานะนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา ผลการวิจัยพบว่า ช่างซ่อมส่วนใหญ่มีความตระหนักในบทบาทการพัฒนาของตนเอง โดยรวมทั้งกำหนดยุทธวิธีสื่อสารให้มีประสิทธิภาพ สำหรับปัจจัยที่กำหนดระดับความตระหนักของช่างซ่อม นั้น ที่สำคัญ ได้แก่การมีประสบการณ์ในการเคยเข้าร่วมสัมมนาเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา และช่างซ่อมเพศชายจะมีระดับความตระหนักมากกว่าเพศหญิง

หัทธชัย พร้าโมต (2523) ศึกษาการยอมรับการปลูกพืชในฤดูแล้งของเกษตรกรจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า สาเหตุบางประการที่เกษตรกรยอมรับการปลูกพืชในฤดูแล้ง คือ ปลูกตามเพื่อนบ้าน เห็นเพื่อนบ้านปลูกแล้วมีกำไรมากขึ้น ส่วนแหล่งความรู้ในการปลูกพืชฤดูแล้ง การใช้ยาเคมีและการใช้ปุ๋ยส่วนใหญ่ ได้มาจากเพื่อนบ้าน รองลงมาเป็นบรรพบุรุษ และพ่อค้า ตามลำดับ

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2541, น. 9) ได้สรุปถึงความเป็นชุมชนและประชาคม ภายใต้กระแสการสร้างสรรค์สังคมใหม่ หมายถึง ชุมชนแห่งสำนึก (Conscious Community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ความเป็นชุมชนมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และตัดสินใจร่วมโดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน

อะรอนสันและโกลเดน (Aronson and Golden) พบว่า การยอมรับขึ้นอยู่กับความชำนาญ ซึ่งเป็นความชำนาญจากประสบการณ์มากกว่า การศึกษา ฐานะทางสังคมหรือการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ ความน่าเชื่อถือขึ้นอยู่กับไหวพริบ ความเชี่ยวชาญของผู้ส่งสาร

โรเจอร์ และเซนนิง (Rogers and Svenning) ได้ทำการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมจะเกิดขึ้นได้ ในกรณีที่ผู้ส่งสารเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือสูง (Credibility) ซึ่งหมายถึงระดับของความรู้สึกที่ผู้รับสารรู้สึกว่า ผู้ส่งสารเป็นผู้นำไว้วางใจ (trustworthy) และมีความเชี่ยวชาญ (Competent) นอกจากนี้ E. Rogers ยังศึกษาพบว่า สื่อมวลชนจะมีบทบาทเพียงแค่อำนาจให้ข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่ในขั้นของการลงมือปฏิบัติและการเสริมแรงตอกย้ำให้การปฏิบัตินั้นคงทน ถาวรจะต้องอาศัยสื่อบุคคลเท่านั้น

โฮฟแลนด์ เจนิส และเคลลี (Hovland Janis and Kelley) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารและการจูงใจ พบว่าองค์ประกอบของความน่าเชื่อถือที่สำคัญคือ ความเป็นผู้รู้หรือ ผู้เชี่ยวชาญ (Expertness) ซึ่งผู้รับสารรู้สึกต่อผู้ส่งสาร ซึ่งได้แก่ความรอบรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับงานของตน เป็นต้น และอีกองค์ประกอบหนึ่งคือ ความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) ซึ่งเป็น

ความรู้สึกของผู้รับสารที่มีต่อผู้ส่งสารอันได้แก่ ความจริงใจและความซื่อสัตย์ เป็นต้น ผู้ส่งสารที่มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกับผู้รับสารอาจจะถูกมองว่ามีความชำนาญมากกว่าบุคคลที่มีคุณลักษณะต่างไปจากผู้รับสาร ทั้งนี้เพราะคนเรามักจะมีความรู้สึกว่าคนที่มีสถานภาพ คุณค่าความสนใจ และความต้องการเหมือนกัน จะมองทุกสิ่งทุกอย่างและตัดสินใจปัญหาคล้ายคลึงกับตน ซึ่ง โรเจอร์ (Rogers) ก็มีความเห็นเช่นเดียวกัน

ฮาร์เบอร์มาส (Harbermas : 1989) ได้กล่าวไว้ว่า การเกิดขึ้นของวัฒนธรรมผู้เชี่ยวชาญหมายถึงการเกิดขึ้นของผู้ที่ได้รับมอบหมายจากสังคมให้ดำเนินการพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง เนื่องจากบุคคลกลุ่มนั้นมีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญมากกว่าคนอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น เมื่อคนส่วนใหญ่ไม่มีเวลาที่จะติดตามข่าวสารการเมืองได้อย่างรอบด้าน ก็จะมีกลุ่ม knowledge-broker ที่ทำหน้าที่เฉพาะในการติดตามข่าวสารการเมืองมาทำหน้าที่สรุปวิเคราะห์สภาพการณ์ทางการเมืองให้ฟัง กลุ่มบุคคลเหล่านี้ก็ได้แก่ปัญญาชน นักวิชาการ ผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ เมื่อเกิดกลุ่ม knowledge broker ในเรื่องใดขึ้นมาประชาชนก็ไม่จำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมดังกล่าวโดยตรง แต่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวจะทำหน้าที่ให้แทน

แคทซ์ และลาซาเฟลล์ (Katz & Lazafeld) พบว่า รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) หรือการสื่อสารแบบตัวต่อตัว (Face to Face Communication) มีผลต่อการทำให้ผู้รับสารยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ยอมรับที่จะร่วมมือปฏิบัติมากที่สุด

โรเจอร์ และเมเนน (Roger & Maynen) ทำการวิจัยสื่อที่ก่อให้เกิดความสัมฤทธิ์ผลในการเผยแพร่นวัตกรรมในประเทศโคลัมเบีย พบว่าในการเผยแพร่เทคนิคใหม่ๆ อิทธิพลของสื่อบุคคลเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุดในการตัดสินใจรับนวัตกรรม

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารของประชาชนชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” สามารถแบ่งรายละเอียดเนื้อหาและความสำคัญของระเบียบวิธีวิจัยได้ดังนี้

1. รูปแบบของการวิจัย
2. การเตรียมการ
3. การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย
4. การกำหนดเครื่องมือที่ใช้การวิจัย
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. ความเชื่อถือได้ของข้อมูล
7. การวิเคราะห์ข้อมูล
8. การนำเสนอข้อมูล
9. ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

โดยมีรายละเอียดของหัวข้อต่างๆ ดังนี้

รูปแบบของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารของประชาชนชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นกระบวนการในการเก็บข้อมูลของชุมชน โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ประชาชนชาวบ้านผู้มีบทบาทในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Key Informant) โดยทำการสัมภาษณ์ประชาชนบ้านจำนวน 9 คนในพื้นที่เขตอีสานใต้รวม 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา

การเตรียมการ

ในขั้นต้น ผู้วิจัยได้ติดต่อผู้ประสานงานซึ่งมีถิ่นพำนักอยู่ที่จังหวัดบุรีรัมย์เพื่อเตรียมพร้อมในการอำนวยความสะดวกต่อการเก็บข้อมูลจากเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่มีอยู่ ผู้วิจัยได้ติดต่อขอข้อมูลพื้นฐานจากอาจารย์ที่สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์หลายท่าน และได้ทราบว่าจะมีการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเขตอีสานใต้เกิดขึ้น หลังจากนั้นผู้วิจัยมีการเตรียมตัวดังนี้

1. การแนะนำตัว ผู้วิจัยทำการแนะนำตัวกับผู้ให้ข้อมูล และกำหนดสถานภาพและบทบาทของผู้วิจัยโดยเปิดเผย (Overt Role) และแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทุกคนได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ หรืออาจใช้บุคคลที่เป็นสื่อกลางที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนเป็นผู้แนะนำ
2. มีการสนทนาถึงข้อมูลพื้นฐานทั่วไปเพื่อทำความคุ้นเคย
3. ดำเนินการนัดหมายปราชญ์ชาวบ้านและนัดหมายบุคคลที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการเข้าสัมภาษณ์ซึ่งได้ดำเนินการไปแล้วในระดับหนึ่ง เพื่อสะดวกต่อการเก็บข้อมูลแบบเจาะลึก (In-depth Interview)
4. การสัมภาษณ์ (Interview) โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในช่วงแรกของการเข้าพื้นที่ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการต่อปราชญ์ชาวบ้านเพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจ โดยทำการซักถามกลุ่มเป้าหมายในรูปแบบการสนทนาทั่วไป เน้นที่พื้นฐานของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ของชุมชนชาวบ้านโดยทั่วไป และยืดหยุ่นประเด็นคำถามไปตามสถานการณ์ และใช้หลายวิธีผสมผสานกัน ได้แก่การสัมภาษณ์โดยเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ และการสัมภาษณ์แบบมีจุดสนใจเฉพาะ

กลุ่มเป้าหมาย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีกลุ่มเป้าหมายคือปราชญ์ชาวบ้านในเขตพื้นที่อีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา

การเลือกกลุ่มตัวอย่างนั้น ผู้วิจัยใช้วิธี Snowball technique โดยในครั้งแรก ผู้วิจัยเจาะจงที่จะสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านตามคำแนะนำของอาจารย์ราชภัฏบุรีรัมย์ผู้ซึ่งเป็นสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน จากนั้นก็จะถามชื่อของปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ โดยให้ปราชญ์ชาวบ้านที่เราสัมภาษณ์แนะนำปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆ ต่อไป จำนวนปราชญ์ชาวบ้านที่สัมภาษณ์ทั้งสิ้นมีจำนวน 9 คนด้วยกัน ซึ่งจากข้อมูลที่ได้มีความหลากหลายและกระจายเพียงพอในการตอบปัญหาการวิจัย

การกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า และใช้คำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถเล่าเรื่องได้อย่างเต็มที่ตามประเด็นที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้ และยืดหยุ่นประเด็นคำถามตามสถานการณ์ในการสัมภาษณ์

ทั้งนี้การกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยนั้นมีประเด็นดังต่อไปนี้

1. มุมมองและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านที่มีต่อการจัดการชุมชน
  - 1) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในอุดมคติของปราชญ์ชาวบ้าน
  - 2) บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านต่อชุมชน
  - 3) บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านต่อชุมชนในสายตาของคนอื่นๆ
  - 4) ชุมชนสามารถอยู่ได้ด้วยการพึ่งตนเองหรือสังคมเมือง
  - 5) ปัญหาของชุมชนส่วนใหญ่
  - 6) บทบาทในการแก้ไขปัญหาในชุมชนของปราชญ์ชาวบ้าน
  - 7) ความเชื่อมั่นในการช่วยจัดการชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้

2. กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้าน

- 1) กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน
- 2) รูปแบบการสื่อสารในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 3) การเลือกใช้สื่อในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4) ช่องทางในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 5) เนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 6) ปัญหาในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาคำวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาถึงมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องของการจัดการชุมชนท้องถิ่น บทบาทในการจัดการชุมชนท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนกลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลดังนี้

1. สถานที่ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ขึ้นอยู่กับการนัดหมายและความสะดวกของปราชญ์ชาวบ้าน
2. ผู้วิจัยจัดบันทึกพร้อมทั้งขออนุญาตบันทึกเสียงขณะสัมภาษณ์
3. การแนะนำตัวและการวางตัว ผู้วิจัยได้ทำความคุ้นเคยกับกลุ่มตัวอย่างก่อนโดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับกลุ่มตัวอย่าง และสร้างสัมพันธ์ไว้เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ
4. การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นัดหมายการให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างแต่ละบุคคล ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความสะดวกสบายของกลุ่มตัวอย่างเป็นหลัก
5. ในการสัมภาษณ์นั้นกลุ่มตัวอย่างได้ให้สัมภาษณ์เป็นภาษาถิ่น (ไทย-อีสาน) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แปลเป็นภาษาไทยกลางเรียบร้อยแล้ว

ความเชื่อถือได้ของข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบหลายวิธีด้วยกันคือ การศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่างๆ การใช้การสัมภาษณ์เจาะลึก

การสังเกตอากัปกริยา การแสดงออกในขณะสัมภาษณ์ หรือพูดคุยตลอดจนการตรวจสอบข้อมูล โดยให้กลุ่มเป้าหมายที่ได้สัมภาษณ์เป็นผู้ตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Inductive Approach) โดยเก็บข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และสังเกตผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน แล้วนำมาหาประเด็นหลักและข้อสรุปร่วม จากนั้นทำการจำแนกข้อมูลตามประเด็นต่างๆ และนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกันและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เพื่อตอบปัญหำการวิจัย

การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Descriptive) โดยนำเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

1. ข้อมูลเกี่ยวกับมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
2. ข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้ระยะเวลาตั้งแต่ เดือนธันวาคม 2543 ถึงเดือนกรกฎาคม 2544

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 9 คน ในพื้นที่ 4 จังหวัดเขตอีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้นำเสนอผลการวิจัยเป็น 2 ส่วนดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์
2. ข้อมูลการสัมภาษณ์และการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ในการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 9 คน ผู้วิจัยขอนำเสนอข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลในลำดับต่อไป โดยในการนำเสนอข้อมูลผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ในลักษณะของประวัติโดยย่อ โดยแยกปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละจังหวัดดังนี้

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์

พ้อมหาอยู่ สุนทรไทย อายุ 64 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และสอบได้นักธรรมเอกจากวัดมหาธาตุในช่วงที่บวชเป็นภิกษุ ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกรและเป็นวิทยากรด้านการเกษตรแบบผสมผสานให้กับชุมชน ในอดีตเคยดำรงตำแหน่งเป็นนักสหกรณ์

พ่อเชียง ไทยดี อายุ 74 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เคยบวช 1 พรรษา ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร และยังคงดำรงตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มฟื้นฟู การเกษตร ที่อำเภอศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นรองประธานกลุ่มผู้สูงอายุ เป็นกรรมการมูลนิธิ พัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนของภาคอีสาน 5 จังหวัด (สุรินทร์ , บุรีรัมย์ , ขอนแก่น , นครราชสีมา และอำนาจเจริญ) เป็นอนุกรรมการเกษตรยั่งยืนภาคอีสาน เป็นอนุกรรมการเกษตรอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

หลวงพ่อนาน หรือ พระครูพิพิธประชานาถ อายุ 72 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และสอบได้นักธรรมเอก ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสามัคคี ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

พ่อผาย สร้อยสระกลาง อายุ 71 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และสอบได้นักธรรมเอก ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร และเป็นวิทยากรด้านการเกษตรแบบผสมผสาน นอกจากนี้ยังดำรงตำแหน่งประธานกลุ่ม “อีได้น้อย”

พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ อายุ 52 ปี จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร เป็นวิทยากรเรื่องการแปรรูปไม้ยูคาลิปตัส

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา

หลวงพ่อบัญญัติ อนุตโร หรือพระครูพิพิธธรรมรส อายุ 64 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และสอบได้นักธรรมเอก ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดป่าธรรมดา กิ่งอำเภอบัวลาย จังหวัดนครราชสีมา

ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น

พ่อทัศน์ กระยอม อายุ 73 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และสอบได้นักธรรมตรี ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร และเป็นวิทยากรด้านการเกษตรแบบผสมผสาน วิทยากรด้านการเกษตรอินทรีย์ เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านโสกน้ำขาว ระหว่างปี พ.ศ.2521 – พ.ศ.2531 และเคยเป็นหมอธรรม (หมอยา , หมอทำนํ้ามนต์)

พ่อหนูเคน กุลสุวรรณ อายุ 61 ปี จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร และดำรงตำแหน่งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ (เทียบเท่า อบต.) เป็นวิทยากรด้านการเกษตรแบบผสมผสาน

พ่อผอง เกตพิบูลย์ อายุ 64 ปี จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และสอบเทียบได้ในระดับอนุปริญญา ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกร และเป็นวิทยากรด้านการเกษตรแบบผสมผสาน เคยเป็นครูใหญ่ ระดับ 6 โรงเรียนบ้านคูขาด จังหวัดขอนแก่น

จากประวัติโดยย่อของปราชญ์ชาวบ้านผู้ให้สัมภาษณ์ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวนทั้งสิ้น 9 คน
2. อายุของผู้ให้สัมภาษณ์ อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 50 ปี ถึง 75 ปี
3. การศึกษาสูงสุดที่จบ ระดับอนุปริญญา (ม.6) จำนวน 1 คน ประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 8 คน ซึ่งใน 8 คนนี้ มีจำนวน 5 คนได้ศึกษาธรรมะ
4. ตำแหน่งในชุมชน เคยเป็นผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน เคยเป็นอาจารย์ใหญ่ จำนวน 1 คน เจ้าอาวาส จำนวน 2 รูป ประธานกลุ่ม จำนวน 3 คน เป็นวิทยากร จำนวน 2 คน
5. อาชีพ เป็นเกษตรกร จำนวน 7 คน พระสงฆ์ จำนวน 2 รูป

ข้อมูลการสัมภาษณ์และการวิเคราะห์ข้อมูล

ในที่นี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัยดังนี้

1. ประชาชนชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นและบทบาทของประชาชนบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างไร
2. กลยุทธ์การสื่อสารของประชาชนบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างไร

1. ประชาชนชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นและบทบาทของประชาชนบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

ในการนำเสนอข้อมูลเพื่อตอบปัญหานำการวิจัยในข้อที่ 1 นี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน คือ

- ส่วนที่ 1 มุมมองของประชาชนบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
- ส่วนที่ 2 บทบาทของประชาชนบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

ส่วนที่ 1 มุมมองของประชาชนบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า มุมมองที่ประชาชนบ้านมีต่อการจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้น ประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ

1. หลักปรัชญาการจัดการชุมชนท้องถิ่น
2. องค์ประกอบสำคัญในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
  - 2.1 รัฐบาล
  - 2.2 องค์กรเอกชน
  - 2.3 ประชาชนบ้าน
3. แนวทางในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
  - 3.1 การจัดการตนเอง
  - 3.2 การจัดการชุมชน

1. หลักปรัชญาการจัดการชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาหลักปรัชญาในการจัดการชุมชนท้องถิ่นพบว่า มุมมองที่ปราชญ์ชาวบ้านทุกคนมีต่อการจัดการชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ **การที่คนในท้องถิ่นสามารถจัดการตนเองได้ภายในชุมชนของตน**

ปราชญ์ชาวบ้านมองว่า การที่คนในท้องถิ่นจะสามารถจัดการตนเองภายในชุมชนได้และสามารถที่จะพึ่งพากันเองภายในชุมชนได้นั้น จะต้องมีการระดมทุนหรือข้อตกลงและเป้าหมายร่วมกันภายในชุมชนนั่นเอง เพื่อการวางแผนวิธีการและขั้นตอนการทำงานได้ตรงประเด็นชัดเจน ทั้งนี้โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน หลักปรัชญาการจัดการชุมชนนี้เท่ากับการประสานความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนเทคนิควิธีที่ปราชญ์ชาวบ้านนำมาใช้ภายในชุมชน

“เราต้องจัดการตนเอง เราต้องเป็นผู้ทำไร่ ผู้ทำสวน ผู้ทำนา ผู้รับจ้าง และผู้เลี้ยงสัตว์นี่คือว่าเราต้องเป็นผู้จัดการตัวเองในชุมชน คือต้องทำเองและทำเป็นทุกอย่าง” (พอมหาอยู่สุนทรไทย, ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโส จ.สุรินทร์ – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

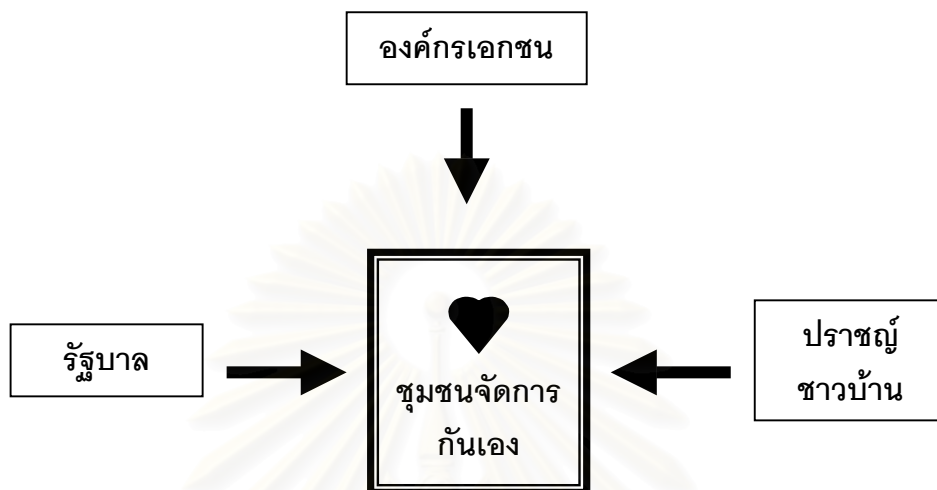
“...ถ้าจะช่วยจัดการชุมชนและแก้ไขปัญหาเราต้องจัดการที่ตัวเราเอง แก้ปัญหาที่ตัวเราก่อน ครอบครัวยุโรปก่อน” (พ่อผาย เกตพิบูลย์, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

2. องค์ประกอบสำคัญในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมองว่า การที่ชุมชนจะสามารถจัดการตนเองภายในชุมชนได้นั้นจะต้องประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วนดังต่อไปนี้

- 2.1 รัฐบาล
- 2.2 องค์กรเอกชน
- 2.3 ปราชญ์ชาวบ้าน

โดยผู้วิจัยได้นำเสนอเป็นแผนภูมิภาพ เพื่อแสดงองค์ประกอบที่สำคัญในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่นดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 4.1 แสดงองค์ประกอบสำคัญในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
ในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นว่า การที่คนในชุมชนจะสามารถจัดการตนเองได้นั้น ชุมชนจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 3 ส่วนที่จะช่วยเป็นส่วนสนับสนุนให้หลักปรัชญาในการจัดการชุมชนท้องถิ่นนี้ประสบความสำเร็จซึ่งได้แก่

1. รัฐบาล

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับบทบาทที่รัฐบาลมีต่อชุมชน โดยปราชญ์ชาวบ้านมองว่ารัฐบาลมีส่วนอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนไทยเนื่องจากนโยบายของรัฐบาล หรือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ผ่าน ๆ มานั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้แต่อย่างใด ดังที่ พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ได้สะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลไว้ว่า ที่ผ่านมานั้น นโยบาย

ของรัฐบาลไม่ได้สอนให้คนรู้จักคิด แต่รัฐบาลจะคิดแทนคนทั้งหมด ทำให้คนมีหนี้สินมากมาย อีกทั้งนโยบายเหล่านั้นยังถือเอารายได้หรือเงินของประชากรเป็นตัวตั้ง ถ้าพื้นที่ใดประชากรมีรายได้เฉลี่ยสูง แสดงว่าพื้นที่นั้นพัฒนาแล้ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ผิด ประชาชนชาวบ้านยังมองอีกว่า สังคมจะพัฒนาได้นั้นต้องเอาคนเป็นตัวตั้ง เอาความสุขเป็นตัวตั้ง

ถึงแม้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ผ่านๆ มา จะไม่ได้เน้นในส่วนของการพัฒนาคนเป็นสำคัญก็ตาม แต่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบัน (ฉบับที่ 8) ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของประชาชนชาวบ้านในเรื่องการจัดการชุมชนท้องถิ่น โดย “คน” ในที่นี้ หมายถึง “ตัวของเราทุกคนนั่นเอง” คนต้องพัฒนาตนเองทั้งทางด้าน ร่างกาย จิตใจ และความคิด เพื่อพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้

“...แผนฯ 5-6 มีแต่ทำให้เป็นหนี้ จนมีแผนฯ 7-8 ขึ้นมาก็เริ่มให้ความสำคัญกับคน” (พ่อทัศน์ กระจยม, ประชาชนชาวบ้านอาวุโส จ.ขอนแก่น - สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

จากการศึกษาพบว่า พ่อเชียง ไทยดี ประชาชนชาวบ้านอาวุโส จ.สุรินทร์ ได้มีมุมมองที่น่าสนใจว่า ชุมชนท้องถิ่นจะสามารถจัดการตนเองได้ประสบความสำเร็จนั้น ก็ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐบาลและผู้มีอำนาจในชุมชน เพื่อเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนน่าอยู่เป็นพลังสามัคคีในการช่วยกันสร้างประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองอย่างสงบสุขต่อไปอีกด้วย

“...ส่วนผมจะไปจัดการก็เป็นไปไม่ได้ เพราะผมไม่ได้มีอำนาจตำแหน่งอะไร เราจึงต้องเสนอผู้ใหญ่บ้าน ให้เรียกประชุมโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนว่ากิจกรรมใดควรทำก่อน กิจกรรมใดควรทำทีหลัง และจะแก้ปัญหาอย่างไร ต้องทำโดยผู้นำหมู่บ้าน เช่น ที่ยากจนเพราะอะไร เราสมควรทำวันไหน แก้ปัญหาให้ตรงจุด โดยเลือกปัญหาสำคัญก่อน แต่ผู้นำหมู่บ้านก็ไม่ค่อยสนใจ บุคลากรแม้กระทั่ง พระ ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เค้าก็ไม่สนใจเท่าไร เค้าก็ทำตามหน้าที่เค้าไม่ได้จริงจั่งอะไร” (พ่อเชียง ไทยดี, ประชาชนชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ - สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

“...ที่ผ่านมา รัฐไม่ได้สอนให้คนคิดเอง แต่จะคิดแทนหมด” (พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ, ประชาชนชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ - สัมภาษณ์วันที่ 7 ธันวาคม 2543)

2.2 องค์กรเอกชน

จากที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น เกี่ยวกับการจัดการชุมชนในมุมมองของประชาชนบ้าน นั้น นอกจากรัฐบาลจะมีบทบาทในการสนับสนุนเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้แล้ว ประชาชนบ้านยังมองว่าองค์กรเอกชนถือเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่สามารถเข้ามาช่วยในการจัดการ ชุมชน โดยการให้ความรู้ ความช่วยเหลือตลอดจนปลุกจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยมี บทบาทในการจัดการชุมชนดังนี้

2.2.1 ช่วยเหลือและจัดการแก้ไขปัญหา

จากการสัมภาษณ์พบว่า มีองค์กรชื่อเรด บาร์นา (Red Barna) ประเทศนอร์เวย์ ได้เข้ามาช่วยเหลือและจัดการแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชนบ้านโสกน้ำขาว โดยการกระตุ้น การหาเลี้ยงตนเองอย่างภูมิปัญญาชาวบ้าน

“...มีองค์กรเอกชนชื่อ เล็กพานา ประเทศนอร์เวย์ เขามาช่วยเหลือโดยการ กระตุ้น ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีพ่อเป็นผู้ใหญ่บ้านอยู่ตอนนั้น เขาเข้ามาช่วยเหลือจัดการแก้ไข ปัญหาความยากจน โดยเข้ามากระตุ้นการหาเลี้ยงตนเองอย่างภูมิปัญญาชาวบ้าน มาอยู่ 3 ปี โดยบอกพ่อว่า มีแผนพัฒนาฯ ใหม่มาสอน แล้วก็เริ่มเน้นให้คนสนใจทำการเกษตร” (พ่อทัศนั กระจายอม, ประชาชนบ้านอาวสุไธ จ.ขอนแก่น - สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

นอกจากนี้ องค์กรเอกชนยังมีบทบาทในการช่วยแก้ไข้ปัญหา โดยพ่อหนูเคน ได้สะท้อนให้เห็นว่า

“ก่อนที่จะมีองค์กรเอกชนเข้ามา ชาวบ้านยังพึ่งตนเองไม่ได้ พึ่งแต่รัฐและเป็นหนี้ องค์กรเอกชนช่วยหาทางออกคือต้องทำการเกษตรและเลิกสูบบุหรี่ เพราะสูบบุหรี่เสียเดือนละ 900

บาท พอเลิกยากก็เลิกเป็นหนี้เพราะมีองค์กรรมมาแนะนำทำให้เราคิดได้" (พ่อหนูเคน กุลสุวรรณ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

2.3 ปราชญ์ชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในการจัดการชุมชนท้องถิ่นใน 2 ลักษณะคือ ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิด และทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง ซึ่งในรายละเอียดผู้วิจัยจะนำเสนอไว้ในส่วนที่ 2 เรื่องบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

3. แนวทางในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

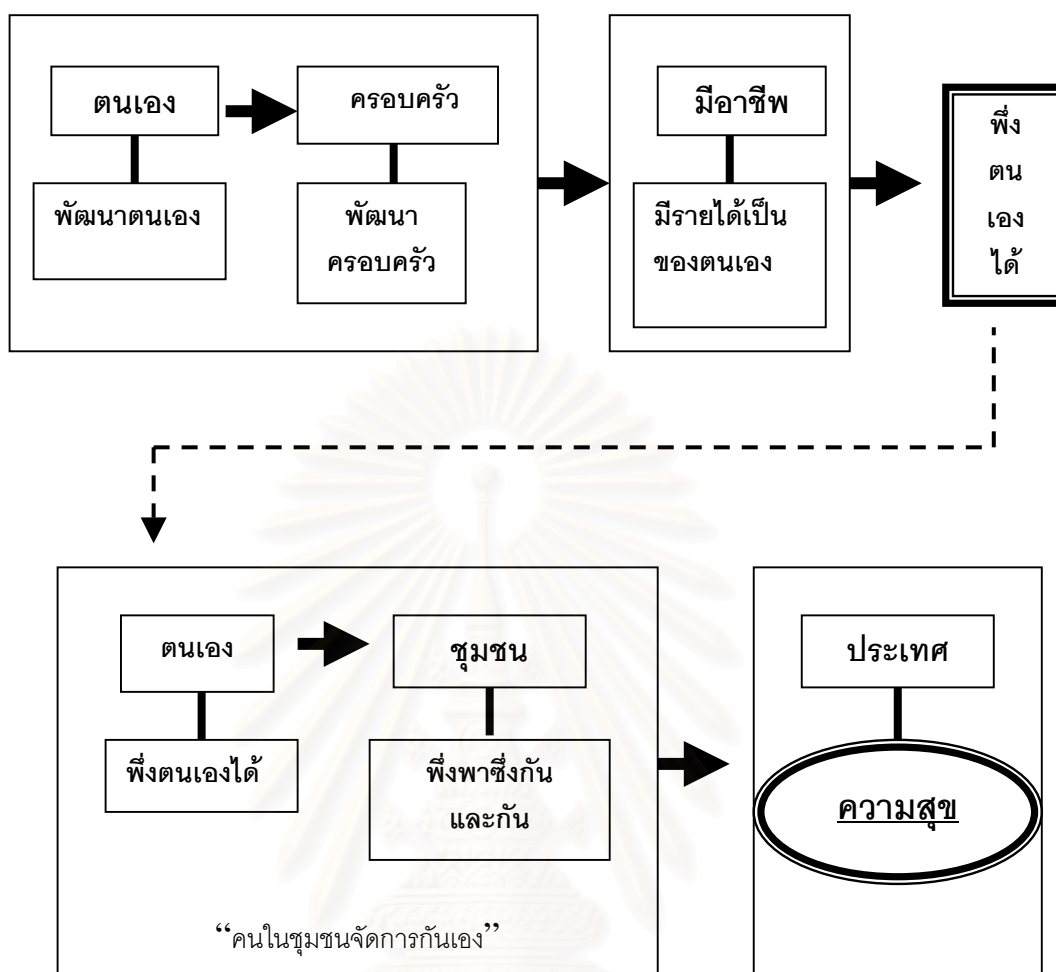
จากการศึกษาพบว่า มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านทุกคนเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองภายในชุมชนได้นั้น ประกอบไปด้วยแนวทางดังต่อไปนี้

- 3.1 การจัดการตนเอง
- 3.2 การจัดการภายในชุมชน

โดยผู้วิจัยได้นำเสนอแผนภูมิภาพแสดงภาพรวมเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการชุมชนในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งทั้ง 2 แนวทางมีความเชื่อมโยงและต่อเนื่องกันดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

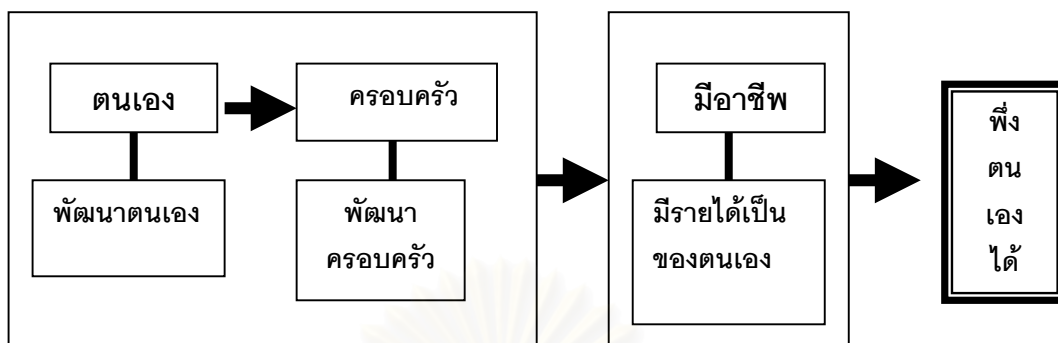

แผนภูมิภาพที่ 4.2 แสดงภาพรวมเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
ในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน

3.1 การจัดการตนเอง

ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการตนเอง ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านมองว่าแนวทางในการจัดการตนเองเป็นกระบวนการพื้นฐานเพื่อให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น มีกระบวนการต่างๆ ดังนี้ คือ **มีการพัฒนาตนเอง พัฒนาครอบครัว และมีอาชีพและมีรายได้เป็นของตนเอง**

โดยสามารถแสดงเป็นแผนภูมิภาพได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 4.3 แสดงกระบวนการจัดการตนเองในแนวทางของปราชญ์ชาวบ้าน

จากแผนภูมิภาพข้างต้น สามารถอธิบายถึงแนวทางของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการตนเองว่า เมื่อคนสามารถพัฒนาตนเองได้แล้ว ก็ควรหันมาพัฒนาครอบครัวให้มีความสุข มีอาชีพเป็นของตัวเอง มีรายได้เป็นของตัวเอง หนี้สินก็หมดไป ผลผลิตทางการเกษตรที่มีมากกว่าความต้องการจากการบริโภคของครอบครัวก็จะนำผลผลิตทางการเกษตรเหล่านี้ออกขายเพื่อเป็นรายได้และเป็นอาชีพของครอบครัวต่อไป

“ต้องพัฒนาตัวเองก่อนแล้วมาพัฒนาครอบครัวให้มีความสุข เอาความสุขเป็นตัวตั้ง ให้มีงานทำทุกคน ให้เอางานเป็นตัวตั้ง เมื่อมีงานเงินก็ตามมา...” (พ่อผาย สร้อยสระกลาง, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.บุรีรัมย์ – สัมภาษณ์วันที่ 20 กรกฎาคม 2544)

“ตอนนี้ชาวบ้านก็พึงตนเองได้ ทุกคนต้องอดเปรี้ยวไว้กินหวาน ตอนนี้ผมก็พึงตนเองได้หลาย ขายทั้งกล้วย ทั้งมัน...” (พ่อหนู เคนกุลสุวรรณ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

จากที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น เกี่ยวกับกระบวนการจัดการตนเองในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดนั้นพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีแนวคิดว่าการที่จะจัดการชุมชนท้องถิ่นได้นั้นต้องเริ่มจากตนเองและครอบครัวก่อน คือต้องพึงตนเองให้ได้ ต้องแก้ปัญหาตนเองให้ได้ และดูแลครอบครัวให้มีความสุข เพราะการที่ประเทศชาติจะพัฒนาไปในทางที่ถูกต้องได้นั้น ต้องเอา

คนเป็นตัวตั้ง ต้องสอนให้คนรู้จักฟังตนเอง มีอาชีพ มีรายได้ เป็นของตนเอง ถึงจะสามารถพัฒนาไปในขั้นต่อไปได้

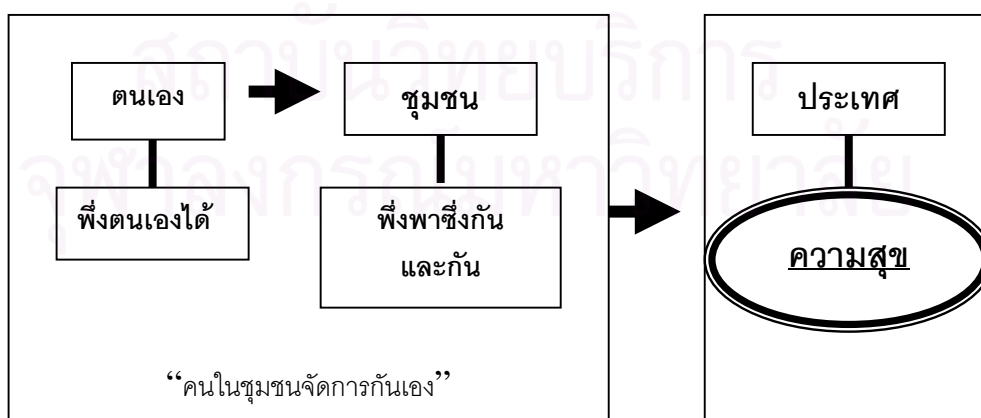
“ต้องฟังตนเอง เหลือแล้วจึงค่อยขายคนในเมือง แต่ตราบใดที่ยังไม่เหลือ ไปฟังเขา ไปซื้อเขาแล้วเราจะอยู่ได้อย่างไร” (พ่อมหาอยู่ สุนทรไทย, ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโส จ.สุรินทร์ – สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

“ถ้าจะช่วยจัดการชุมชนและแก้ไขปัญหาเราต้องจัดการที่ตัวเราเอง แก้ปัญหาที่ตัวเราก่อน ครอบครัวเราก่อน...” (พ่อผาย เกตพิบูลย์, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

3.2 การจัดการชุมชน

จากการศึกษาพบว่า นอกจากที่ปราชญ์ชาวบ้านมองว่า กระบวนการพื้นฐานคือการจัดการตนเองแล้ว กระบวนการต่อมาคือ การจัดการชุมชนนั่นเอง ซึ่งมีกระบวนการในการจัดการชุมชนดังนี้คือ **การฟังตนเองได้ เกิดการฟังพาทซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยกันพัฒนาประเทศให้มีความสุขต่อไป**

โดยสามารถเขียนเป็นแผนภูมิ แสดงการจัดการชุมชนได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 4.4 แสดงกระบวนการจัดการชุมชนในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน

จากแผนภูมิภาพข้างต้น สามารถอธิบายถึงความเชื่อมโยงของกระบวนการการจัดการทั้ง 2 ได้ว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองในการจัดการชุมชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่สำคัญคือการที่คนในชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ คนในชุมชนต้องสามารถพึ่งตนเองได้ก่อน เมื่อคนสามารถพึ่งตนเองและพัฒนาครอบครัวให้มีความสุข และเมื่อสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขแล้ว ก็หันมาช่วยคนอื่น มีการพึ่งพา เสวนาและเปลี่ยนการเรียนรู้รวมทั้งประสบการณ์ซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นพลังสามัคคี การพึ่งพาซึ่งกันและกันในสังคมจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญอีกกระบวนการหนึ่งที่จะสามารถทำให้คนในชุมชนจัดการตนเองได้ ทำให้ประเทศพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

จากที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นเกี่ยวกับการจัดการชุมชนในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านนั้น เมื่อคนสามารถที่จะจัดการตนเองหรือพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุขแล้วนั้น การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน จึงถือเป็นแนวทางในการจัดการที่สำคัญอีกขั้นหนึ่ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ตรงจุดและมีประสิทธิภาพ

“...เมื่อเราแก้ตัวเราและครอบครัวเราได้แล้วเราก็ต้องพยายามรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันจัดการและแก้ไข...” (พ่อผาย เกตพิบูลย์, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

“...พ่อกำลังหันมาพัฒนาในเรื่องนี้ ให้ทุกคนพึ่งตนเองและพึ่งพาซึ่งกันและกัน” (พ่อทัศน์ กระยอม, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

ส่วนที่ 2 บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) สามารถวิเคราะห์สรุปและแบ่งบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นได้ 2 ประเด็นดังนี้คือ

1. ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิด
2. ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง

1. ประชาชนชาวบ้านทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิด

ผู้นำทางความคิด (Opinion Leaders) ในที่นี้ หมายถึง ผู้นำโดยธรรมชาติที่มีได้เป็นผู้นำโดยตำแหน่งหรือแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ แต่จะมีอิทธิพลต่อความคิดของคนในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า บทบาทที่ทำให้ประชาชนชาวบ้านทั้งหมดได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำทางความคิดของคนในชุมชนนั้น เกิดจากการสะท้อนให้เห็นจากความสำเร็จของประชาชนชาวบ้านทั้งหมดนั่นเอง โดยสามารถแบ่งบทบาทของประชาชนชาวบ้านที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดได้เป็น 2 ด้านดังนี้คือ

1.1 ด้านการเกษตรกรรม

จากการศึกษาพบว่า การประสบความสำเร็จในด้านการเกษตรของประชาชนชาวบ้าน ทำให้คนในหมู่บ้านเกิดความนับถือ เนื่องจากประชาชนชาวบ้านเหล่านี้มีความชำนาญในเรื่องของการเกษตรกรรม โดยการฝึกฝนและสร้างสมประสบการณ์ได้ชื่อว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านเกษตรกรรม

“...พวกหมอ, พวกผู้ใหญ่ในเมืองจะมองว่าเรามีที่นาและสามารถเพาะปลูกได้ผลดี และเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในหมู่บ้าน เขาก็มักจะมาหา มาขอความช่วยเหลือให้เราช่วยสอนเรื่องเกษตรพอเพียง” (พ่อหนูเคน กุลสุวรรณ, ประชาชนชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

จากการศึกษาพบว่า สาเหตุที่ประชาชนชาวบ้านทั้งหมดได้รับการยอมรับและมีการเอาแบบอย่างจากคนในชุมชนนั้น เกิดจากการประสบความสำเร็จทางด้านเกษตรของประชาชนชาวบ้านนั่นเอง

“คนอื่น ๆ เขาก็จะมองเราว่าเราประสบความสำเร็จในการทำการเกษตร เขาก็จะเอาแบบอย่าง ตอนนั้นก็มียหลายองค์กร ทั้งรัฐและเอกชนที่มาหาที่บ้านเพื่อให้แนะนำด้านการเกษตร... พ่อประสบความสำเร็จทางการเกษตร เขาก็เปรียบเทียบกับคนในหมู่บ้านแล้ว เขาก็พูดไม่ได้ เมื่อเราสำเร็จเขาก็หันมาเชื่อพ่อเพราะเค้าเห็นเรา เขาก็ยอมรับนับถือเรา” (พ่อผอง เกตพิบูลย์, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

1.2 ด้านศีลธรรม

จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรม ความเชื่อของคนไทยแต่อดีตนั้น การเรียนรู้เริ่มจากวัด ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทต่อความคิด ความรู้ การตัดสินใจของคนไทย กล่าวได้ว่า วัดคือ โรงเรียน พระคือครูนั่นเอง ดังนั้น เมื่อมีการสอนหรือถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ จึงไม่ใช่เรื่องยากที่ชาวบ้านจะเชื่อ และนำไปปฏิบัติตาม และเมื่อปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้สึกออกมาแล้วชาวบ้านก็ยังให้ความเคารพนับถืออยู่ และยกให้เป็นผู้นำของชุมชน

“พ่อเคยเป็นผู้ใหญ่บ้าน เคยเป็นพระ เป็นผู้นำทางศาสนา ได้สอนลูกศิษย์ ลูกหา” (พ่อผาย สร้อยสระกลาง, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.บุรีรัมย์ – สัมภาษณ์วันที่ 20 กรกฎาคม 2544)

2. ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง

ในที่นี้ ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง นั้น หมายถึง ปราชญ์ชาวบ้านพยายามที่จะทำตนเองให้เป็นตัวอย่างที่ดี เพื่อที่คนจะได้เอาแบบอย่าง โดยเรียนรู้และศึกษาวิถีทางการดำเนินชีวิตแล้วนำเอาภูมิปัญญาบรรพบุรุษมาผสมผสานกับประสบการณ์ของตนเอง และนำสิ่งที่ตนได้เรียนรู้มาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชุมชน และพัฒนาทรัพยากรต่อไป

จากการศึกษาพบว่า หลวงพ่อนานและหลวงพ่อบัญญัติ ล้วนแล้วแต่เป็นผู้นำที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นพระผู้ถือศีลและธรรมเป็นอย่างดี สำหรับหลวงพ่อนาน แห่งจังหวัดสุรินทร์ และหลวงพ่อบัญญัติ แห่งจังหวัดนครราชสีมา ได้เริ่มดำเนินงานพัฒนาจากการเทศน์การ

สอนกรรมฐาน การลดละอบายมุข และประยุต์กับงานพัฒนา มีการเลือกผู้นำชาวบ้านที่มีคุณธรรม มีศีลธรรมมาดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ทำให้เป็นที่เชื่อถือมากขึ้น

“สมัยก่อนที่หลวงพ่อยายมแก้ปัญหาล้างน้ำในวัด หลวงพ่อหาบดิน ขุดดินเอง ช่วงนั้น พ.ศ. 2510 – 2514 หลวงพ่อเห็นว่ามันเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องทำ เพราะเราขาดน้ำ เราจะต้องสร้างแหล่งน้ำ ใครจะว่าอย่างไรก็เรื่องของเขา เขาไม่กล้ามาร่วมหาบดินหรอก” (หลวงพ่อบัญญัติ หรือพระบัญญัติ อนุตโร พระครูพิพิธธรรมรส, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.นครราชสีมา – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

2. กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากผลการศึกษาเรื่องบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านข้างต้น ทำให้ทราบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้มีบทบาทและอิทธิพลต่อความคิดของชาวบ้านอย่างแท้จริง ดังนั้น การใช้กลยุทธ์ในการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้จึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะทำให้คนเชื่อ อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นกลยุทธ์ที่น่าสนใจทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นกลยุทธ์ด้านการจัดการชุมชนหรือกลยุทธ์ทางการสื่อสาร โดยผู้วิจัยได้สรุปกลยุทธ์ทั้งหมดที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้เป็นข้อๆ ดังนี้คือ

2.1 กลยุทธ์การสื่อสารโดยการใช้ประสบการณ์ตรงของปราชญ์ชาวบ้าน

โดย “ประสบการณ์ตรง” ในที่นี้ หมายถึง สถานการณ์จริงที่ปราชญ์ชาวบ้านเผชิญ จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดมีการใช้ประสบการณ์ตรงที่ตนได้ประสบ และปฏิบัติมานานจนประสบความสำเร็จ มาสอนให้ชาวบ้านทำตามเพื่อที่ชาวบ้านจะสามารถพึ่งตนเองและแก้ปัญหาความยากจนได้ในที่สุด เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองและแนวคิดที่เราต้องทำตัวเองให้ประสบความสำเร็จก่อน ทำให้เขาเห็นเขาจึงจะเชื่อ แนวคิดนี้จึงเป็นกลยุทธ์ที่ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดใช้และได้ผลดีที่สุด

“...โดยให้เค้าดูความสำเร็จจากเราเอง แล้วเค้านำไปปฏิบัติ” (หลวงพ่อนาน หรือ พระครูพิพิธประชานาถ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

2.2 การทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านใช้วิธีการทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง โดยในที่นี้ “ตนเอง” หมายถึง ตัวของชาวบ้านนั่นเอง เพื่อที่ชาวบ้านจะสามารถหาทางแก้ปัญหาของตนเองและสามารถพ้นจากปัญหานั้นๆ ได้ในที่สุด

“...ทำให้เค้ารู้จักตนเอง พาตนเองให้พ้น...” (หลวงพ่อนานหรือพระครูพิพิธประชานาถ, จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

2.3 การทำตนเองให้เป็นตัวอย่าง

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดมีวิธีการจัดการชุมชนโดยการทำตนเองให้เป็นตัวอย่างก่อนในเรื่องการพึ่งตนเอง เพื่อให้ชาวบ้านทำตาม เมื่อชาวบ้านเห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ก็จะทำตาม

“...เราต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่าง ไม่ได้เน้นให้รำรยะอะไร แต่ให้มีอยู่มีกิน เหลือกิน ก็ขาย พอทำมานาน เราอยู่ได้ดี เราก็กลับมามองชุมชน มาช่วยคนที่แร้นแค้น แนวทางคือการให้... ให้ความรู้ ข้อคิด จิตสำนึก การกระทำทำให้เป็นตัวอย่างที่ดี” (พ่อเชียง ไทยดี, ปราชญ์ชาวบ้านอาวสุไธ จ.สุรินทร์ – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

“...สิ่งที่เราสอนเป็นสิ่งที่เค้าเห็นตัวอย่างจากเราว่าประสบความสำเร็จและเรามีความจริงใจ ” (พ่อสุททินันท์ ปรัชญพฤทธิ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.บุรีรัมย์ – สัมภาษณ์วันที่ 7 ธันวาคม 2543)

“เราต้องทำตัวเราเองให้ดี คนอื่นๆ เค้าก็จะมองเราว่าเราประสบความสำเร็จ เค้าก็จะเอาแบบอย่าง... เมื่อเราสำเร็จเค้าก็หันมาเชื่อฟังเพราะเค้าเห็นเรา เค้าก็ยอมรับนับถือเรา” (พ่อผอง เกตพิบูลย์, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

2.4 การสัมมนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์

จากการศึกษาพบว่า ในเรื่องวิธีการจัดการชุมชนโดยการทำให้เป็นตัวอย่างในข้างต้นนั้นสามารถวิเคราะห์ต่อได้ว่า เมื่อปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ ประสบความสำเร็จในของการพึ่งตนเองได้แล้ว จึงมีการสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ เกิดขึ้น เพื่อที่จะได้เข้าถึงปัญหาของชุมชนได้มากที่สุด

“...เราปฏิบัติตัวเองก่อน แล้วไปสัมมนา ประชุมแลกเปลี่ยน เสวนา ทำให้เรามองเห็นปัญหาชาวบ้านชนบท... เราก็มองปัญหาของเค้าก็คือปัญหาหนี้สิน มีรูรั่วเยอะ เราก็พยายามปิดรูรั่วของเค้า” (หลวงพ่อนานหรือพระครูพิพิธประชานาถ, จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

2.5 การอิงหลักเกณฑ์ธรรมชาติ

เนื่องจากชีวิตธรรมชาติเป็นสิ่งใกล้ตัวที่ชาวบ้านพบเห็นอยู่ทุกวัน จากการศึกษพบว่าพ่อผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้าน จ.บุรีรัมย์ ใช้กลยุทธ์ในการยกตัวอย่างสัตว์เพื่อให้ทุกคนสามารถเห็นภาพได้ตรงกัน เช่น การยกตัวอย่างเรื่องผึ้งและแมลงวันเพื่อสื่อให้เห็นถึงผลของความสามัคคีของผึ้งที่ต่างรู้หน้าที่ของตนและมีการรวมตัวกัน ช่วยกันทำมาหากิน และรักถิ่นต่างจากแมลงวันที่ไม่มีการรักในถิ่นที่เกิด ไม่มีแม้ความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นต้น

“เอาผึ้งมาไว้ที่โพรง.. แล้วบอกชาวบ้านว่า มีสัตว์แปลกประหลาดที่บ้าน ถ้าตีเกราะชาวบ้านมากันอย่างมาก 50 คน แต่ถ้าปล่อยข่าวลือคนมาถึง 285 คน” (สัมภาษณ์วันที่ 20 กรกฎาคม 2544)

นอกจากนี้ การให้ความสนใจธรรมชาติก็จัดเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ จากการศึกษาพบว่า หลวงพ่ออนันมีมุมมองว่า การพัฒนาชุมชนนั้นต้องประยุกต์และดึงเรื่องธรรมชาติเข้ามาใช้ด้วย โดยการที่หลวงพ่อนานหันเหความสนใจของชาวบ้าน โดยเน้นเรื่องธรรมชาติ เนื่องจากธรรมชาติเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวของชาวบ้านมากที่สุด หลวงพ่อนานจึงใช้วิธีการสอนให้คนหันมาสนใจธรรมชาติ โดยการสร้างป่า นำชาวบ้านปฏิบัติธรรมะ ทำให้เกิดการลด ละ เลิก

“...จึงไปอยู่กับธรรมชาติ จนได้ ข้อคิดโดยการมาให้ความสนใจธรรมชาติ โดยการสร้างป่า แล้วก็มาปฏิบัติธรรม เราปฏิบัติตัวเองก่อน... นำชาวบ้านปฏิบัติ ทำให้เกิดการลด ละ เลิกความเกียจคร้านรวมทั้งอบายมุขทั้งหลาย...” (หลวงพ่อนานหรือพระครูพิพิธประชานาถ, จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดสื่อสารในเรื่องเกษตรกรรมกับชาวบ้าน โดยการสอนการเกษตรในด้านที่ตนประสบความสำเร็จ เช่น พ่อมหาอยู่สุนทรไทย จะสอนในเรื่องของเกษตรผสมผสาน การปลูกไม้ผลหลายๆ พันธุ์ในพื้นที่เดียวกัน โดยมีความคิดว่า ถ้าฤดูกาลไหน ผลผลิตนั้นไม่ได้ผล ก็ยังมีผลผลิตอื่นๆ ที่สามารถเลี้ยงชีพได้ ดังนั้นการให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการเกษตรจึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านคิดว่าสำคัญมาก

“พ่อจะสอนประวัติว่าเกษตรดั้งเดิมมีความเป็นอยู่อย่างไร เกษตรสมัยนี้มีความแตกต่างกันอย่างไร ให้เค้าเห็นภาพความสำคัญของการพึ่งตนเองเพื่อสร้างจิตสำนึก” (พ่อเชียงไทยดี, ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโส จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

2.6 การอิงหลักพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่า เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดเคยผ่านการบวชเป็นพระมาแล้วทั้งสิ้น ดังนั้น การนำหลักพระพุทธศาสนาใช้ในการสื่อสารจึงเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ไม่ยาก และทั้งวัฒนธรรมชนบทยังคงถือว่าวัดเป็นโรงเรียน และหลักคำสอนเรื่องพระพุทธศาสนา

เป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ การใช้กลยุทธ์โดยใช้เรื่องหลักพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องง่าย และสามารถทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายเช่นกัน

“เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องธรรมะ ดอกบัวเดี่ยวนี้มี 7 ชนิด คือ

- หนึ่ง บัวพร้อมจะบาน
- สอง บัวปริมน้ำ
- สาม บัวกลางน้ำ
- สี่ บัวใต้น้ำ
- ห้า บัวถูกซีเมนต์ทับ
- หก บัวเลี้ยงน้ำ คือพวกที่ดอกมี ใบมี เปรียบกับพวกที่ทรัพย์ากร มีเงิน มีทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ไปไม่รอด
- เจ็ด บัวลอยน้ำ คือ พวกชายที่ขายทางไปหมด”

(พอมหาอยู่ สุนทรไทย, ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโส จ.สุรินทร์ – สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้น สามารถอธิบายได้ว่า พอมหาอยู่ สุนทรไทย มีการใช้ธรรมะมาเปรียบเทียบกับคน ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนานั้น การสอนเรื่องบัว จะมีอยู่แค่ 4 ชนิด แต่เมื่อเหตุการณ์ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมากมาย หลักในการสอนจึงต้องประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน พอมหาอยู่จึงได้กำหนดบัวขึ้นใหม่ เป็น 7 ชนิด เพื่อแสดงให้เห็นว่าคนสมัยนี้แยกว่าคนสมัยก่อนมาก เนื่องจากในคำสอนของพระพุทธเจ้าท่านบอกไว้ว่า คนที่สอนอย่างไรก็ไม่สามารถบรรลุนิพานได้คือบัวระดับที่ 4 คือบัวใต้น้ำ แต่คำสอนของพอมหาอยู่กล่าวไว้ว่า บัวที่แยที่สุดคือระดับที่ 7 บัวลอยน้ำ ซึ่งหมายถึง คนที่ไม่รู้จักคิด และเขลา ไม่มีจิตสำนึกในการรักถิ่น ไม่ว่าจะมียุทธ์สมบัติเท่าไรก็ไม่เหลือ เนื่องจากขายหมด เป็นต้น

2.7 การเน้นความสำคัญที่ปัญหาของชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการสื่อสารนั้นล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ชาวบ้านประสบอยู่ จึงนำปัญหานั้นมาถามปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากที่ชาวบ้านมี

ความเคารพนับถือและเชื่อถือในตัวของปราชญ์ชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านเหล่านี้ยังเห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จมาแล้วในเรื่องที่ตนกำลังประสบปัญหาอยู่ เมื่อชาวบ้านเห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆ แล้ว ชาวบ้านจึงคิดว่าการถามผู้ที่ประสบความสำเร็จด้วยตนเองจึงเป็นการถูกต้องที่สุด

“ส่วนมากเค้าจะมาขอคำแนะนำให้พ่อพูดเรื่องนั้น เรื่องนี้ เรายังจะบรรยายให้เค้าฟัง มีทั้งเสวนานั่งคุยกัน เพื่อให้ความรู้ด้านการเกษตรกับเค้า เค้ามีปัญหาอะไรเราก็ตอบ ช่วยแนะนำและแก้ปัญหาให้เค้า” (พ่อผอง เกตพิบูลย์, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

“..ซึ่งปัญหาและความจริงให้เค้าเห็น ถ้าไม่ฟังตัวเองนี่สินก็มีมากมาย...” (พ่อมหาอยู่ สุนทรไทย, ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโส จ.สุรินทร์ – สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

“ส่วนใหญ่ก็จะเทศน์ที่ปลายเหตุ เพราะต้นเหตุเกิดจากตัวเขา” (หลวงพ่อนาน หรือพระครูพิพิธประชานาถ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

2.8 การใช้สื่อของจริง

จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีความคิดว่า การใช้สื่อให้ชาวบ้านเห็นของจริงว่าสิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดนั้นสามารถทำได้จริงและทำให้ประสบความสำเร็จได้ เพื่อที่ชาวบ้านจะได้เชื่อและอยากปฏิบัติตาม

“...สอนให้เห็นของจริง คนที่เค้ามาเห็นสวนเรา เห็นผลผลิตของเรา เค้าก็เอาไปเอ็ดตาม” (พ่อหนูเคน กุลสุวรรณ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

2.9 การสื่อสารในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านทั้งหมดใช้การสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการใช้สถานที่จริงในที่นี้ หมายถึง ด้านการเกษตร ประชาชนชาวบ้านทั้งหมดจะพาชาวบ้านไปที่สวนหรือที่นาของตน เพื่อให้ชาวบ้านนี้ภาพได้ในทันที ในขณะที่ทำการสื่อสาร เพราะเห็นว่า เป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่สามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้อย่างเข้าใจได้ทันที

“ใช้ธรรมชาติสอนให้เห็นของจริง คนที่เค้ามานั่งสวนเรา เห็นผลผลิตของเรา เคื่ก็เอาไปเอ็ดตาม” (พ่อหนูเคน กุลสุวรรณ, ประชาชนชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

“พ่ออยากให้เด็กทำเกษตรเป็น ก็ให้เด็กมาฝึกที่เรือนเพาะชำที่นี้ วันว่างเสาร์ – อาทิตย์ ครูเคื่ก็มาด้วย มาเรียนกันที่นี้เพราะที่โรงเรียนไม่มีเรือนเพาะชำ” (พ่อผอง เกตพิบูลย์, ประชาชนชาวบ้าน จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

2.10 การใช้ภาษาท้องถิ่น

ภาษาถิ่นถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอีกเรื่องหนึ่งที่คู่ควรแก่การอนุรักษ์ไว้ จากการศึกษพบว่า ประชาชนชาวบ้านทั้งหมดมีการใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสาร ได้แก่ ภาษาไทย – เขมร, ภาษาไทย - ลาวขึ้นอยู่กับภาษาถิ่นที่ใช้กันในชีวิตประจำวันของแต่ละท้องถิ่น

จากผลการวิจัยข้างต้นพบว่า ประชาชนชาวบ้านแต่ละจังหวัดนั้น มีการใช้ภาษาถิ่นที่ต่างกัน ขึ้นอยู่กับภาษาถิ่นที่ใช้กันในชีวิตประจำวันของแต่ละท้องถิ่น

2.11 การใช้การสื่อสารแบบตัวต่อตัว

จากการศึกษาพบว่า การใช้การสื่อสารแบบตัวต่อตัว (person to person communication) เช่น เป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุดต่อการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นปราชญ์ชาวบ้านกับประชาชน จากผลการศึกษาพบว่าปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดเลือกใช้กลยุทธ์การสื่อสารแบบบุคคลต่อบุคคลเนื่องจากเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าใจได้ดีที่สุด และง่ายที่สุด

“...นำชาวบ้านปฏิบัติ ทำให้เกิดการลด ละ เลิกความเกียจคร้านรวมทั้งอบายมุขทั้งหลาย เพราะเราสอนเค้าแล้วเค้านำไปปฏิบัติ ทำให้เค้ารู้จักตนเอง พาตนเองให้พ้น พอเค้าทำได้ เรายังมองปัญหาของเค้าก็คือปัญหาหนี้สิน มีรูรั่วเยอะ เราก็พยายามปิดรูรั่วของเค้า แล้วเราก็มารายได้ให้เขา โดยการทำธนาคารข้าวขึ้นมา ให้ทุกคนจัดการชุมชนกันเอง ฟังพาดูแลกันเอง โดยเอาธนาคารข้าวเป็นศูนย์กลางในการจัดการชุมชน ให้เค้าได้ลงมือปฏิบัติ แล้วเจอปัญหาเอง แล้วช่วยกันแก้ปัญหา” (หลวงพ่อนานหรือพระครูพิพิธประชานาถ, จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

2.12 การสื่อสารในแนวนอน

จากการศึกษาพบว่า กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านนั้นเป็นในลักษณะในแนวนอนหรือแบบขนาน โดยการสื่อสารนี้ จะเป็นการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับชาวบ้านที่สนใจในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ได้มีกฎ ข้อบังคับจากอำนาจรัฐให้สนใจแต่อย่างใด เป็นเพียงการสื่อสารของผู้ส่งสารในที่นี้คือปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นเพียงบุคคลธรรมดา ไม่ได้มีตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านยังได้จัดเวทีกิจกรรมทางการสื่อสารในแนวนอนขึ้นมากมาย โดยเน้นกิจกรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เน้นเกี่ยวกับเรื่องของการสร้างเครือข่ายทั้งสิ้น ได้แก่

● การสร้างพระ

จากการศึกษาพบว่า การสร้างพระของหลวงพ่อนานนั้น เป็นกิจกรรมเพื่อสร้างเครือข่ายของคนในชุมชน โดยรวมกันแต่ละหมู่บ้านเป็นกลุ่มสหธรรม เพื่อพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ และพัฒนาด้านส่งเสริมอาชีพ เช่น เน้นเรื่องธนาคารข้าวและออมทรัพย์ กองทุนกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

“วิธีการของเราคือ เริ่มจากการสร้างพระก่อน รวมกันแต่ละหมู่บ้าน เป็น กลุ่มสหธรรม เป็นการสร้างเครือข่ายขึ้นมาเพื่อพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ พัฒนาด้านส่งเสริมอาชีพ เช่น เน้นเรื่องธนาคารข้าวและออมทรัพย์ กองทุนกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดสุรินทร์” (หลวงพ่อนาน หรือพระครูพิพิธประชานาถ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

นอกจากนี้ จากการศึกษายังพบว่า ได้มีองค์กรเอกชนหลายองค์กรได้เข้ามาในชุมชนต่างๆ โดยมีวิธีการเพื่อสร้างเครือข่าย และความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อสร้างรายได้ และแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาหนี้สินของคนในชุมชนดังนี้คือ

● จัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์

จากการศึกษาพบว่า องค์กรเล็กพานา องค์กรของประเทศนอเวย์ได้เข้ามาชี้แนะเรื่องการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ให้คนในหมู่บ้านโสภณน้ำขาว โดยการฝากเงินกันคนละ 10 บาท ต่อเดือนในหมู่บ้านโสภณน้ำขาว เมื่อเงินฝากมีมาก ก็จะมีระบบของการให้กู้ยืมเงินในอัตราร้อยละ 1 บาทต่อเดือน แทนที่จะต้องไปกู้ ธกส. จนสามารถขยายเครือข่ายไปหมู่บ้านใกล้เคียง

“...มีการเรียกประชุมหาวิธีการแก้ปัญหา โดยมีองค์กรฯ เข้ามาชี้แนะ ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ฝากกันคนละ 10 บาทต่อเดือนในหมู่บ้าน ได้ประมาณ 20 คน ฝากกันมาเรื่อยๆ พวกชาวบ้านก็ให้ความสนใจมาเรื่อยๆ ไม่ได้ไปฝากธนาคาร พอได้ 2,000 – 3,000 บาทขึ้นมา ก็ปล่อยให้คนกู้ร้อยละ 1 บาท/เดือน แทนที่จะไปกู้ ธกส. จนขยายเครือข่ายเป็น 70 – 80 คน

ในหมู่บ้าน ขยายไปตามญาติพี่น้อง และหมู่บ้านติดๆ กัน” (พ่อทัศน กระจยม, ปราชญ์ชาวบ้าน อาวุโส จ.ขอนแก่น – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

- **จัดตั้งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน**

จากการศึกษาพบว่า มีการจัดตั้งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพื่อประชุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันทุกๆ 1 เดือน

“ผู้นำในท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น เห็นปัญหาแล้วก็คิดว่าน่าจะปลุกจิตสำนึกให้คนหัน มาคิดได้ด้วยตนเอง และพึ่งตนเอง จึงเกิดการรวมตัวในการช่วยกันแก้ปัญหา มีการจัดตั้งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและมีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทุกเดือน เพื่อนำมาแก้ปัญหา ของแต่ละชุมชน” (พ่อสุทธิพันธ์ ปรัชญพุทธิ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.บุรีรัมย์ – สัมภาษณ์วันที่ 7 ธันวาคม 2543)

จากการศึกษาพบว่า หลวงพ่อนานได้จัดกิจกรรมขึ้นในชุมชนบ้านท่าสว่าง อ. เมือง จ. สุรินทร์ขึ้นโดยเน้นการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง โดยการนำเรื่อง การเกษตรกรรมมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เพื่อเกิดเป็นการสร้างความ สามัคคี และเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน ได้แก่

- **การทำข้าวปลอดสารพิษส่งออก**

จากการศึกษาพบว่า การจัดเวทีกิจกรรมในการสร้างเครือข่ายของหลวงพ่อนาน นั้น มีการถ่ายทอดออกมาเป็นรูปแบบต่างๆ กัน แต่เพื่อวัตถุประสงค์เดียวกันคือ การสร้างเครือข่าย สร้างอาชีพ และสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน เป็นต้น นอกจากการจัดตั้งธนาคารข้าวของ หลวงพ่อนานแล้ว ยังมีการทำข้าวปลอดสารพิษ และส่งพืชผักออกนอกประเทศด้วย เพื่อเป็นการ สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน และขยายเครือข่ายในการกระจายภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ต่าง ประเทศด้วย เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ได้ด้วยการจัดการและพึ่งพากันเองในที่สุด

“มีการเริ่มทำข้าวปลอดสารพิษส่งไปยุโรปมีเครือข่ายอยู่ที่สวิสเซอร์แลนด์, เยอรมัน, อิตาลี, ฝรั่งเศส, เบลเยียม แต่ศูนย์ใหญ่อยู่ที่สวิสเซอร์แลนด์ เราก็ทำไปส่งไป โดยหลวงพ่อกับเป็นกรรมการสถาบันชุมชนส่งเสริมท้องถิ่นพัฒนา ส่งพืชผัก ข้าวปลอดสารพิษออกนอกประเทศ ส่งไปรษณีย์ไป ได้แก่ ข้าวมะลิขาว มะลิแดง แล้วเอาออเดอริให้สมาชิกเราไปทำมา แล้วส่งไปขาย โดย shipping ที่คลองเตย ไม่ได้ผ่านใคร...” (หลวงพ่อนาน หรือพระครูพิพิธประชานาถ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

● การเทศน์ระดมทุน

จากการศึกษาพบว่า มีการนำหลักพระพุทธศาสนามาใช้เป็นกลยุทธ์ในการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อสร้างเครือข่ายทางพระพุทธศาสนากับคนในชุมชนและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนด้วย โดยหลวงพ่อนานยังได้จัดให้มีการเทศน์ระดมทุน ซึ่งการระดมทุนของหลวงพ่อนานนั้น จะใช้การบริจาคข้าว โดยหลวงพ่อนานได้นำข้าวที่ได้จากการเทศน์ระดมทุนมา สร้างธนาคารข้าวให้แก่ชุมชน และเกิดกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น

“...มีการเทศน์ระดมทุน เช่น ได้ข้าวมา เราก็มาสร้างธนาคารข้าวให้แก่ชุมชน เกิดกลุ่มออมทรัพย์เกิดขึ้น เช่นปีนี้เราจะปฏิบัติธรรมะแบบไหน เรื่องอะไร เราก็จะรวมกลุ่มกันในแต่ละปี มีการระดมทุนการเทศน์ ตอนนั้นก็มีการกระจายการทำธนาคารข้าวไปเรื่อย” (หลวงพ่อนาน หรือพระครูพิพิธประชานาถ, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.สุรินทร์ -- สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2544)

● การจัดประเพณีปล่อยปลา

จากผลการศึกษาพบว่า หลวงพ่อบัญญัติได้มีแนวคิดในการจัดการชุมชนโดยการจัดให้มีประเพณีปล่อยปลา เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกของเด็กและสร้างเครือข่ายในการปลูกจิตสำนึกนี้ไปสู่โรงเรียนอื่นๆ ต่อไป โดยใช้ชื่อว่า “วันเมตตา” โดยนักเรียน 2-3 โรงเรียนเอาปลา มาปล่อย ก่อนปล่อยพระจะอธิบายเรื่องคุณค่าชีวิต และให้นักเรียนอธิบายเกี่ยวกับคุณค่าชีวิตว่ามีความสำคัญอย่างไร

“หลวงพ่อดีให้มีประเพณีปล่อยปลา เขาเรียกว่า วันเมตตา ช่วงแรกๆ จะนักเรียน 2-3 โรงเรียนเขาจะเอาปลามาปล่อย จะให้พระอธิบายเรื่องคุณค่าชีวิตหรือให้ตัวเขาอธิบายด้วยว่าคุณค่าชีวิตมีความสำคัญอย่างไร แล้วก็ปล่อยปลา” (หลวงพ่อบัญญัติ หรือพระบัญญัติ อนุตโร พระครูพิพิธธรรมรส, ปราชญ์ชาวบ้าน จ.นครราชสีมา – สัมภาษณ์วันที่ 21 มกราคม 2544)

2.13 กลยุทธ์การใช้ข่าวลือ (Rumor)

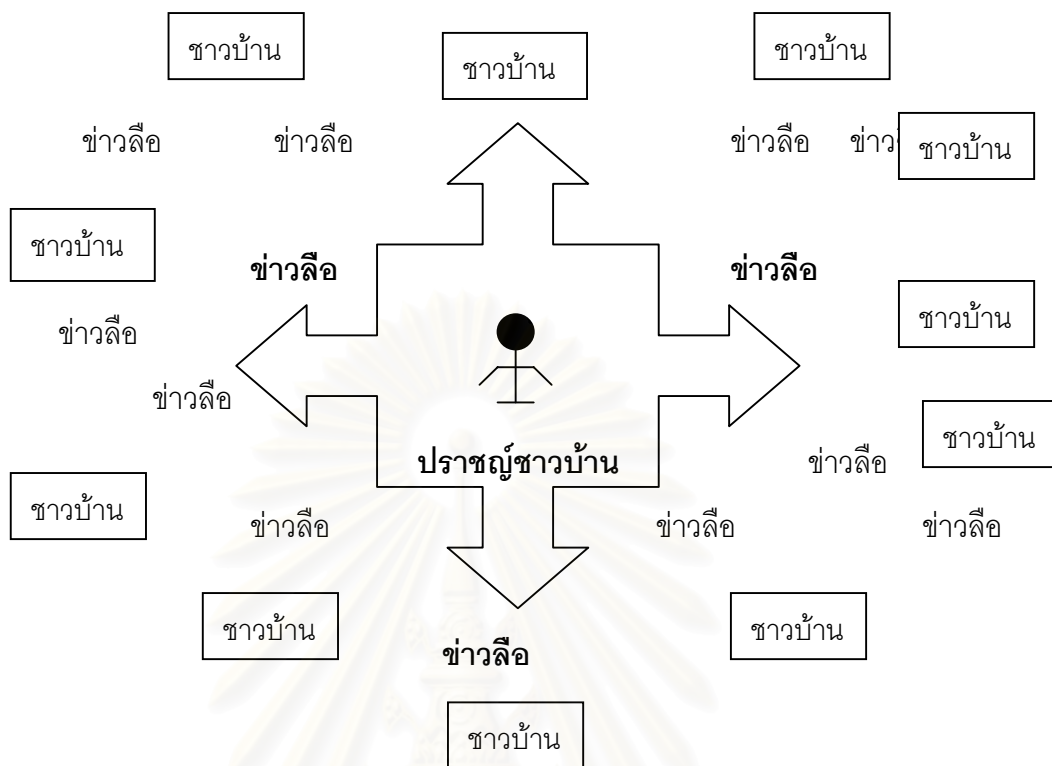
จากการศึกษาพบว่า กลยุทธ์การปล่อยข่าวลือนี้ ถือว่าเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่น่าสนใจ โดยพ่อผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้าน จ.ขอนแก่น ใช้กลยุทธ์ปล่อยข่าวลือนี้เพื่อสร้างความสนใจ และเรียกชาวบ้านทั้งหมดมารวมตัวกันได้อย่างมากมาย โดยกลยุทธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นค่านิยม ความเชื่อ และ วิถีชีวิตของชาวชนบทได้เป็นอย่างดี

“เอาผึ้งมาไว้ที่โพรง.. แล้วบอกชาวบ้านว่า มีสัตว์แปลกประหลาดที่บ้าน ถ้าดีเกราะชาวบ้านมากันอย่างมาก 50 คน แต่ถ้าปล่อยข่าวลือคนมาถึง 285 คน” (สัมภาษณ์วันที่ 20 กรกฎาคม 2544)

โดยผู้วิจัยได้เสนอเป็นแผนภูมิภาพแสดงกลยุทธ์การสื่อสารโดยใช้ข่าวลือได้ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิภาพที่ 4.5 กลยุทธ์การสื่อสารโดยใช้ข่าวลือ (Rumor)

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษา

1. มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
2. กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 9 คนในเขตพื้นที่อีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดขอนแก่น รวม 4 จังหวัด

ปัญหานำการวิจัยข้อที่ 1 : ปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างไร

จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้น ปราชญ์ชาวบ้านมองว่า การจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้น จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบคือ

1. หลักปรัชญาในการจัดการชุมชนท้องถิ่น คือ**การที่คนในท้องถิ่นสามารถจัดการตนเองได้ภายในชุมชน** โดยการที่คนจะสามารถจัดการตนเองและพึ่งพาตนเองภายในชุมชนได้นั้น จะต้องมีการระดมทุนหรือข้อตกลงและเป้าหมายร่วมกันภายในชุมชนนั่นเอง เพื่อการวาง

แผนวิธีการและขั้นตอนการทำงานได้ตรงประเด็น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน หลักปรัชญาการจัดการชุมชนนี้เท่ากับเป็นการประสานความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนเทคนิควิธีที่ปราชญ์ชาวบ้านนำมาใช้ภายในชุมชน

2. องค์ประกอบสำคัญในการจัดการชุมชนท้องถิ่น ที่จะทำให้คนในชุมชน สามารถสามารถจัดการตนเองได้ภายในชุมชนนั้น ต้องอาศัยการสนับสนุนจาก 3 ฝ่าย ได้แก่ **รัฐบาล** ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านมองว่ารัฐบาลมีส่วนอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนไทย อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องการจัดการชุมชนท้องถิ่น โดย “คน” ในที่นี้ หมายถึง “ตัวของเราทุกคนนั่นเอง” คนต้องพัฒนาตนเองทั้งทางด้าน ร่างกาย จิตใจ และความคิด เพื่อพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้ องค์ประกอบสำคัญที่ 2 คือ **องค์กรเอกชน** ซึ่งเข้ามามีบทบาทในการจัดการชุมชนเพื่อให้สามารถจัดการตนเองได้ โดยการให้ความรู้ ความช่วยเหลือตลอดจนปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่น และองค์ประกอบสุดท้ายคือ **ปราชญ์ชาวบ้าน** ซึ่งมีส่วนช่วยในการสนับสนุนให้หลักปรัชญาในการจัดการชุมชนท้องถิ่นประสบความสำเร็จ โดยการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิด ในด้านการเกษตรกรรมและด้านศิลปกรรม และทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง

3. แนวทางในการจัดการชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ใน มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านนั้น จะต้องประกอบไปด้วยแนวทาง 2 แนวทางคือ การจัดการตนเองและการจัดการชุมชน โดย **การจัดการตนเอง** นั้น ถือเป็นกระบวนการพื้นฐานที่จะทำให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยเริ่มจากการพัฒนาตนเอง ต้องแก้ปัญหาตนเองให้ได้ และดูแลพัฒนาครอบครัวให้ดีมีความสุข เพราะการที่ประเทศชาติจะพัฒนาได้อย่างยั่งยืนนั้น ต้องเอาคนเป็นตัวตั้ง ต้องสอนให้คนรู้จักพึ่งตนเอง มีอาชีพ มีรายได้เป็นของตนเอง ถึงจะสามารถพัฒนาไปในขั้นต่อไปได้ ซึ่งในกระบวนการจัดการตนเองนี้ เมื่อคนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง พัฒนาครอบครัว จนสามารถมีอาชีพและมีรายได้เป็นของตนเองแล้วก็นับได้ว่า คนสามารถพึ่งตนเองได้ เมื่อคนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้แล้ว ก็จะหันมาช่วยเหลือคนในชุมชน ตลอดจนมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ การพัฒนาชุมชนของตนให้เข้มแข็ง ไปจนถึงการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและมีความสุข ซึ่งถือเป็นกระบวนการ **การจัดการชุมชน** โดยการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันภายในชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาที่ตรงจุดและมีประสิทธิภาพ

จากปัญหานำการวิจัยข้อที่ 1 นอกจากการศึกษาถึงมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน เกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่น ผู้วิจัยยังได้ศึกษาถึงบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า **ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางความคิด** ที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน อันเนื่องมาจากความสำเร็จที่ปราชญ์ชาวบ้านได้สะท้อนให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงความเป็นไปได้ในการจัดการตนเอง โดยบทบาทการเป็นผู้นำทางความคิดของปราชญ์ชาวบ้านในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ **ด้านเกษตรกรรม** ซึ่งเป็นด้านที่ปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จอยู่แล้วและ **ด้านศิลปกรรม** ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่เคยบวชเป็นภิกษุมามาก่อน ทำให้การสอนหรือถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ ของปราชญ์ชาวบ้านกับคนในชุมชน จึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะทำให้ชาวบ้านเชื่อ และนำไปปฏิบัติตาม และยกให้ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำของชุมชน

นอกจากปราชญ์ชาวบ้านจะมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางความคิดแล้ว **ปราชญ์ชาวบ้านยังทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง** คือ พยายามที่จะทำตนเองให้เป็นตัวอย่างที่ดี เพื่อที่คนจะได้เอาแบบอย่าง ด้วยการเรียนรู้และศึกษาวิถีทางการดำเนินชีวิตแล้วนำเอาภูมิปัญญาบรรพบุรุษมาผสมผสานกับประสบการณ์ของตนเอง และนำสิ่งที่ตนได้เรียนรู้ขึ้นมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชุมชน และพัฒนาทรัพยากรต่อไป

ปัญหานำการวิจัยข้อที่ 2 : กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยได้สรุปกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นกลยุทธ์ด้านการจัดการชุมชนหรือกลยุทธ์ทางการสื่อสาร โดยสามารถแบ่งเป็นข้อๆ ดังนี้

2.1 กลยุทธ์การสื่อสารโดยการใช้ประสบการณ์ตรง โดย “ประสบการณ์ตรง”

ในที่นี้ หมายถึง สถานการณ์จริงที่ปราชญ์ชาวบ้านเผชิญ จากผลการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดมีการใช้ประสบการณ์ตรงที่ตนได้ประสบและปฏิบัติมานานจนประสบความสำเร็จ

มาสอนให้ชาวบ้านทำตามเพื่อที่ชาวบ้านจะสามารถพึ่งตนเองและแก้ปัญหาความยากจนได้ในที่สุด เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองและแนวคิดที่ว่า เราต้องทำตัวเองให้ประสบความสำเร็จก่อนทำให้เขาเห็นเขาจึงจะเชื่อ แนวคิดนี้จึงเป็นกลยุทธ์ที่ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดใช้และได้ผลดีที่สุด

2.2 การทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง โดย “ตนเอง” ในที่นี้ หมายถึง ตัวของชาวบ้านเองเพื่อที่เขาจะสามารถหาทางแก้ปัญหาของตนเองและสามารถพ้นจากปัญหานั้นๆ ได้ในที่สุด

2.3 การทำตนเองให้เป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นวิธีการจัดการชุมชนของปราชญ์ชาวบ้าน โดยการทำตนเองให้เป็นตัวอย่างก่อนในเรื่องการพึ่งตนเอง เพื่อให้ชาวบ้านทำตาม เมื่อชาวบ้านเห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ก็จะทำตาม

2.4 การสัมมนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทั้งระหว่างปราชญ์ชาวบ้านด้วยกันและคนในชุมชน เป็นการสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ เพื่อที่จะได้เข้าถึงปัญหาของชุมชนได้มากที่สุด

2.5 การอิงหลักเกณฑ์ธรรมชาติ เช่น การยกตัวอย่างสัตว์หรือพืช ซึ่งเป็นสิ่งใกล้ตัว และพบเห็นได้ในชุมชนของตนมาเป็นกลยุทธ์ในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความสนใจและสามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น

2.6 การอิงหลักพระพุทธศาสนา เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดเคยผ่านการบวชเป็นพระมาแล้วทั้งสิ้น ดังนั้น การนำหลักพระพุทธศาสนาไปใช้ในการสื่อสารจึงเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ไม่ยาก และทั้งวัฒนธรรมชนบทยังคงถือว่าวัดเป็นโรงเรียน และหลักคำสอนเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ การใช้กลยุทธ์โดยใช้เรื่องหลักพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องง่ายและสามารถทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายเช่นกัน

2.7 การเน้นความสำคัญที่ปัญหาของชาวบ้าน โดยเนื้อหาที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการสื่อสารนั้นล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ชาวบ้านประสบอยู่ จึงนำปัญหานั้นมาถามปราชญ์

ชาวบ้าน นอกจากที่ชาวบ้านมีความเคารพนับถือและเชื่อถือในตัวของปราชญ์ชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านเหล่านี้ยังเห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จมาแล้วในเรื่องที่ตนกำลังประสบปัญหาอยู่ เมื่อชาวบ้านเห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆ แล้ว ชาวบ้านจึงคิดว่าการถามผู้ที่ประสบความสำเร็จด้วยตนเองจึงเป็นการถูกต้องที่สุด

2.8 การใช้สื่อของจริง ปราชญ์ชาวบ้านมีความคิดว่า การใช้สื่อให้ชาวบ้านเห็นของจริงว่าสิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดนั้นสามารถทำได้จริงและทำให้ประสบความสำเร็จได้ เพื่อที่ชาวบ้านจะได้เชื่อและอยากปฏิบัติตาม

2.9 การสื่อสารในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ โดยการใช้สถานที่จริง เช่น สถานที่ทำการเกษตร ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดจะพาชาวบ้านไปที่สวนหรือที่นาของตน เพื่อให้ชาวบ้านนี้ภาพได้ในทันทีในขณะที่ทำการสื่อสาร เพราะเห็นว่า เป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่สามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้อย่างเข้าใจได้ทันที

2.10 การใช้ภาษาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสารกับคนในชุมชน ซึ่งภาษาที่ใช้ ได้แก่ ภาษาไทย – เขมร, ภาษาไทย - ลาว ขึ้นอยู่กับภาษาถิ่นที่ใช้กันในชีวิตประจำวันของแต่ละท้องถิ่น

2.11 การใช้การสื่อสารแบบตัวต่อตัว ถือเป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุดต่อการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านกับประชาชน เนื่องจากเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าใจได้ดีที่สุด และง่ายที่สุด

2.12 การสื่อสารในแนวนอน กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านนั้นเป็นลักษณะการสื่อสารแบบแนวนอน โดยการใช้การสื่อสารนี้ จะเป็นการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับชาวบ้านที่สนใจในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ได้มีกฎ ข้อบังคับจากอำนาจรัฐให้สนใจแต่อย่างใด เป็นเพียงการสื่อสารของผู้ส่งสารในที่นี้คือปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นเพียงบุคคลธรรมดา ไม่ได้มีตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองแต่อย่างใด โดยปราชญ์ชาวบ้านได้จัดเวทีกิจกรรมทางการสื่อสารในแนวนอนขึ้นมากมาย ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนเน้นเกี่ยวกับเรื่องของการสร้างเครือข่ายทั้งสิ้น ได้แก่

การสร้างพระ การจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ จัดตั้งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน การทำข้าว ปลอดภัยสารพิษส่งออก การเทศน์ระดมทุน การจัดประเพณีปล่อยปลา เป็นต้น

2.13 กลยุทธ์การใช้ข่าวลือ หรือการปล่อยข่าวลือเพื่อสร้างความสนใจ และเรียกชาวบ้านทั้งหมดมาวมตัวกันได้อย่างมากมาย โดยกลยุทธ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นค่านิยม ความเชื่อ และ วิถีชีวิตของชาวชนบทได้เป็นอย่างดี

อภิปรายผล

ปัญหานำการวิจัยข้อที่ 1 : ปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่น และบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างไร

ส่วนที่ 1 มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

1. หลักปรัชญาการจัดการชุมชนท้องถิ่น

จากผลการศึกษาหลักปรัชญาในการจัดการชุมชนท้องถิ่นพบว่า มุมมองที่ปราชญ์ชาวบ้านทุกคนมีต่อการจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้น ได้แก่ **การที่คนในท้องถิ่นสามารถจัดการกันเองได้ภายในชุมชนของตน** คือ การที่คนในท้องถิ่นสามารถจัดการกันเองภายในชุมชนได้โดยการพึ่งตนเองและสามารถที่จะพึ่งพากันเองภายในชุมชนได้นั้นเอง และเมื่อคนสามารถพึ่งตนเองแก้ปัญหาของตนเอง เกิดการพัฒนาตนเองไปจนสู่พัฒนาครอบครัวแล้ว การพึ่งพาซึ่งกันและกันในชุมชนก็จะเกิดขึ้น ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และประเทศก็สามารถพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน

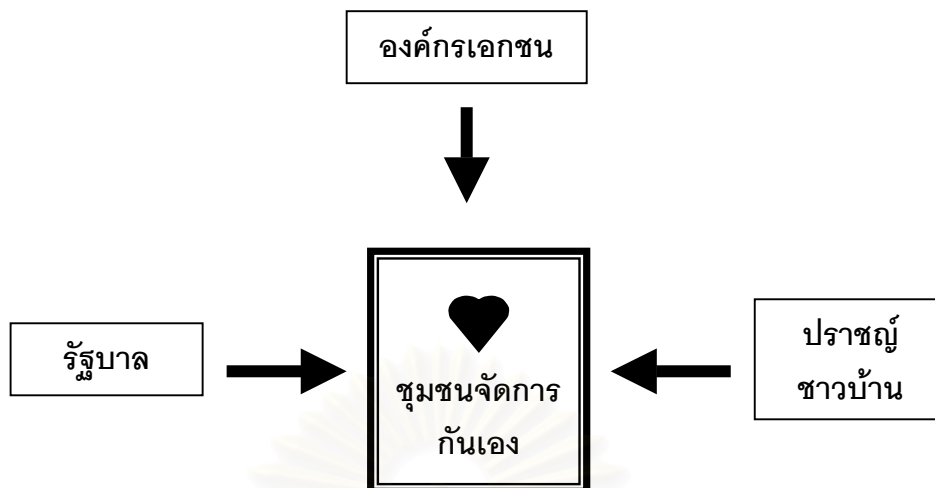
หลักปรัชญาในการจัดการชุมชนข้างต้นนั้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ อภิชาติ พันธเสน (2539 ; น. 227-228) ได้อธิบายเรื่องการพัฒนาชนบทว่า ควรจะเกิดจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชนนั้นเอง โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะ และสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้นและริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆ เอง อันจะนำผลสำเร็จมาสู่ชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ซึ่งถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุม

ชน การพัฒนาชนบทที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือ การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน

จากผลการศึกษางานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สรุปภาพรวมเกี่ยวกับกระบวนการจัดการชุมชน โดยมีส่วนร่วมในการจัดการตนเองภายในชุมชนในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านว่ามีความสอดคล้องกับที่ ปาวิชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล (2543 ; น. 9 - 14) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนว่า กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication Process) จัดเป็นกระบวนการสนทนาโต้ตอบกัน (Dialogical Process) ของสมาชิกในสังคม บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน (Equal basis) เพื่อค้นหาแนวทางในการเปลี่ยนแปลงสังคม และดำเนินการร่วมกัน ในขณะที่มองบทบาทของภาครัฐบาลว่าเป็นผู้ให้การสนับสนุน (Facilitator) ในการพัฒนาต่างๆ โดยเชื่อว่าการสนทนาโต้ตอบกันของสมาชิกในสังคม คือ การระดมสมองของสมาชิกในสังคม (Brain Storming) ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมได้หันหน้าเข้าหากัน พุดคุย เจรจากัน เพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลข่าวสารเบื้องต้น หลักการและแนวทางที่หลากหลายสำหรับการตัดสินใจร่วมกันเกี่ยวกับสังคมตนซึ่งจะนำไปสู่การเกิดสำนึกสาธารณะร่วมกัน (Public Conscientization) กระบวนการเรียนรู้กัน (Learning Process) ระหว่างสมาชิกในสังคม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เหมาะสม และเป็นที่เห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในสังคม

2. องค์ประกอบสำคัญในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

จากผลการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมองว่า การที่ชุมชนจะสามารถจัดการตนเองภายในชุมชนได้นั้นจะต้องประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วนดังต่อไปนี้ ได้แก่ รัฐบาลองค์กรเอกชน และปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งสามารถเป็นแผนภูมิภาพได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 5.1 แสดงองค์ประกอบสำคัญในการจัดการชุมชนท้องถิ่น
ในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน

จากแผนภูมิภาพข้างต้นอธิบายได้ว่า หัวใจสำคัญของการจัดการนั้น คือการที่คนในชุมชนสามารถจัดการกันเองได้ภายในชุมชนท้องถิ่นของตน ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญๆ 3 ส่วนได้แก่ รัฐบาล องค์กรเอกชน และปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นส่วนช่วยสนับสนุนให้กิจการงานในจัดการกันเองภายในชุมชนเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด

หัวใจสำคัญของการจัดการนี้พบว่ามีความสอดคล้องกับกลยุทธ์ในการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ที่ว่าการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความละเอียดอ่อน ความละมุนละม่อมในการประสานสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้น ทั้งระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มหรือองค์กรนั้น และการประสานให้เกิดการสนับสนุนซึ่งกันและกันของทุกภาคที่เกี่ยวข้อง หัวใจสำคัญของกระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนคือ การศึกษาศักยภาพชุมชนและการวิเคราะห์ปัญหาหรือเงื่อนไขข้อจำกัดของชุมชนและกลุ่มเป้าหมายได้อย่างชัดเจน เพื่อการวางแผนวิธีการและขั้นตอนการทำงานได้ตรงประเด็น ชัดเจน ทั้งนี้ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน การทำงานโดยวิธีนี้เท่ากับเป็นการประสานความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้หรือประสบการณ์ ตลอดจนเทคนิควิธีจากภายนอก ที่นักพัฒนา

หรือเจ้าหน้าที่นำเข้าไปแลกเปลี่ยนกับชุมชน (อ้างใน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ; 2540, น. 134-135)

การมีส่วนร่วมในการวางแผนทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อให้เป้าหมายเดียวกันคือ การที่ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้อย่างเข้มแข็งได้นั้นมีความสอดคล้องกับที่อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล (2541, น. 9) ได้สรุปถึงความเป็นชุมชนและประชาคมภายใต้กระแสการสร้างสรรค์สังคมใหม่ หมายถึง ชุมชนแห่งสำนึก (Conscious Community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ความเป็นชุมชนมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และตัดสินใจร่วมโดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน

จากผลการศึกษารูปได้ว่า ประชาชนชาวบ้านมองว่ารัฐบาลมีบทบาทต่อการจัดการชุมชน โดยประชาชนชาวบ้านมองว่ารัฐบาลมีส่วนอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนไทย โดยรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของประชาชนชาวบ้านในเรื่องการจัดการชุมชนท้องถิ่น โดย “คน” ในที่นี้ หมายถึง “ตัวของเราทุกคนนั่นเอง” คนต้องพัฒนาตนเองทั้งทางด้าน ร่างกาย จิตใจ และความคิด เพื่อพัฒนาตนเองให้สามารถพึ่งตนเองได้

การที่นโยบายของรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับคนมากขึ้นนั้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องกลยุทธ์เกี่ยวกับการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรบุคคล กล่าวคือ ปรัชญาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 นั้นได้ระบุอย่างชัดเจนว่า เป็นการพัฒนาแบบถือคนเป็นศูนย์กลาง (Human-centered Development) อันมีความหมายว่า การพัฒนาทุกอย่างทำไปก็เพื่อให้มนุษย์มีความสุขมากขึ้น และตัวมนุษย์มีการพัฒนาขึ้นในทุกๆ ด้าน (มิใช่เรื่องของถนนหนทาง หรือ GNP เป็นศูนย์กลาง) (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ; 2540)

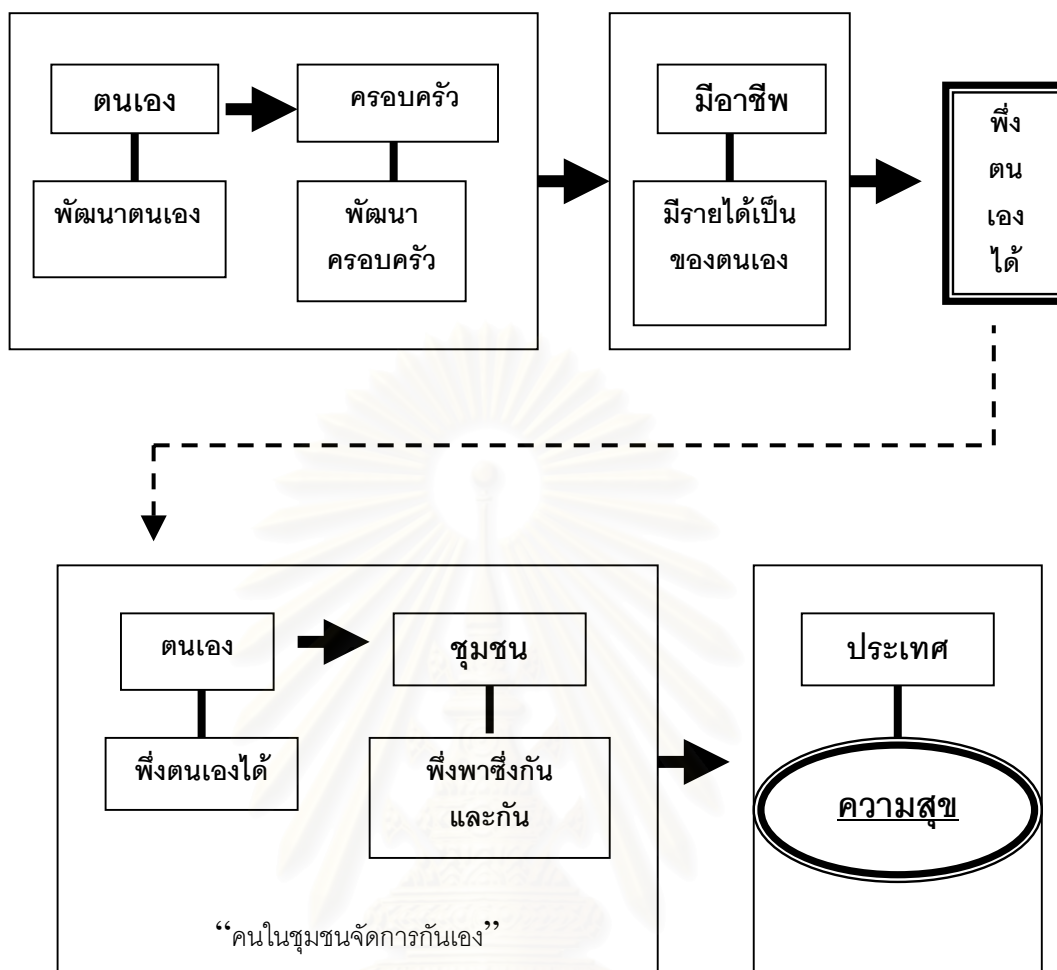
ประชาชนชาวบ้านมองว่าองค์กรเอกชนถือเป็นหน่วยงานที่สำคัญอีกหน่วยงานหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทและสนับสนุนในการจัดการชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ โดยการให้ความรู้ ความช่วยเหลือตลอดจนปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยมีบทบาทในการจัดการชุมชนดังนี้

การให้ความสนับสนุนขององค์กรนี้มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ นภาพงษ์ไพบูลย์ ที่พบว่า การที่กลุ่มจะสามารถดำรงอยู่และมีกิจกรรมต่อเนื่องนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยภายในอันเกิดจากสายสัมพันธ์ภายในกลุ่มที่มุ่งหวังที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง โดยเฉพาะผู้นำที่มีบทบาทมาประกอบกับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความสัมพันธ์ของกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน การสนับสนุนขององค์กรเอกชนและสถาบันการศึกษาที่มีส่วนในการส่งเสริมบางประการ อันเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความพยายามมากยิ่งขึ้น

และยังพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ พอร์เตอร์ และ คลาค (Porter and Clark) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าในช่วงทศวรรษปี พ.ศ. 2513 นี้ ในบรรดาองค์กรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนานั้น แม้จะมีความแตกต่างในแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา แต่ก็มีแนวคิดร่วมพื้นฐานอยู่อย่างน้อย 3 แนวคิด คือ หนึ่ง การให้ความสำคัญกับสถาบันชุมชน (community) โดยถือเป็นองค์กรพื้นฐาน และเป็นรากฐานของการพัฒนา สอง แนวคิดเรื่องพึ่งตนเอง (self-help or self-reliance) และ สาม แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์อันดีที่เท่าเทียมกัน (partnership) ระหว่างองค์กรชาวบ้านกับองค์กรพัฒนา หรือระหว่างองค์กรพัฒนาท้องถิ่นกับองค์กรสนับสนุนทางการเงิน (อ้างใน กาญจนนา แก้วเทพ, 2530)

แนวทางในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

จากผลการศึกษาพบว่า มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านทุกคนเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองภายในชุมชนได้นั้น ต้องประกอบไปด้วย **การจัดการตนเองและการจัดการภายในชุมชน** สามารถสรุปเป็นแผนภูมิภาพแสดงภาพรวมเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการชุมชนในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งทั้ง 2 แนวทางมีความเชื่อมโยงและต่อเนื่องกันดังต่อไปนี้

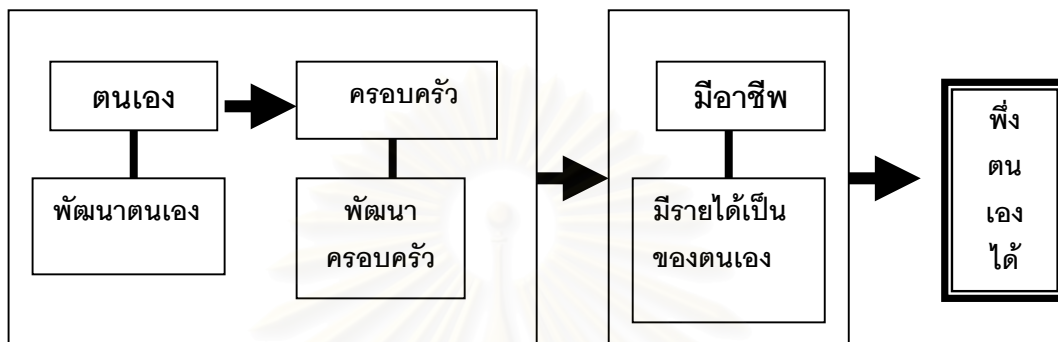

แผนภูมิภาพที่ 5.2 แสดงภาพรวมเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการชุมชนท้องถิ่น ในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน

จากแผนภูมิภาพข้างต้นสามารถสรุปถึงความเชื่อมโยงของกระบวนการจัดการ ทั้ง 2 ได้ว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองในการจัดการชุมชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่สำคัญคือ การที่คนในชุมชนจะสามารถจัดการตนเองได้นั้น คนในชุมชนต้องสามารถพึ่งตนเองได้ก่อน เมื่อคนสามารถพึ่งตนเองและพัฒนาครอบครัวให้มีความสุข และเมื่อสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขแล้ว ก็หันมาช่วยคนอื่น มีการพึ่งพา เสวนาและเปลี่ยนการเรียนรู้รวมทั้งประสบการณ์ซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นพลังสามัคคี การพึ่งพาซึ่งกันและกันในสังคมจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญ อีกกระบวนการหนึ่งที่จะสามารถทำให้คนในชุมชนจัดการตนเองได้ ทำให้ประเทศพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านมีมุมมองเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการตนเองว่า **การจัดการตนเอง** เป็นกระบวนการพื้นฐานเพื่อให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้นั้น มีกระบวนการต่างๆ ดังนี้ คือ **มีการพัฒนาตนเอง พัฒนาครอบครัว และมีอาชีพและมีรายได้เป็นของตนเอง** โดยสามารถแสดงเป็นแผนภูมิภาพได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 5.3 แสดงกระบวนการจัดการตนเองในแนวทางของประชาชนชาวบ้าน

จากแผนภูมิภาพข้างต้น สามารถอธิบายถึงแนวทางของประชาชนชาวบ้านในการจัดการตนเองว่า เมื่อคนสามารถพัฒนาตนเองได้แล้ว ก็ควรหันมาพัฒนาครอบครัวให้มีความสุข มีอาชีพเป็นของตัวเอง มีรายได้เป็นของตัวเอง หนี้สินก็หมดไป ผลผลิตทางการเกษตรที่มีมากกว่าความต้องการจากการบริโภคของครอบครัวก็จะนำผลผลิตทางการเกษตรเหล่านี้ออกขายเพื่อเป็นรายได้และเป็นอาชีพของครอบครัวต่อไป

ในขณะเดียวกัน การพึ่งตนเองในอีกระดับหนึ่งนั้นมิได้หมายความว่า จะต้องผลิตทุกอย่างด้วยตนเองทั้งหมด เนื่องจากแต่ละคนมีความจำกัดของเวลาในแต่ละวันไม่แตกต่างกันมากนัก ขึ้นอยู่กับนาฬิกาชีวะ (bio-clock) ภายในร่างกายของแต่ละคน ดังนั้น การพึ่งตนเองในการผลิตจึงมิได้มีความหมายในเชิงปฏิเสธระบบการตลาดทั้งหมด แต่เป็นการช่วยให้เกษตรกรที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เนื่องจากประสบความล้มเหลวจากการผลิตเพื่อตลาด ได้กลับมามีโอกาสพิจารณาข้ออ่อนของตัวเองพร้อมกับฟื้นฟูสมรรถนะของตัวเองให้เข้มแข็ง สามารถยืนอยู่ด้วยตัวเองได้ และถ้าหากประสงค์จะเข้าไปสู่ระบบตลาดอีกครั้งหนึ่งก็จะกลับเข้าไปได้ด้วยความมั่นคง มีความรู้เท่าทัน และสามารถอยู่ในระบบแข่งขันได้ (วิบูลย์ เข็มเฉลิม และอภิชัย พันธเสน, 2533)

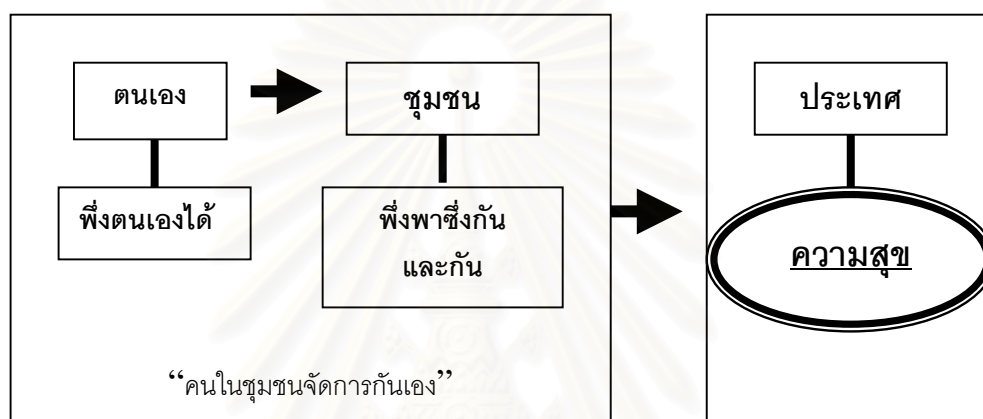
จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ ชูมาเกอร์ (Schumacher : 1997) (อ้างใน ดร. อภิชาติ พันธเสน : 91) นักเศรษฐศาสตร์ที่เน้นตัวมนุษย์เป็นสำคัญหรืออาจเรียกว่าการพัฒนาตามแนวมนุษยนิยม โดยการพัฒนาในแนวนี้คือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้ผลการพัฒนานั้นตกแก่มนุษย์ในแง่ของปัจเจกชนโดยตรง และที่สำคัญที่สุด การพัฒนาจะต้องทำให้มนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกชนมีชีวิตที่มีความสุขมากขึ้น โดยชีวิตที่มีความสุขนี้ ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการบริโภคสินค้าหรือบริการหรือการเสพทางวัตถุเพิ่มขึ้นเสมอไป

จากแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ 3 ชั้น “เศรษฐกิจพอเพียง” ในข้างต้นพบว่า แนวทางการจัดการตนเองนั้นมีความสอดคล้องกับทฤษฎีใหม่ในชั้นที่ 1 ที่กล่าวไว้ว่า “ผลิตอาหารบริโภคเอง เหลือขาย ทำให้มีกินอิ่ม ไม่ติดหนี้ มีเงินออม” จากข้อความนี้ สามารถอธิบายได้ถึงการศึกษาที่สามารถพึ่งตนเองได้นั้นเอง โดยการมีอาชีพและมีรายได้เป็นของตนเอง

นอกจากนี้ ประชาชนชาวบ้านยังได้แสดงมุมมองเกี่ยวกับกระบวนการจัดการตนเองว่า การชุมชนท้องถิ่นได้นั้น ต้องเริ่มจากตนเองและครอบครัวก่อน คือต้องพึ่งตนเองให้ได้ ต้องแก้ปัญหาตนเองให้ได้ และดูแลครอบครัวให้มีความสุข เพราะการที่ประเทศชาติจะพัฒนาไปในทางที่ถูกต้องได้นั้น ต้องเอาคนเป็นตัวตั้ง ต้องสอนให้คนรู้จักพึ่งตนเอง มีอาชีพ มีรายได้ เป็นของตนเอง ถึงจะสามารถพัฒนาไปในขั้นต่อไปได้

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ายังมีความสอดคล้องกับที่ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530) กล่าวไว้เกี่ยวกับเรื่องการศึกษาว่า การพึ่งตนเองเป็นหลักการที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา การพึ่งตนเองได้ หมายถึงความเข้มแข็ง ความยั่งยืน ความเป็นอิสระ การมีภูมิคุ้มกัน เศรษฐกิจกระแสหลักควรเป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง การพึ่งตนเองต้องคำนึงถึงพื้นฐานของตนเอง พื้นฐานของสังคมคือวัฒนธรรม วัฒนธรรมของประเทศใดก็เป็นจุดแข็งของประเทศนั้น วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เศรษฐกิจวัฒนธรรม จึงเป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเอง เศรษฐกิจวัฒนธรรมไม่ใช่เศรษฐกิจที่คำนึงถึงเงินโดดๆ แต่เป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงเป็นบูรณาการกับจิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันไป

จากผลการศึกษาพบว่า นอกจากกระบวนการพื้นฐานคือการจัดการตนเองตามแนวทางเรื่องการจัดการของปราชญ์ชาวบ้านแล้ว กระบวนการต่อมาคือ **การจัดการชุมชน** นั่นเอง ซึ่งมีกระบวนการในการจัดการชุมชนดังนี้คือ **การพึ่งตนเองได้ เกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยกันพัฒนาประเทศให้มีความสุขต่อไป** โดยสามารถเขียนเป็นแผนภูมิแสดงการจัดการชุมชนได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 5.4 แสดงกระบวนการจัดการชุมชนในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน

จากแผนภูมิภาพข้างต้น สามารถอธิบายถึงการจัดการชุมชนในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านได้ว่า เมื่อคนสามารถที่จะจัดการตนเองหรือพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุขแล้วนั้น การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน จึงถือเป็นแนวทางในการจัดการชุมชนที่มุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกพัฒนาความสุขแบบยั่งยืนที่สำคัญอีกขั้นหนึ่ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ตรงจุดและมีประสิทธิภาพในระดับประเทศต่อไป

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง**กระบวนการกลุ่ม** ที่ว่า กระบวนการพัฒนาจิตสำนึกให้คนในชุมชนหรือกลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญและร่วมกันแก้ปัญหาด้วยตนเอง พึ่งพาอาศัยกันเอง ตลอดจนการกำหนดประเด็นที่จำเป็นต้องหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก โดยมีขั้นตอนการทำงานเพื่อพัฒนาจิตสำนึกและดำเนินงานโดยกลุ่มมีหลายขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนเตรียมกลุ่ม (Group Preparing Stage) เป็นขั้นของการ

ร่วมกันคิด ชั้นกลุ่มเรียนรู้ (Group Learning Stage) แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและสร้างแนวคิดทางเลือกใหม่แก่ชาวบ้าน โดยวิทยากรที่มีความรู้และเป็นนักปฏิบัติ วิธีการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านด้วยกันและการเรียนรู้จากวิทยากรท้องถิ่นที่ผ่านมา พบว่าน่าสนใจกว่าสำหรับชาวบ้าน และชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้มากกว่าการเรียนรู้จากนักวิชาการ และขั้นสุดท้ายคือ ขั้นตอนกิจกรรมหรือกลุ่มกิจกรรม (Action Group) มีการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเหมาะสม เพื่อให้คนในกลุ่มได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรม (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ; 2540)

จากผลการวิจัยข้างต้นตลอดจนแนวคิดเรื่องกระบวนการกลุ่มพบว่ายังมีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับหลักทฤษฎีใหม่ 3 ขั้น “เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Theory) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นหลักในการพัฒนา โดยทฤษฎีนี้ได้เน้นเรื่องการทำอย่างไรชีวิตจึงจะมีความสุขอย่างยั่งยืนหรือความสุขที่แท้จริงนั่นเอง ความสุขเหล่านี้ได้แก่ การที่คนเรามีอาชีพเป็นของตัวเอง รู้จักทำมาหากิน สามารถเลี้ยงและพึ่งตนเองได้ และสามารถเพิ่มรายได้จากอาชีพของตนได้นั่นเอง ทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้มากยิ่งขึ้น ทฤษฎีใหม่ 3 ขั้น มีรายละเอียดดังนี้คือ

ขั้นที่ 1 ผลิตอาหารบริโภคเอง เหลือขาย ทำให้มีกินอิ่ม ไม่ติดหนี้ มีเงินออม

ขั้นที่ 2 รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน ทำเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น เกษตร หัตถกรรม อุตสาหกรรม แปรรูปอาหาร ทำธุรกิจ ปั้นน้ำมัน ขายอาหาร ขายสมุนไพร ตั้งศูนย์การแพทย์แผนไทย จัดการท่องเที่ยวชุมชน มีกองทุนชุมชนหรือธนาคารหมู่บ้าน

ขั้นที่ 3 เชื่อมโยงกับบริษัททำธุรกิจขนาดใหญ่ รวมทั้งการส่งออกให้มีอาชีพเป็นของตัวเอง กล่าวคือ ทำอย่างไรให้คนมีกิน มีอาชีพเป็นของตนเอง มีรายได้เป็นของตนเอง ทำอย่างไรคนถึงจะพึ่งตนเองได้ นั่นคือความสุขที่ยั่งยืน

ส่วนที่ 2 บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น

จากผลการศึกษา สามารถวิเคราะห์สรุปและแบ่งบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการชุมชนท้องถิ่นได้ 2 ประเด็นดังนี้คือ **ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิด และปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง**

การทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดของปราชญ์ชาวบ้าน นั้นคือ การปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดมีความสำคัญและมีบทบาทต่อการยอมรับว่าเป็นผู้นำทางความคิดของคนในชุมชน ซึ่งเกิดจากการสะท้อนให้เห็นจากความสำเร็จของปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดนั่นเอง

ดังที่ เสถียร เขยประดับ (2528 : 177) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำความคิดเห็นเป็นสื่อบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา ด้วยเป็นบุคคลที่สามารถมีอิทธิพลต่อทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลอื่นๆ ตามที่บุคคลผู้นั้นต้องการ โดยอาศัยวิธีที่ไม่เป็นทางการ และสามารถมีอิทธิพลเช่นนี้ได้ค่อนข้างบ่อย

ผลการศึกษายังพบว่ามีผลสอดคล้องกับผลการวิจัยของ วิษณุ สุวรรณเพิ่ม (2525:147) ซึ่งว่า ผู้นำทางความคิดนั้นมีอิทธิพลต่อประชาชนในชุมชนนั้นๆ และมีส่วนสำคัญต่อบุคคลซึ่งไม่สามารถรับข่าวสารจากสื่อมวลชนได้ ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ผู้นำทางความคิดหรือบุคคลที่มีอิทธิพลในชุมชนใดๆ ย่อมมีลักษณะทางการให้ข่าวสารแก่ชุมชนนั้น เป็นผู้แสวงหาข่าวสารใหม่ๆ มาป้อนให้กับกลุ่มชุมชนอยู่เสมอ (giving and seeking information)
2. ผู้นำทางความคิดโดยมากจะเป็นผู้รับสารจากสื่อมวลชนมากกว่าผู้อื่นในชุมชนของตน ซึ่งจะฟังมาก อ่านมาก เห็นมาก
3. ผู้นำทางความคิด เป็นศูนย์กลางของการสื่อสาร เป็นเครือข่ายของการสื่อความหมาย บางครั้งเป็นตุลาการทางความคิด ผู้ตัดสินใจในข่าวสาร ข้อมูลต่างๆ ของสมาชิก บางทีผู้นำทางความคิดนั้นยังต้องแสวงหาข่าวสาร ข้อมูลจากผู้นำทางความคิดของกลุ่มอื่นอีกต่อหนึ่ง

นอกจากนี้ จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดทางการสื่อสารของโรเจอร์ส (Rogers) ซึ่งได้กำหนดคุณลักษณะของผู้นำทางความคิด (Characteristics of Opinion Leaders) ไว้ว่า ผู้นำทางความคิดต้องสามารถพูดคุยได้โดยตรงกับผู้อื่นหรือมีส่วนร่วมในสังคม ทั้งที่เป็นทางการและไม่ใช่ทางการ (accessibility) มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูงกว่าผู้ตามทางความคิด (Socio-economic Status) มีการยอมรับนวัตกรรมที่เร็วกว่า (Innovativeness)

นอกจากการประสบความสำเร็จทางการเกษตรของปราชญ์ชาวบ้านจะทำให้คนในชุมชนยอมรับนับถือ และมีอิทธิพลทางความคิดของชาวบ้านแล้ว การที่ปราชญ์ชาวบ้านเป็นคนในท้องถิ่นนั้นมานาน และดำรงอยู่แต่ในศีลธรรมอันดี และมีความตั้งใจจริงที่คิดจะช่วยเหลือคนในชุมชน จึงทำให้คนในชุมชนรักและเกิดความศรัทธาในตัวปราชญ์ชาวบ้านขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับที่ ดารณี รักดี กล่าวไว้ว่า ชาวบ้านมีความรักและศรัทธาในตัวผู้นำจึงพร้อมใจกันทำงาน ซึ่งลักษณะของผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม

จากคำกล่าวข้างต้นพบว่ายังมีความสอดคล้องกับที่ อภิชัย พันธเสน (2539) ได้กล่าวถึงบทบาทผู้นำว่า ลักษณะของผู้นำในชนบทนั้น มักจะเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งมักจะมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ 1. เกิดจากครอบครัวที่มีคุณธรรมสูง ได้รับการศึกษาค่อนข้างสูงกว่าผู้อื่นในชุมชน 2. เคยได้รับความลำบากยากจนมาก่อน ทำให้เป็นเป้าหลอมชีวิตให้คิดถึงความเดือดร้อนของเพื่อนพ้องท้องถิ่นเดียวกันมากกว่าผู้อื่น 3. มีอาชีพและรายได้จากทางเกษตรกรรมโดยแท้ มีความฉลาดในการหารายได้และการใช้จ่าย 4. อาจเคยเป็นหนี้สินผู้อื่น หรือลูกน้องผู้อื่นมา แต่ด้วยคุณธรรมที่สะสมทำให้สามารถหลุดพ้นจากหนี้สิน หรือจากที่เคยเป็นลูกน้องผู้อื่น กลายเป็นเสรีชนอิสระขึ้น 5. กล้าต่อสู้เพื่อความยุติธรรมต่อส่วนรวม นอกจากนี้ ยังได้กล่าวว่า ท้องที่ใดมีผู้นำประเภทนี้มาก กลุ่มเกษตรกรก็จะเจริญได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะคนในชุมชนให้ความเลื่อมใส

จากผลการศึกษายังพบอีกว่า บทบาทในการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดของ
ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดนั้น คือ **ด้านการเกษตรและด้านศิลปกรรม**

ด้านการเกษตรกรรม

จากผลการศึกษาพบว่า เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดประสบความสำเร็จใน
ด้านเกษตรกรรมด้วยการลงมือปฏิบัติจริง และได้ผลจริงในเรื่องการทำเกษตร อาทิ เกษตรผสม
ผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรยั่งยืน เป็นต้น เพื่อให้ได้บรรลุแนวทางเดียวกันคือ เกษตรยั่งยืนตาม
แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั่นเอง และประสบความสำเร็จในด้านการ
เกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน ทำให้คนในหมู่บ้านเกิดความนับถือ เนื่องจากจัดได้ว่าปราชญ์ชาว
บ้านเหล่านี้เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรกรรม

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมพันธ์ เตชะ
อธิก ปรีชา อุตระภูด และชื่น ศรีสวัสดิ์ (2537 : 23-43) ซึ่งสรุปให้เห็นว่า ผู้นำความคิดเห็น
เป็นผู้ที่มีศักยภาพเป็นที่ยอมรับในแง่ของการคิดดี และปฏิบัติจริงตามสิ่งที่พูด อันจะก่อให้เกิด
ความเชื่อถือแก่ชาวบ้านทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ตลอดจนหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนา
เอกชน และสถาบันการศึกษา

ผลการศึกษาเรื่องบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความ
คิดยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ มิดเดิ้ลบรู๊ค 1974 : 161-164 (Middlebrook 1974 : 161-
164) ซึ่งมีความคิดว่า ถ้าผู้รับสารมีความรู้สึกดีว่า นักพัฒนาหรือผู้นำความคิดเห็นมีความน่า
เชื่อถือ ผู้รับสารก็มีแนวโน้มที่จะยอมรับสารจากพวกเขาเหล่านั้น

ด้านศิลปกรรม

ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาททางด้านการเป็นผู้นำทางความคิดด้านศิลปกรรม
เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่เคยบวชเป็นภิกษุและดำเนินชีวิตในศีลในธรรมมาเป็นเวลานาน
ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือ และศรัทธาในคำสอนของปราชญ์ชาวบ้าน ดังนั้น เมื่อมีการ
สอนหรือถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ จึงไม่ใช่เรื่องยากที่ชาวบ้าน

จะเชื่อ และนำไปปฏิบัติตาม และเมื่อปราชญ์ ชาวบ้านเหล่านี้สึกออกมาแล้วชาวบ้านก็ยังให้ความเคารพนับถืออยู่ และยกให้เป็นผู้นำของชุมชน

ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา และเป็นผู้นำธรรมะของพระพุทธองค์ออกแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติ การทำหน้าที่ดังกล่าวของพระสงฆ์จะประสบความสำเร็จเพียงใด ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการถ่ายทอดและศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อวัดและพระสงฆ์ หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้นคือ เป็นผู้ให้ธรรมทานหรือการพยายามชี้แนะในเรื่องหลักความดีงาม เพื่อให้มนุษย์ได้พ้นจากความทุกข์ สังคมพ้นจากความทุกข์ สังคมพ้นจากปัญหา นอกจากกิจพึงมีต่อสังคมตามหลักพุทธธรรมแล้ว ข้อเท็จจริงจากสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตและการบำเพ็ญภาวนาของพระสงฆ์ พระสงฆ์อยู่ได้ด้วยชาวบ้าน จึงทำให้พระสงฆ์ต้องเข้ามามีบทบาทต่อสังคมด้วยเหตุผล 3 ประการ คือ ประการแรก การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย ประการที่สอง สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม และประการสุดท้าย โดยคุณธรรม คือเมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ (พระมหาสมทรง สิรินธโร, อ้างใน ดร. อภิชัย พันธเสน, 2525)

การที่ปราชญ์ชาวบ้านเคยผ่านการเป็นภิกษุมาขึ้นทำให้ชาวบ้านเชื่อและศรัทธาขึ้น มีความสอดคล้องกับแนวคิดของอารอนสันและโกลเดน (Aronson and Golden 1962 : 135-136) ซึ่งพบว่า สื่อบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือ จะต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านโดยเป็นความชำนาญที่มาจากประสบการณ์มากกว่าการศึกษา หรือสถานะทางสังคม ทั้งยังขึ้นอยู่กับความเป็นผู้มีไหวพริบ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความใจกว้าง เช่นเดียวกับกรณีการโอบุณ (2526: บทคัดย่อ) ที่พบว่า ความสามารถของพระสงฆ์ในการโน้มน้าวใจชาวบ้านชาวบ้านไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น อาจจะมีได้มาจากทักษะการสื่อสารของผู้สงฆ์เท่าใดนัก หากแต่อยู่ที่การที่ชาวบ้านได้ประเมินคุณสมบัติบางประการ ของพระสงฆ์ที่ตัวตนเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง เช่น คุณสมบัติด้านความเสียสละ ความเมตตา ความซื่อสัตย์ และความน่าไว้วางใจ

ความสำคัญในการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดทางด้านเกษตรกรรมและศีลธรรมของปราชญ์ชาวบ้านนั้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ ศ. นพ. ประเวศ วะสี (2530)

กล่าวได้ว่า ฐานที่สำคัญของสังคมไทยนั้นคือ การเกษตรกรรม ซึ่งเป็นแหล่งประกอบอาชีพและให้ผลผลิตเพื่อการยังชีพแก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ อีกฐานหนึ่งที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันก็คือ วัฒนธรรมที่มีรากจากพระพุทธศาสนา จึงควรที่จะตั้งหลักจากการพัฒนาบนรากฐานของการเกษตรโดยมีวัฒนธรรมในพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำหนดทิศทางของการผลิต เมื่อรวมกันทั้งสองฐานดังกล่าวแล้วก็คือ พุทธเกษตรกรรม ซึ่งหมายถึง การเกษตรแบบพึ่งตนเอง เป็นความสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ โดยมีวิธีการผลิตและวิธีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกันคือ การผลิตที่ประสานสัมพันธ์กับธรรมชาติและศาสนธรรม ก่อให้เกิดมีชีวิตที่ร่มเย็นและมีความสุข

1. ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง

ปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาตัวอย่าง โดยปราชญ์ชาวบ้านพยายามที่จะทำตนเองให้เป็นตัวอย่างที่ดี เพื่อที่คนจะได้เอาแบบอย่าง โดยเรียนรู้และศึกษาวิถีทางการดำเนินชีวิตแล้วนำเอาภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่สั่งสมมายาวนานหลายชั่วอายุคน ซึ่งเรียกรวมๆ ได้ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) (อังกะโนเสวี พงศ์พิศ 2529 : 145) แล้วนำมาผสมผสานกับประสบการณ์ของตนเอง โดยนำสิ่งที่ตนได้เรียนรู้ขึ้นมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาชุมชน และพัฒนาทรัพยากรต่อไป โดยหัวใจสำคัญในการพัฒนาของปราชญ์ชาวบ้านนั้น คือ การมุ่งพัฒนาคน โดย “คน” ในที่นี้ หมายถึง คนในชุมชน โดยการที่คนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเองและพึ่งตนเองได้นั่นเอง

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่กาญจนา แก้วเทพ (2530) กล่าวไว้ว่า งานพัฒนาในความหมายที่แท้จริงนั้นจะต้องไม่ถือว่าประชาชนเป็นเพียงวัตถุ (Object) สำหรับรองรับการพัฒนา หากแต่ต้องถือว่าประชาชนนั่นเองเป็นองค์ประธาน (Subject) ของการพัฒนา

ผลการศึกษาข้างต้นยังมีความสอดคล้องกับที่ วรางคณา วงศ์มหาชัย (2535, บทคัดย่อ) ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของผู้นำในการพัฒนาองค์กรประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีการพัฒนาองค์กรประชาชนระหว่างชุมชนของมูลนิธิพัฒนาอีสาน พบว่า บทบาทของผู้นำที่แตกต่างกันในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการในการพัฒนากลุ่มพบว่า 1) บทบาทของผู้นำในขั้นตอน

การก่อตัวของกลุ่ม บทบาทที่ชัดเจน ได้แก่ บทบาทผู้ให้เร้าศึกษาในลักษณะของการประชุม ให้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม 2) บทบาทผู้นำในชั้น การดำเนินการของกลุ่ม บทบาทที่ชัดเจน ได้แก่ บทบาทผู้บริหารเป็นผู้วางระเบียบแบบแผน ดำเนินการ และจัดสรรทรัพยากรบุคคลให้เหมาะกับกิจกรรม 3) บทบาทผู้นำในชั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม บทบาทในชั้นตอนนี้ไม่แตกต่างไปจากชั้นดำเนินการมากนัก ซึ่งบทบาทที่ชัดเจน ได้แก่ บทบาทผู้บริหารที่ต้องปรับปรุงระเบียบกฎเกณฑ์ และการดำเนินการของกลุ่มให้สอดคล้องกับสถานการณ์ มีการพิจารณาเพิ่มทุน เพิ่มสมาชิกและเพิ่มกิจกรรม

ปัญหานำการวิจัยข้อที่ 2 : กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างไร

ผู้วิจัยได้สรุปกลยุทธ์ทั้งหมดที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้เป็นข้อๆ ดังนี้คือ

1. กลยุทธ์การสื่อสารโดยการใช้ประสบการณ์ตรง

โดย “**ประสบการณ์ตรง**” ในที่นี้ หมายถึง สถานการณ์จริงที่ปราชญ์ชาวบ้านเผชิญ ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดมีการใช้ประสบการณ์ตรงที่ตนได้ประสบและปฏิบัติมานานจนประสบความสำเร็จ ตลอดจนภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่สั่งสมกันมานาน มาสอนให้ชาวบ้านทำตาม เพื่อให้ชาวบ้านจะสามารถพึ่งตนเองและแก้ปัญหาความยากจนได้ในที่สุด เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านมีมุมมองและแนวคิดที่เราต้องทำตัวเองให้ประสบความสำเร็จก่อน ทำให้เขาเห็นเขาจึงจะเชื่อ

จากผลการวิจัยข้างต้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน กล่าวคือ สาเหตุที่ปราชญ์ชาวบ้านเน้นกลยุทธ์ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบการใช้ประสบการณ์ตรงในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั่นเอง มีการเชื่อมโยงความรู้ประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีก ชุมชนหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย และพร้อม ๆ กันนั้น คนแต่ละรุ่นในแต่ละชุมชนก็จะปรับความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่าย

ทอดนี้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้เหมาะสมและดำรงชีพได้อย่างสันติสุข แนวคิดของภูมิปัญญาชาวบ้านนี้จะตรงกับแนวคิดของการจัดการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์ที่ให้จัดการศึกษาแบบ "ระบบเครือข่ายการเรียนรู้" (Learning Network : Rogers) ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และการปฏิสัมพันธ์รูปแบบต่างๆ ในหลายๆ สาขาผสมผสานกัน "ภูมิปัญญาชาวบ้าน" ซึ่งนับเป็นการเรียนรู้แบบองค์รวมที่ปัจจุบันนี้เรียกว่าการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated) หรือแบบสหวิทยาการ

2.2 การทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านใช้วิธีการทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง โดย ในที่นี้ "ตนเอง" หมายถึง ตัวของชาวบ้านนั่นเอง เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง และเพื่อที่ชาวบ้านจะสามารถหาทางแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถพ้นจากปัญหานั้นๆ ได้ในที่สุด ทำให้เกิดการพึ่งตนเอง และชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้ในที่สุด

ผลการศึกษาข้างต้นมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ เวทีนี้ สตะเวทิน (2542 : 4) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยในการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งนั้น มีหลายองค์ประกอบด้วยกัน การสื่อสารก็เป็นกลไกที่สำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม (Participation) ของคนในชุมชน โดยการสื่อสารจะมีบทบาทในการกระตุ้นให้คนในสังคมหรือชุมชนเกิดจิตสำนึกร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับรู้ปัญหาาร่วมกันและประสานงานกันในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน และยังรวมไปถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทั้งภาครัฐหรือองค์กรเอกชนต่างๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง

จากผลการศึกษาข้างต้นสามารถเปรียบเทียบกับผลการวิจัยของ เวทีนี้ สตะเวทิน ได้ว่า มีความสอดคล้องกันคือ การสื่อสารโดยการปลุกจิตสำนึกให้ชาวบ้านรู้จักตนเองนั้น มีบทบาทในการกระตุ้นให้คนในสังคมหรือคนในชุมชนเกิดจิตสำนึก ทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้ และสามารถจัดการกันเอง จนเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้ในที่สุด

2.3 การทำตนเองให้เป็นตัวอย่าง

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านทั้งหมดมีวิธีการจัดการชุมชนโดยการทำตนเองให้เป็นตัวอย่างก่อนในเรื่องการพึ่งตนเอง เพื่อให้ชาวบ้านทำตาม เมื่อชาวบ้านเห็นว่าประชาชนชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ก็จะทำตาม

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ากลยุทธ์หรือวิธีการทำตนเองให้เป็นตัวอย่างของประชาชนชาวบ้านทั้งหมดนั้นมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ โรเจอร์ส (Rogers) เกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยการทำให้ดู ให้ลงมือทำ และให้เลียนแบบอย่างที่ดีของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ประชาชนชาวบ้านยึดถือปฏิบัติมา นับว่าประสบความสำเร็จและกระทำกันมาเป็นระยะเป็นยาวนานนั้น นับเป็นการเรียนรู้ที่นักศึกษารุ่นใหม่เรียกว่า "Learning by Doing" ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ดีที่สุด

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการทำตนเองให้เป็นตัวอย่างยังพบว่าความสอดคล้องกับงานวิจัยของหัสชัย พริ้วเมต (2523) ซึ่งพบว่า สาเหตุบางประการที่เกษตรกรยอมรับการปลูกพืชในฤดูแล้ง คือ ปลูกตามเพื่อนบ้าน เห็นเพื่อนบ้านปลูกแล้วมีกำไรมากขึ้น ส่วนแหล่งความรู้ในการปลูกพืชฤดูแล้ง การใช้ยาเคมีและการใช้ปุ๋ยส่วนใหญ่ ได้มาจากเพื่อนบ้าน รองลงมาเป็นบรรพบุรุษ และพ่อค้า ตามลำดับ

2.4 การสัมมนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์

จากผลการศึกษาพบว่า ในเรื่องวิธีการจัดการชุมชนโดยการทำตนเองให้เป็นตัวอย่างในข้างต้นนั้นสามารถวิเคราะห์ต่อได้ว่า เมื่อประชาชนชาวบ้านเหล่านี้ ประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเองได้แล้ว จึงมีการสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่างๆ เกิดขึ้น แล้วนำความรู้ที่

ได้จากการสัมมนา เสวนา ตลอดจนการแก้ไขปัญหามานุษยวิทยาในชุมชนมาถ่ายทอดให้คนภายในชุมชนอีกครั้ง เพื่อที่จะได้เข้าถึงปัญหาของชุมชนได้มากที่สุด

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ ฮาร์เบอร์มาส (Harbermas: 1989) ได้กล่าวไว้ว่า การเกิดขึ้นของวัฒนธรรมผู้เชี่ยวชาญหมายถึงการเกิดขึ้นของผู้ที่ได้รับมอบหมายจากสังคมให้ดำเนินการพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง เนื่องจากบุคคลกลุ่มนั้นมีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญมากกว่าคนอื่นๆ ตัวอย่างเช่น เมื่อคนส่วนใหญ่ไม่มีเวลาที่จะติดตามข่าวสารการเมืองได้อย่างรอบด้าน ก็จะมีกลุ่ม knowledge-broker ที่ทำหน้าที่เฉพาะในการติดตามข่าวสารการเมืองมาทำหน้าที่สรุปวิเคราะห์สภาพการณ์ทางการเมืองให้ฟังกลุ่มบุคคลเหล่านี้ก็ได้แก่ปัญญาชน นักวิชาการ ผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ เมื่อเกิดกลุ่ม knowledge broker ในเรื่องใดขึ้นมาประชาชนก็ไม่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมดังกล่าวโดยตรงแต่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวจะทำหน้าที่ให้แทน (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ : 2543, น. 161-164)

2.5 การอิงหลักเกณฑ์ธรรมชาติ

การพัฒนาชุมชนนั้นต้องดึงและประยุกต์เรื่องธรรมชาติเข้ามาใช้ด้วย เนื่องจากธรรมชาติเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวของชาวบ้านมากที่สุด เพื่อสร้างสำนึกในการรักธรรมชาติ และทำให้ชาวบ้านสามารถนึกภาพตามได้ เช่น มีการยกตัวอย่างสัตว์และพืช เน้นเรื่องธรรมชาติ เรื่องการทำเกษตร เป็นต้น

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ วิบูลย์ เข็มเฉลิม (2530) ได้กล่าวไว้ว่า การทำการเกษตรให้เข้าใจธรรมชาตินั้น จะมีสิ่งที่เป็นธรรมชาติอื่นๆ ตามมา จนเกิดเป็นภาวะสมดุลทั้งพืชและสัตว์ ทำให้เกิดความสมดุลทางอารมณ์ของมนุษย์ การที่มนุษย์ไม่เบียดเบียนสัตว์ ความอ่อนโยน เห็นใจ ความเมตตากรรณาก็จะเกิดขึ้น เริ่มเข้าใจว่ามนุษย์น่าจะมีความเห็นใจซึ่งกันและกัน ลดการเบียดเบียนกัน คิดช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มิติทางสังคมวนเกษตรก็จะเกิดขึ้นจริง การทำวนเกษตรจึงเหมือนการปฏิบัติธรรม คือเมื่อปฏิบัติได้ถึงในระดับหนึ่ง ผลที่เกิดจากการปฏิบัติก็จะเห็นได้ชัด

2.6 การอิงหลักพระพุทธศาสนา

เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดเคยผ่านการบวชเป็นพระมาแล้วทั้งสิ้น ดังนั้น การนำหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในการสื่อสารจึงเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ไม่ยาก และทั้งวัฒนธรรมชนบทยังคงถือว่าวัดเป็นโรงเรียน และหลักคำสอนเรื่องพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติ การใช้กลยุทธ์โดยใช้เรื่องหลักพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องง่าย และสามารถทำให้ชาวบ้านเข้าใจได้ง่ายเช่นกัน เนื่องจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น สอนในเรื่องจริง เรื่องที่สามารถพิสูจน์ได้ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้น การนำเนื้อหาทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการสอนเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชนบทจึงเป็นเรื่องที่เข้ากันได้ดี

ผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ พระมหาสมทรง สิรินธโร (2525) ได้เทศน์ไว้ว่า หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์นั้นคือ เป็นผู้ให้ธรรมทานหรือการพยายามชี้แนะในเรื่องหลักความดีงาม เพื่อให้มนุษย์ได้พ้นจากความทุกข์ สังคมพ้นจากความทุกข์ สังคมพ้นจากปัญหา (อ้างใน ดร. อภิชัย พันธเสน, 2525)

2.7 การเน้นความสำคัญที่ปัญหาของชาวบ้าน

เนื้อหาที่ปราชญ์ชาวบ้านใช้ในการสื่อสารนั้นล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ชาวบ้านประสบอยู่ จึงนำปัญหานั้นมาถามปราชญ์ชาวบ้านเพราะชาวบ้านมีความเคารพนับถือและเชื่อถือในตัวของปราชญ์ชาวบ้าน และเนื่องจาก ปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จมาแล้วในเรื่องที่ตนกำลังประสบปัญหาอยู่ เมื่อชาวบ้านเห็นว่า ปราชญ์ชาวบ้านประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆ แล้วชาวบ้านจึงคิดว่าการถามผู้ที่ประสบความสำเร็จด้วยตนเองจึงเป็นการถูกต้องที่สุด

ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ สก็อต พีค (Scott Peck) (1987) ซึ่งได้เสนอว่า การที่จะเกิดการรวมตัวของคนในชุมชนได้เมื่อเกิดวิกฤติในชุมชน หรือ คนในชุมชนเห็นปัญหา

ร่วมกันในชุมชนแล้วจึงรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหา และเมื่อปัญหาต่างๆ หมดไป การรวมตัวของคนในชุมชนจะลดลงไปด้วยเช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามเราสามารถที่จะสร้างสรรค์การรวมตัวของคนในชุมชนขึ้นมาได้ โดยการเรียกการรวมตัวในลักษณะนี้ว่า “Communication By Design” โดยได้เสนอพื้นฐานต่างๆ การรวมตัวของประชาชนในลักษณะนี้ไว้ 6 ประการคือ (อ้างใน มานิดา คอยระงับ ; 2543)

1. มีกระบวนการในการรวมตัว ซึ่งกระบวนการต่างๆ เหล่านี้จะใช้การสื่อสารเป็นกลไกหลักในกระบวนการต่างๆ
2. มีการสื่อสารระหว่างบุคคล ที่เข้ามารวมตัวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการรวมตัว และควมมีการสื่อสารที่ดีเป็นพื้นฐานในการรวมตัว
3. ควรมีกระบวนการทำงานที่ชัดเจน เพื่อให้คนที่เข้ามาร่วมได้มีการเรียนรู้ เพื่อที่จะนำไปสู่การสนใจเข้าร่วมในที่สุด
4. การรวมตัวกันเป็นชุมชน สามารถที่จะถ่ายทอดให้คนในชุมชนได้รู้ในวิธีการต่างๆ
5. การสื่อสารในการสร้างชุมชนควรมีการเรียนรู้จากความเคยชิน
6. คนในชุมชนส่วนใหญ่จะรับรู้ว่าการกระทำตามกระบวนการเข้าร่วมเป็นอย่างไร ถ้าพวกเขาว่าการเข้าร่วมเป็นไปเพื่ออะไร จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

2.8 การใช้สื่อของจริง

ปราชญ์ชาวบ้านมีความคิดว่า การใช้สื่อให้ชาวบ้านเห็นของจริงว่าสิ่งที่ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดนั้นสามารถทำได้จริงและทำให้ประสบความสำเร็จได้ เพื่อที่ชาวบ้านจะได้เชื่อและอยากปฏิบัติตาม ซึ่ง “สื่อของจริง” ในที่นี้ หมายถึง สื่อบุคคลนั่นเอง โดยสื่อบุคคลก็คือปราชญ์ชาวบ้านที่ใช้การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านให้กับชาวบ้านเห็นโดยใช้ตัวเองเป็นสื่อ

จากผลการศึกษาพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ เกศินี จุฑาวิจิตร (2540) กล่าวว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นในด้านการโน้มน้าวและชักจูงใจสื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่นคือ นักพัฒนาหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริม

และสื่อบุคคลภายในท้องถิ่นคือผู้นำความคิดเห็น ปัจจัยที่ทำให้บุคคลเหล่านี้ในฐานะที่เป็นผู้ส่งสารมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ โน้มน้าวใจและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม คือ บุคลิกภาพที่มีความน่าเชื่อถือ ความน่าดึงดูดใจ และความคล้อยคลึงกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ทั้งยังจะต้องเป็นผู้ที่เปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนอย่างกว้างขวาง มีความเสียสละ มีเมตตา มีไหวพริบ ใจกว้างและมีความซื่อสัตย์

เมื่อเปรียบเทียบงานวิจัยนี้ กับผลการวิจัยของ เกศินี จุฑาวิจิตร (2540) พบว่ามีความสอดคล้องกันคือ ประชาชนชาวบ้าน สามารถคิดค้นและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ คุณลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของสื่อดังกล่าว คือ ความสามารถในการโน้มน้าวและชักจูงใจ อีกทั้งในแง่จิตวิทยาก็ทำให้ ทั้งผู้ส่งสาร และผู้รับสาร ได้ตอบ ชักถามหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างทันทีทันใด และเกิดความรู้สึกว่าตนเองได้รับรางวัล

2.9 การสื่อสารในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ

จากผลการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านทั้งหมดใช้การสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการใช้สถานที่ทางด้านการเกษตร เป็นสถานที่จริงในการสื่อสาร โดยพาชาวบ้านไปที่สวนหรือที่นาของตน เพื่อให้ชาวบ้านนึกภาพได้ในทันทีในขณะที่ทำการสื่อสาร เพราะเห็นว่า เป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่สามารถสื่อสารกับชาวบ้านได้อย่างเข้าใจได้ทันที

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดของ พอล เอฟ. ลาซาร์เฟลด์ และเฮร์เบิร์ต แมนเซล (Paul F. Lazafeld และ Herbert Manzel ,1960:97) ที่กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสำคัญคือ มีการพูดคุยกันแบบเป็นกันเอง และเป็นส่วนตัว ทำให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ซึ่งจะช่วยให้ผู้ฟังยอมรับความคิดเห็นของผู้พูดได้ง่ายขึ้น การเห็นหน้าคาคตากันเมื่อมองในแง่จิตวิทยาแล้ว จะทำให้ผู้ฟังซึ่งเป็นเป้าหมายในการชักจูงใจของผู้พูด

2.10 การใช้ภาษาท้องถิ่น

ภาษาถิ่นถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอีกเรื่องหนึ่งที่คู่ควรแก่การอนุรักษ์ไว้ จากการศึกษาพบว่า ประชาชนชาวบ้านทั้งหมดมีการใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสาร ได้แก่ ภาษาไทย - เขมร, ภาษาไทย - ลาว ขึ้นอยู่กับภาษาถิ่นที่ใช้กันในชีวิตประจำวันของแต่ละท้องถิ่น

จากผลการศึกษาพบว่ามี ความสอดคล้องกับแนวคิดของ เจอร์เกน ฮาร์เบอร์มาส (Jurgen Habermas) (อ้างในกาญจนา แก้วเทพ : 2543, 165) ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องความมีเหตุผลในการสื่อสารที่เรียกว่า Communication rationality ก็คือ หากมีการสื่อสารกันระหว่างคนในชุมชน จะทำให้แต่ละฝ่ายสามารถเข้าถึงอัตวิสัยของกันและกัน (Intersubjectivity) หรือพูดภาษาชาวบ้านว่า การพูดจากันทำให้เราเข้าถึงและเข้าใจกันและกัน ทำให้มีภาษาที่จะพูดกันรู้เรื่อง (Intersubjective language) และสามารถบรรลุถึงข้อเห็นพ้องต้องกันได้ในท้ายที่สุด (Consensus)

2.11 การใช้การสื่อสารแบบตัวต่อตัว

จากผลการศึกษาพบว่าการใช้การสื่อสารแบบตัวต่อตัว (person to person communication) เช่น เป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุดต่อการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนชาวบ้านกับประชาชน จากผลการศึกษาพบว่าประชาชนชาวบ้านทั้งหมดเลือกใช้กลยุทธ์การสื่อสารแบบบุคคลต่อบุคคลเนื่องจากเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าใจได้ดีที่สุด และง่ายที่สุด

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามี ความสอดคล้องกับแนวคิดของลาซาเฟลและแมนเชล (Lazarsfeld and Manzel 1968 : 97) ที่กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญเพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเองและเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดความคุ้นเคย ซึ่งช่วยให้

เกิด การยอมรับความคิดได้ง่ายขึ้น การพูดคุยอย่างเห็นหน้าค่าตาในแง่จิตวิทยาแล้วทำให้ผู้รับสารมีความรู้สึกว่าคุณได้รับรางวัลทันที อย่างน้อยที่สุด ก็คือในด้านการแสดงความคิดเห็นของตนต่อผู้พูด

นอกจากนี้ จากรายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่ผ่านมา ก็มีข้อสรุปที่สอดคล้องกัน คือรูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล ในลักษณะเห็นหน้าค่าตา หรือเผชิญหน้า เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two – Way Communication) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการโน้มน้าวและชักจูงใจ เพราะเมื่อผู้รับสารเกิดความไม่เข้าใจ หรือไม่แน่ใจก็สามารถที่จะซักถาม หรือขอคำยืนยันจากแหล่งสารได้อย่างทันทีในระยะเวลาย่นรวดเร็ว

ผลการศึกษาเรื่องการสื่อสารแบบตัวต่อตัวยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ บำรุง สุขพรรณ (2522) จากการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การวางแผนครอบครัว พบว่า การติดต่อสื่อสารโดยตรงแบบบุคคลต่อบุคคล โดยใช้คนเป็นสื่อในการเผยแพร่ข่าวสารโดยวิธีการเยี่ยมบ้าน (Home Visit) หรือการพบปะกันเป็นการส่วนตัว (Personal Contact) กับผู้รับสาร จะเป็นการช่วยให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถทำความเข้าใจในสารที่ส่งได้อย่างดีและถูกต้อง และนอกจากนั้น การสื่อสารแบบตัวต่อตัวหรือการสื่อสารระหว่างบุคคลนี้ยังมีอิทธิพลอย่างมากในการโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปในทางบวกต่อการวางแผนครอบครัว และผู้รับสารบางส่วนเกิดการตัดสินใจ ยอมรับปฏิบัติตามวิธีการวางแผนครอบครัวที่ผู้ส่งสารเสนอด้วย

จากผลการวิจัยข้างต้นยังสอดคล้องกับงานแนวคิดของ แคทส์ และลาซาเฟลด์ (Katz & Lazafeld) ซึ่งพบว่า รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) หรือการสื่อสารแบบตัวต่อตัว (Face to Face Communication) มีผลต่อการทำให้ผู้รับสารยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ยอมรับที่จะร่วมมือปฏิบัติมากที่สุด

2.12 การสื่อสารในแนวนอน

จากผลการศึกษาพบว่า กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านนั้นเป็นในลักษณะในแนวนอนหรือแบบขนาน โดยการสื่อสารนี้ จะเป็นการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้าน

กับชาวบ้านที่สนใจในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ได้มีกฎ ข้อบังคับจากอำนาจรัฐให้สนใจแต่อย่างใด เป็นเพียงการสื่อสารของผู้สื่อสารในที่นี้คือปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นเพียงบุคคลธรรมดา ไม่ได้มีตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองแต่อย่างใด

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่เสนาะ ตีเยาว์ (2541 : 442) กล่าวไว้ว่า การสื่อสารในแนวนอนเป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลในระดับเดียวกัน จะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพราะพื้นฐานของการสื่อสารนี้ขึ้นอยู่กับบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจของแต่ละคน โดยไม่ต้องมีสิ่งจูงใจ

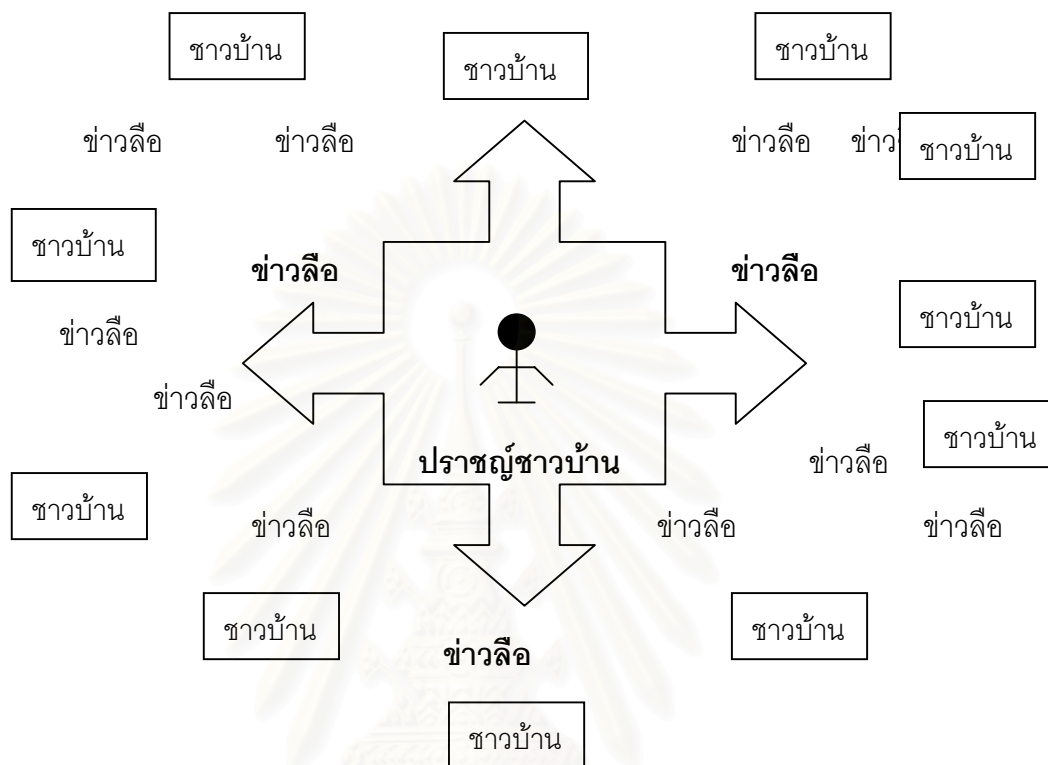
จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านยังได้จัดเวทีกิจกรรมทางการสื่อสารในแนวนอนขึ้นมากมาย โดยเน้นกิจกรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เน้นเกี่ยวกับเรื่องของการสร้างเครือข่ายทั้งสิ้น ได้แก่ การสร้างพระ จัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ จัดตั้งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน การทำข้าวปลอดสารพิษส่งออก การเทศน์ระดมทุน การจัดประเพณีปล่อยปลา ซึ่งตอนนี้เครือข่ายของแต่ละกิจกรรมก็ได้ขยายขึ้นไปยังชุมชนใกล้เคียงอีกด้วย

จากผลการศึกษาข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดของฟิชเชอร์ (Fischer) และคณะ (อ้างถึงใน Rogers และ Kincaid, 1981:86) กล่าวไว้ว่า การเชื่อมโยงเครือข่ายทางการสื่อสารมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ และในทางกลับกัน จะส่งผลกระทบต่อระบบสังคมที่ใหญ่ขึ้น สังคมมีผลต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก ในการกำหนดทัศนคติให้โอกาส และสร้างความต้องการต่างๆ ให้แก่มนุษย์ ซึ่งแต่ละบุคคลก็สามารถสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นกับสังคมได้ โดยการมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้อื่น

2.13 กลยุทธ์การใช้ข่าวลือ (Rumor)

จากผลศึกษาพบว่า กลยุทธ์การปล่อยข่าวลือนี้ ถือว่าเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่น่าสนใจ โดยพ่อผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้าน จ. ขอนแก่น ใช้กลยุทธ์ปล่อยข่าวลือนี้เพื่อสร้างความสนใจ และเรียกชาวบ้านทั้งหมดมารวมตัวกันได้อย่างมากมาย โดยกลยุทธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นค่านิยม ความเชื่อ และ วิถีชีวิตของชาวชนบทได้เป็นอย่างดี

โดยผู้วิจัยได้เสนอเป็นแผนภูมิภาพแสดงกลยุทธิ์การสื่อสารโดยใช้ข่าวลือ
ได้ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 5.5 กลยุทธิ์การสื่อสารโดยใช้ข่าวลือ (Rumor)

จากผลการวิจัยข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับที่ พัทณี เที่ยจรรยา และคณะ (2541 : 97) ได้กล่าวเรื่องข่าวลือไว้ว่า ข่าวลือคือ การรายงานเรื่องราวที่แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางโดยไม่รู้แหล่งที่มา ข่าวลือเป็นการสื่อสารสู่ผู้ที่เป็นองค์ประกอบของกิจกรรมทางปัญญาและกิจกรรมทางการสื่อสาร เกิดจากการรับเอาสถานการณ์ที่น่าเคลือบแคลงสงสัยมาสร้า้งเป็นเรื่องที่ตีความให้มีความหมายได้ (อ้างใน พัทณี, เมตตา, ถิรนนท์ : 2541)

กล่าวโดยย่อคือ ข่าวลือเป็นความพยายามร่วมกันที่จะค้นหาความหมายหรือความจริง โดยมีช่องทางการสื่อสารทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมีความสำคัญในกระบวนการข่าวลือ ในแง่ที่เป็นปฏิสัมพันธ์ร่วมกันนั้น ข่าวลือจะพัฒนาในสื่อที่ไม่เป็นทางการ (การสื่อสาร

ระหว่างบุคคล) เครือข่ายของข่าวลือจะผ่านการท่องเที่ยวที่โน่นที่นี้เหมือนผู้ลี้ภัยที่หาจุดพำนัก
แน่นอนไม่ได้ (อังกาเน พัทธนี, เมตตา, ๒๕๔๑)

ปัญหาที่พบของปราชญ์ชาวบ้านในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากผลการศึกษาพบว่า ปัญหาในการทำการสื่อสารระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับ
คนในชุมชนนั้นเพียงเรื่องเดียวคือ **เรื่องของเวลาในการสื่อสารที่มีจำกัด**

เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเกี่ยวกับเรื่องเกษตรกรรม ดังนั้นการที่จะทำการสื่อ
สาร และอธิบายถึงขั้นตอนในการทำการเกษตรนั้นต้องใช้เวลา แต่ผู้รับสารส่วนใหญ่ มักจะมี
เวลาในการฟังนั้นน้อย จึงกลายเป็นปัญหาในขณะนั้น แต่เนื่องจากผู้รับสารส่วนใหญ่เป็นคนใน
ท้องถิ่น การกลับมารับฟังสารต่อ นั้น จึงไม่ใช่เรื่องยาก

จากผลการศึกษายังพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านทั้งหมดมีความเชื่อมั่นว่ากลยุทธ์การ
สื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง สามารถช่วยในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น แต่ทั้งนี้ต้องขึ้น
อยู่กับทุกคนว่าจะนำไปปฏิบัติหรือไม่

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. หลักการจัดการชุมชน ควรให้คนในชุมชนจัดการกันเอง โดยมีแนวทางในการจัด
การคือ การปลูกจิตสำนึกในการพัฒนาคน พัฒนาครอบครัว จนมีอาชีพมีรายได้ สามารถพึ่งตน
เองได้ และเกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกันภายในชุมชน
2. กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะเป็นแนวทาง
ให้กลุ่มผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้านอื่นๆ ในการเผยแพร่ความรู้ต่างๆ สู่ประชาชนในชุมชน ควรเป็น
ลักษณะดังนี้

- ควรใช้การสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ เพราะการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการนั้น จะช่วยสร้างบรรยากาศของความเป็นกันเองทางการสื่อสาร ทำให้ผู้รับสารมีความเข้าใจในสารมากขึ้น
- การใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน อีกทั้งในแต่ละพื้นที่นั้นก็มีความต่างกันทางด้านวัฒนธรรม ภาษาถิ่นจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นอีกด้วย
- เนื้อหาในการสื่อสารควรเป็นการนำปัญหาที่เกิดขึ้นจริงและเป็นอยู่ในชุมชนมาทำการสื่อสารเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่ตรงจุด เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความสนใจและอยากเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนเองเนื่องจากเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว
- การใช้ประสบการณ์ตรงของตนเองสื่อสารกับคนอื่น ๆ มีอิทธิพลต่อความน่าเชื่อถือในสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าผู้ส่งสารเป็นผู้ที่คนให้ความเชื่อถืออยู่แล้ว
- การสื่อสารแบบบุคคลต่อบุคคล (person to person communication) จัดได้ว่าเป็นการสื่อสารที่สามารถทราบถึงผลของการสื่อสาร (feedback) ได้ในทันที และยังสามารถปรับให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันได้ทันที
- เนื้อหาที่ใช้ในการสื่อสารควรเป็นเรื่องใกล้ตัวคนในชุมชนนั้นๆ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความสนใจและกระตือรือร้นในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนเอง
- การสื่อสารโดยใช้ตัวเองเป็นสื่อ สามารถทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันได้ทันที
- การใช้ข่าวลือในการสื่อสารนั้น ไม่สามารถทำได้ในทุกสถานการณ์ เนื่องจากข่าวลือเป็นสิ่งที่ไม่สามารถยืนยันข้อเท็จจริงได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ อาทิ ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง รวมทั้งภาคอีสานตอนบน เพื่อเป็นประโยชน์ในการหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาชุมชนต่อไป

2. ควรมีการศึกษาถึงมุมมองของประชาชนที่มีต่อปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องการสื่อสารกับการพัฒนาท้องถิ่น
3. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องประสิทธิภาพในการทำงานของปราชญ์ชาวบ้าน ตลอดจนกลยุทธ์ในการสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด
4. ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงกระบวนการรวมกลุ่มของปราชญ์ชาวบ้านภายใต้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคีสถาน ตลอดจนศึกษากลยุทธ์ในการประสานงานเครือข่าย
5. ควรมีการศึกษาถึงบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในฐานะผู้เผยแพร่ความรู้ในชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. “การพัฒนา และวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม.” **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิธีใหม่แห่งการพัฒนา.** จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนไทย, 2537.
- กวรรณิการ์ โอมูณ. **บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสหบาลข้าว หมู่บ้านสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์.** วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- กาญจนา แก้วเทพ. **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน.** กรุงเทพฯ : สภาคาทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2538.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. **มองสื่อใหม่มองสังคมใหม่.** กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- กาญจนา แก้วเทพ. : **สื่อสองวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ : มุลินธิภูมิปัญญา, 2539.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน สำนักรายการรัฐมนตรี. **การศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนต่อการศึกษาของชาวบ้าน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล. 2521
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน และชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, สถาบัน. **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสพการณ์จากนักพัฒนา.** กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2528.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535 – 2539.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, (ม.ป.ป.)
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป. อพช.) ภาคอีสาน. **NGOs อีสานทางเลือกแห่งพลังการเปลี่ยนแปลง.** กรุงเทพฯ, 2540.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน และ ธุรกิจบัณฑิตย์, มหาวิทยาลัย : “มิติใหม่ของสื่อพื้นบ้าน : บทบาทของศิลปินพื้นบ้านในฐานะนักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา และ

ถ่ายทอดวัฒนธรรม.” กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2535. (อัดสำเนา)

คมสัน หุตะแพทย์. **การสื่อสารเพื่องานพัฒนาชุมชน**. นครปฐม : สถาบันวิจัยโภชนาการ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา, 2535.

โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม. **แนวคิดในการพัฒนาสังคมไทย : ประสบการณ์แนวคิดในการทำงานพัฒนา**. กรุงเทพฯ : โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2527.

จาระไน แกลโกศล. “ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล.” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 9 – 15**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535.

จุมพล รอดคำดี. **สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

ดิรก สาระวดี. ยุทธศาสตร์การพัฒนารัฐวิสาหกิจชุมชน. **องค์กรชุมชนเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม ประสบการณ์จากภาคอีสาน**, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540.

บุญยงค์ เกศเทศ. **วัฒนธรรมเผ่าพันธุ์มนุษย์**. อุบลราชธานี : ยงสวัสดิ์ การพิมพ์, 2536.

ปรมะ สตะเวทิน. **หลักนิเทศศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ประเวศ วะสี. **บทบาทและศักยภาพของสื่อมวลชน**. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540. (อัดสำเนา)

ประเวศ วะสี และคณะ. **สองแควเสวนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาที่ยั่งยืน : ชมรมศึกษาเพื่อการพัฒนา พิษณุโลก**, 2540.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล. **การประชุมอย่างสร้างสรรค์ : ศิลปะแห่งการสร้างพลังเพื่อการเปลี่ยนแปลง**. สถาบันการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม, 2543.

ปริญญ์ ปราชญานุพร. **การพัฒนาบรณรอยต่อแห่งวัฒนธรรม : ภูมิปัญญาตะวันออก – วิทยาการตะวันตก**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตย และการพัฒนา, 2539.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. “การพัฒนาแบบยั่งยืน.” ใน **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิธีใหม่แห่งการพัฒนา**. จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : โครงการส่งเสริมองค์กรพัฒนาเอกชนไทย, 2537.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ไอทีภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม., 2540.
- พัชนี เขยจรรยา, เมตตา วิวัฒน์านุกูล และฉัตรนันทน์ อนวัชศิริวงศ์. **แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง จำกัด, 2538.
- พิทยา ว่องกุล. “ทางรอดของสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์ : มุ่งเป้าการพัฒนาที่ชาติวิญญูณของชุมชน.” **มติชนสุดสัปดาห์** 17 (13 พฤษภาคม 2540) : 28.
- มานิดา คอยประดับ. **การสื่อสารและปัจจัยที่มีผลต่อการรับนวัตกรรม “เบียดูชุมชน”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์. “การพัฒนาชนบทอย่างมีคุณภาพ.” **ภาษาและวัฒนธรรม** 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2536) : 30.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. “วนเกษตร : ทางออกของชาวไร่รายย่อย.” **วิกฤตหมู่บ้านไทย**. พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2532.
- เวทีณี สตะเวทีน. **การสื่อสารในการจัดการประชาคมบางลำพู**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ไศยวิวัฒน์ บุญประดิษฐ์. **กลยุทธ์การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน ในกรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. **องค์กรชุมชน กลไกเพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ, 2540.
- สหพันธ์ เดชะอธิก, ปรีชา อุตระกุล และชื่น ศรีสวัสดิ์. **ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2537.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. “ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้วยวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท.” ใน **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. **เอกสารการสอนชุดวิชาการวางแผนงานประชาสัมพันธ์ หน่วยที่ 7-15**. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. **เอกสารการสอนชุดวิชาสื่อการเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ 1-8**. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. **เอกสารการสอนชุดวิชาสื่อการเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ 9-15**. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532

เสรี พงศ์พิศ. **คืนสู่รากเหง้า**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2529.

เสรี พงศ์พิศ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2536.

เสถียร เขยประทับ. **การสื่อสารและการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์. 2528.

สมพร เทพสิทธิธา. **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ : สภาอุรวุฑูติกสมาคมแห่งชาติ, 2538.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสพการณ์จากนักพัฒนา, สถาบันชุมชนพัฒนาท้องถิ่นพัฒนา** กรุงเทพฯ 2538.

อภิชัย พันธเสน. **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค ตอนการเปลี่ยนแปลงและการบริหารการจัดการ**, มูลนิธิภูมิปัญญา กรุงเทพฯ. 2539

อภิชัย พันธเสน. **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค แนวคิด ทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา**, มูลนิธิภูมิปัญญา กรุงเทพฯ. 2539

ภาษาอังกฤษ

Aronson, E. and Golden, B.W. “The Effect of Relevant and Irrelevant Accept of Communicator Credibility on Opinion Change.” **Journal of Personality** 30 (1962) : 135 – 136.

- Barker, Larry L. **Communication**. New Jersey : Prentice – Hall, 1981.
- Barnett, H.G. **Innovation**. New York : McGraw – Hill, 1953.
- Berlo, David K. **The Process of Communication**. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1960.
- De Fleur, Melvin L. **Theory of Mass Communication**. New York : David Mckay, 1970.
- Lasswell, Harold D. “The Structure and Function of Communication in Society,” in **The Process and Effects of Mass Communication**. Revised Edition. Wilbur Schramm and Donald F. Roberts (eds.). Urbana, Ill : University of Illinois Press, 1971.
- Lazarsfeld, Paul F. and Manzel, Herbert. “Mass Media and Personal Influence.” in **Source of Human Communication**. ed. Wibur Schramm. New York : The Basic Books, 1968.
- Le Breton, Perston P. **Administrative Intelligence Information System**. Washington D.C. : University of Washington, 1976.
- Miles, Lan. **Social Indications for Human Development**. London : Frances Printer, 1985.
- Rogers, Everett M. and Shoemaker, Floyed F. **Communication of Innovations : A Cross - Cultural Approach**. New York : The Free Press, 1971.
- Schramm, Wibur. “Nature of Communication Between Humans.” in **The Process and Effects of Mass Communication**. Wibur Schramm and Donald F. Roberts Eds. Urbana : Random House, 1983.
- Singh, Bishan. “We Need to be Done to Address Social Development in the Asia - Pacific Region: A proposal from NGO Community.” In Asia-Pacific NGO Symposium on a Social Development. ACFOA, 1994.
- Sinha, P.R.R. “Towards a Definition of Development Communication.” Paper presented at the Study Seminar on Development Communication Organized by AMIC, Singapore, April 1976 : 1. **อ้างอิงในเสถียร เขยประทับ : การสื่อสารและการพัฒนา**. 2528, หน้า 8.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

แนวประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

“กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ตอนที่ 1   แนวคำถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนตัวของปราชญ์ชาวบ้าน

1. ชื่อ
2. อายุ
3. ที่อยู่
4. ตำแหน่งในชุมชน
5. การศึกษา

ตอนที่ 2

แนวคำถามเกี่ยวกับมุมมองและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้านที่มีต่อการจัดการชุมชน

1. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในอุดมคติของท่านเป็นอย่างไร ใครจัดการ จัดการอย่างไร เป้าหมายคืออะไร บริบทอย่างไร
2. บทบาทของท่านในชุมชนเป็นอย่างไร ท่านทำกิจกรรมอะไรบ้างในชุมชน
3. คนอื่นมองบทบาทของท่านต่อชุมชนอย่างไร
4. ท่านคิดว่าชุมชนของท่านสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองหรือสังคมเมือง อย่างไร
5. ท่านคิดว่าปัญหาในชุมชนของท่านส่วนใหญ่เป็นปัญหาใด เกี่ยวกับเรื่องอะไร
6. ท่านคิดว่าปัญหาต่างๆ ที่มีในชุมชนนั้น ท่านมีบทบาทในการแก้ไขปัญหานั้นหรือไม่ อย่างไร (ถ้าไม่ได้ ใครมีบทบาทในการแก้ปัญหานั้นหรือจัดการปัญหานั้น)

7. ท่านมีความเชื่อมั่นแค่ไหนในการช่วยจัดการชุมชนของท่าน (ให้สามารถพึ่งตนเอง) ได้ประสบความสำเร็จ

แนวคำถามเกี่ยวกับกลยุทธ์การสื่อสาร

1. ท่านคิดว่ากลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของท่าน มีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนของท่านหรือไม่ อย่างไร
2. ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของท่านนั้น ท่านมีรูปแบบการสื่อสารอย่างไร
3. ท่านใช้สื่ออะไรในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ท่านสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่าน (ช่องทาง) อะไร เพราะเหตุใด
5. เนื้อหาที่ท่านสื่อเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ท่านสื่อเรื่องอะไร
6. ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของท่านมีลักษณะอย่างไร
7. ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ท่านพบปัญหาอะไรบ้าง เพราะเหตุใด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม :

บทสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน จ. สุรินทร์ จำนวน 3 คน

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัว

	1	2	3
*ชื่อ	พ้อมหาอยู่ สุรินทร์ไทย	พ่อเชียง ไทยดี	หลวงพ่อนาน สีชมพู (พระครูพิพิธประชานาถ)
*อายุ	64 ปี	74 ปี	72 ปี
*ที่อยู่	6 หมู่ 4 ต. สลักได อ. เมือง จ. สุรินทร์	59 ม. 2 ต. ยาง บ. อนันต์ อ. ศรีขรรุณี จ. สุรินทร์	วัดสามัคคี ต. ท่าสว่าง อ. เมือง จ. สุรินทร์
*การศึกษา	จบ ป. 4 เรียนธรรม เปรียญธรรม 3 ประโยค นักธรรมเอก	จบ ป. 4 สมัยสงครามโลก ครั้งที่ 2 บวช 1 พรรษา	บวชอายุ 20 ป. 4 ทางธรรมนักธรรมชั้น เอก
* อาชีพ	เกษตรกร	เกษตรกร	พระ
* ตำแหน่ง ในชุมชน	ไม่มีตำแหน่งในชุมชนเคย เป็นนักสหกรณ์และ นักบรรยายของสหกรณ์ กล้าพูด, กล้าคิด, กล้าทำ	● ประธานกลุ่มฟื้นฟูการ เกษตรที่ อ. ศรีขรรุณี จ. สุรินทร์ ● เป็นรองประธานกลุ่มผู้สูง อายุ ● อนุกรรมการ เกษตรยั่งยืน ของภาคอีสาน ● อนุกรรมการเกษตรอินทรีย์ ● จ. สุรินทร์	เป็นเจ้าของาวาส วัดสามัคคี รองเจ้าคณะตำบล

ตอนที่ 2

คำถาม: มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับกระบวนการจัดชุมชนในอุดมคติ ใครจัดการอย่างไร เป้าหมายบริบทเป็นอย่างไร

พ่อมหาอยู่ สุรินทร์ไทย	พ่อเชียง ไทยดี	หลวงพ่อนาน
“ เราต้องจัดการกันเอง เราต้องเป็นผู้ทำไร่ ผู้ทำสวน ผู้ทำนา ผู้รับจ้าง และผู้เลี้ยงสัตว์นี่คือว่า เราต้องเป็นผู้จัดการตัวเองในชุมชน คือต้องทำเองและทำเป็นทุกอย่าง ” การจัดการตนเองมีวิสัยทัศน์ 8 ข้อ 1. ศึกษาสร้างสรรควิชาความรู้สู่การพึ่งตนเอง 2. หลักประกัน,ดิน น้ำ ไฟช+ สัตว์ 3. ครอบครัวอบอุ่น 4. อิสรภาพ 5. สืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้าน 6. รวมกลุ่มเป็นชุมชน ,ชุมชนยั่งยืน 7. รักษาสุขภาพร่างกายแข็งแรง 8. มีโอกาสศึกษาธรรมะ ได้แก่ ฆราวาสธรรม สัจจะธรรม ขันติจาณะ	- ทำตัวเองให้เป็นตัวอย่าง ไม่ได้เน้นให้รำรวยอะไร แต่ให้มีอยู่มีกิน เหลือกินก็ขายพอทำมานาน เราอยู่ได้ดี เราก็กลับมามองชุมชน มาช่วยคนที่แร้นแค้น - แนวคือการให้ความรู้ , ข้อคิด , จิตสำนึก, การกระทำ , ทำให้เป็นตัวอย่าง ,สาธิต หลายอย่างให้เค้า โดยการให้พวกเขาสมัครใจที่จะช่วยกันจัดการแก้ปัญหาในชุมชนถ้าเราไปบังคับไม่ได้อะไรต้องให้เค้าสมัครใจ	ปฏิบัติกับตนเองก่อน มองดูตัวเองก่อนที่จะเป็นผู้นำเค้า ทรมานกาย จิตใจ สมาธิ ภavanaคือ การทรมานกาย ทรมานจิตใจ บางทีก็อดข้าวอดน้ำ ,มีสติ + ยกจิตใจ ให้มาอยู่ในอารมณ์ที่ดี ,นั่ง ,สงบ ซึ่งเป็นการผิดพลาดแต่แก้ไขโดยการหันมาสร้างสรรคธรรมชาติที่เขากระโดด การทรมานตัวเองไม่ได้อะไรเลย การเทศน์, การสอนให้ชาวบ้าน เขาไม่ได้อะไรเลย เราได้แต่เทศน์ เขาก็ยังจน ยังเหมือนเดิม - จึงไปอยู่กับธรรมชาติจนได้ ข้อคิดโดยการมาให้ความสนใจกับธรรมชาติโดยการสร้างป่าแล้วก็มาปฏิบัติธรรม - เราปฏิบัติตัวเองก่อนแล้วไปสัมมนา, ประชุมแลกเปลี่ยนเสวนา ทำให้เรามองเห็นปัญหาชาวบ้านขึ้นมาก ในที่

		สุดท้ายสรุปได้ว่าความสุขในชีวิตคือ บ้านไม่ต้องเช่า ข้าวไม่ต้องซื้อ ชีวิตอยู่ได้แต่ละมือเพราะชาวบ้านให้อาหาร” ให้เราได้บวชได้เรียน - ชุมชนแต่ละชุมชน เราไม่ได้พัฒนา คนพัฒนาชุมชนแต่แรก หน่วยงานองค์กรของรัฐก็ไม่ได้พัฒนา ชุมชนก็ต่างคนต่างอยู่ตามความคิดของเขา - เვมาเริ่มต้นก็รู้สึกว่าการที่จะช่วยชุมชนทำได้ 20% แต่ก็พยายามมาเรื่อยๆ - การจัดการตนเองคือ ควรให้มีเวทีชาวบ้าน โดยการปรึกษากันการร่วมมือกันมีน้อย, เนื่องจากผู้นำหมู่บ้านไม่ค่อยสนใจบุคลากรแม้กระทั่งพระ ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เขาก็ไม่สนใจเท่าไร เขาก็ทำตามหน้าที่เขาไปไม่จริงจัง - การจัดการนั้นต้องใช้เวลาและค่อยเป็นค่อยไป โดยการจัดการสัมมนาพูดคุยส่วนผมจะไปจัดการก็เป็นไปไม่

		ได้เพราะผมก็ไม่ได้มีอำนาจ ตำแหน่งอะไร เราต้องเสนอผู้ใหญ่ในบ้านให้เรียกประชุมโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนว่ากิจกรรมใดๆ ควรทำก่อนทำ หลังจะแก้ปัญหาที่ยังงัย ต้องโดยผู้นำหมู่บ้าน เช่นที่ยากจนเพราะอะไร เราสมควรทำอันไหน แก้ปัญหาให้ถูกจุด โดยเลือกปัญหาสำคัญก่อน - ศึกษาธรรมเนียมปรับปรุงพฤติกรรมเก่า นำชาวบ้านปฏิบัติ มาทำให้เกิดการลดการละปฏิบัติ เพราะเราสอนเขา แล้วเขานำไปปฏิบัติ ทำให้เขารู้จักตนเอง รักตนเอง - พอเขาทำได้เราก็มอง ปัญหาของเขาเพราะมีหนี้สิน มีรู้ชั่วเยอะเราก็พยายาม บัณฑิตู้ดของเขาแล้วก็มาเสริม โดยการทำธนาคารข้าวขึ้นมา - ให้ทุกคนจัดการชุมชนกันเอง พี่พากัน ดูแลกันเอง มีการจัดการธนาคารข้าวขึ้นชุมชน - ให้เขาได้ลงมือปฏิบัติ แล้วเจอปัญหาเองแล้วช่วยกันแก้ปัญหา

ถาม : บทบาทของท่านในชุมชน ท่านทำกิจกรรมอะไรในชุมชนบ้าง

พ้อมหาอยู่ สุรินทร์ไทย	พ้อเชียง ไทยดี	หลวงพ่อนาน
- สลักไถ , ทำส่วาง, แกะใหญ่ , สำโรง เราพิสูจน์ว่าซด ประทานถั่วอยากทำทำได้ มี บทบาทในการโน้มน้าวให้ชาว บ้านทำเกษตรกร ผมทำงานไป - เป็นสหกรณ์ชุมชน กับเป็น วิทยากรบรรยายเรื่อง เกษตร ผสมผสาน สอนเรื่องชุมชน ตาเขียนหนังสือเพื่อถ่ายทอด เรื่องเกษตรผสมผสาน “ บาง คนพูดเก่งแต่ไม่มีข้อเขียน ไม่มี หลักฐาน พูดแล้วไม่มีหลัก ฐานไม่รับผิดชอบในหนังสือ” บทบาทของเราเขาวิจารณ์ว่า “ เกษตรมันใหญ่เพราะเรา ทำงานมาตั้ง 40-50 ปี เขา เป็นที่ - เกษตรทางเลือกว่ารอง - เกษตรปุ๋ยอินทรีย์ - เกษตรธรรมชาติ	ผมมีกิจกรรมเยอะแต่ละเดือนมี คนมาศึกษาเยอะ เช่น โดยกิจ กรรมแต่ละอย่างนั้นจะแบ่งตาม ตาราง ว่าต้องมีประชุมอะไรเมื่อ ไหวร์ คือ เป็นประธาน โดยการ นำปัญหาในแต่ละเดือนมาคุย ประชุมกัน แล้วช่วยกันแก้ ปัญหา โดยกลุ่มพี่น้องเริ่มเมื่อ ปลายปี ‘ 39 เป็นประธานมา ตลอด	- วิธีของเราคือ แต่ละหมู่บ้าน เริ่มจากสร้างพระก่อน “ กลุ่มสหธรรม ” เป็นการสร้าง เครือข่ายขึ้นมาเพื่อการ พัฒนาจังหวัดสุรินทร์ - พัฒนาด้านส่งเสริมอาชีพ เช่น เน้นเรื่องข้าว ออมทรัพย์ , กองทุนกลุ่มเศรษฐกิจใน จังหวัดสุรินทร์ - มีการเริ่มทำข้าวปลอดสารพิษ ส่งไปยุโรป มีเครือข่ายอยู่ที่ส วิส , เยอรมัน , อิตาลี , ฝรั่งเศส เบลเยียม แต่ว่าศูนย์ใหญ่ อยู่ที่สวิส เราก็ทำไป ส่งไป โดยหลวงพ้อเป็นกรรมการส่งเสริม สถาบันชุมชนท้องถิ่น พัฒนา - ส่งพืชผัก ข้าวปลอดสารพิษ ออกนอกประเทศ ส่ง ไปรษณีย์ไป ได้แก่ ข้าวมะลิ ข้าว ,มะลิแดง แล้วเอาorder ให้สมาชิกเราไปทำมาแล้วส่ง ไปขายโดย shipping ที่คลอง เตย ไม่ได้ผ่านใคร - หน่วยงาน องค์กรที่มีความรู้

		เราจะให้ความสนใจว่าการกระทำนี้ดีแล้ว ขอให้ทำต่อไปเรื่อยๆ - แต่ผู้ที่ยังไม่มีความรู้ยังไม่มีความคิด ยังไม่มีจิตสำนึก พวกที่ต้องการแต่จะได้ เขาก็ไม่เห็นคุณค่าความรู้ จิตสำนึก เมื่อไปปฏิบัติ เพราะเขายังขาดความรู้และคิดว่าตัวเองไม่ได้ประโยชน์อะไรจากตรงนี้ - ไม่ฟังตนเอง - ให้ความรู้ด้านการจัดการชุมชนเวลามีการเทศน์ตามวัด เขาก็จะเชิญไปพูดให้ชาวบ้านให้ผู้ปกครอง เรียกไปฟัง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำถาม : คนอื่นมองบทบาทท่านต่อชุมชนอย่างไร

พ่อมหาอยู่ หลวงพ่อนาน	พ่อเชียง ไทยดี	หลวงพ่อนาน
“ คนมองว่าเกษตรกรรมผสมผสานใหญ่ไป ไม่มีในตำรา ต่างคนก็ต่างอยากดีอยากเด่น ไม่มีใครเห็นเราทำหน้าที่แต่ทำเด่นแต่ละครึ่งมีคนหมั่นไส้ ทำดีอย่าให้เกินจะเป็นภัย ไม่มีใครอยากเห็นเราเด่นเกิน ” แต่ผมบอกเขาว่าถ้าคุณไม่เชื่อผมคุณก็อย่าลบหลู่ผมก็แล้วกัน เกษตรทางเลือกรุ่นรุ่ง เกษตรปุ๋ยอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ ทุกวันนี้ทุกคนก็ยอมรับแล้วว่าเกษตรผสมผสานเป็นเกษตรที่ดีอย่างอีสาน ทำทางเดียวไม่ได้	“ เราเห็นว่าเราทำงานมาตั้งหลายปีที่อื่นรับแล้ว มีชื่อเสียงแล้วเขาจึงเชิญเราไปพูดให้ฟัง ”	มีการเทศน์ระดมทุน เช่นไว้ข้าวเราก็กมา ธนาคารข้าวให้แก่ชุมชน เกิดกลุ่มออกทรัพย์เกิดขึ้น เช่นปีนี้เราจะปฏิบัติธรรมะแบบไหน เรื่องอะไรเราก็กววมกลุ่มกัน ในแต่ละปี มีการระดมทุนการเทศน์ตอนนี้มีการกระจายการทำธนาคารข้าวไปเรื่อย คนอื่นมอง - คนอื่นก็ไม่เข้าใจ เหมือนการลงนากระชับมิตรหรือนารวมปี 2524-2525 นายอำเภอผู้ว่าฯ เรียกไปสอบสวน ชูจะจับเขานึกว่าเราจะไปปลุกระดมชาวบ้าน - มีการปฏิบัติธรรมะเป็นประจำทุกปี

คำถาม : ท่านคิดว่าชุมชนของท่านสามารถอยู่ได้ด้วยารพึ่งตนเองหรือสังคมเมืองอย่างไร

พ้อมหาอยู่ สุรินทร์ไทย	พ้อเชียง ไทยดี	หลวงพอนาน
“พึ่งตนเอง เหลือแล้วค่อย ขายคนในเมือง แต่ตราบไคที่ ยังไม่เหลือไม่พึ่งเขา ไปซื้อ เขาแล้วเราจะอยู่ได้ยังไง - ขนบธรรมเนียมเริ่มหาย ไปเพราะ ชุมชนไม่ยอมรวม ตัวกัน ต้องอนุรักษ์ป่าไม้ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมจะ หายไปด้วย	- คนในชุมชนยากจน แต่ผู้มี อำนาจไม่ได้สนใจ อยากให้ทุก คนเอื้ออาทรต่อกันพึ่งพากันได้ ในหมู่บ้านนี้ - ขณะพึ่งตนเองไม่ได้ พึ่งตน เองได้ยังไม่ถึง 10 % พวกคน มีความรู้ ความคิด พวกนี้พอ อยู่ได้ ส่วนที่ไม่ยอมรับว่าตัว เองโง่ ก็อยู่ไม่ได้ มีแต่การไป ขายแรงงานต่างแดน ไปพึ่ง เมืองทั้งนั้น - ผมกำลังให้ทุกคนรทท้องถิ่น และรักษาอนุรักษ์อาชีพของ ปู่ย่าตายาย ให้ทุกคนรู้จัก ความพอดี ความเป็นอยู่ให้ พอดีในฐานะของตัวเอง - แล้วที่ไปพึ่งเมือง ก็มีแต่นำ ปัญหา มา เช่น ยาบ้า เฮดส์ เอมายังหมู่บ้านทำให้เกิด ความเดือดร้อนในชุมชน เยาวชนสมัยนี้เห็นว่า อาชีพ พื้นฐานในหมู่บ้านเป็นอาชีพ ต่ำต้อย เช่น การทำนา การ เกษตร เกิดการรังเกียจดูถูก อาชีพพ่อแม่	- ชุมชนไม่ได้สนใจตั้งแต่แรก เหมือนใกล้เกลือกินด่าง - ชุมชนยังพึ่งตนเองไม่ได้ แต่ ใครบางคนก็คิดได้ก็พึ่งตน เองได้ - ที่เขาไม่สนใจเพราะอาจจะ คิดว่ามันไม่ใช่ผลเพราะต้อง ใช้เวลานานกว่าจะเห็นผล

คำถาม : ท่านคิดว่าปัญหาต่างๆที่มีในชุมชน ท่านมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาหรือไม่อย่างไร

พ้อมหาอยู่ สุนทรไทย	พ้อเชียง ไทยดี	หลวพ้อนาน
มองชุมชนที่อยู่เป็นอย่างไร มองถ้าชุมชนไม่มีคุณธรรม 3 อย่างนี้ไปใช้ได้ 1. จิตใจมั่นคง มีจิตใจเข้ม แข็งมีศีล 5 อย่าดูร้ายต่อกัน 2. อย่าลักของเขา 3. อย่าละเมิดสิทธิของเขา	- มี แต่ก็ไม่ทั้งหมด ถ้าเค้า ไม่ให้ความร่วมมือในการ พัฒนาชุมชน	- คุณภาพและศีลธรรมของคน ยังไม่มีศีลธรรมมีแล้วแต่คนไม่ ยอมเอาศีลธรรมไปประดับ กายใจ - ที่ยากจนเพราะไม่มีศีลธรรม ถ้าเขามีศีลธรรมเขาไม่ยากจน หรือ - จัดผ้าป่าข้าวขึ้นมา - ช่วยเขาไม่ได้ถ้าเขาไม่พึ่งตนเอง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**คำถาม : ท่านมีความเชื่อมั่นแค่ไหนในการช่วยชุมชนของท่านให้สามารถพึ่งตนเอง
ได้ระดับผลสำเร็จ**

พอมหาอยู่ สุนทรไทย	พ่อเชียง ไทยดี	หลวงพอนาน
- เชื่อมั่นแน่นนอนเพราะทุกวันนี้ มากขึ้นเป็นแถวเลย มาสารภาพว่า ไปไม่ไหวแล้ว มันตึงนักก็ไม่ดัง หย่อนนักก็ไม่ดังต้องเอากลางๆ มาสารภาพว่าชาวบ้านเงินไม่พอ ใช้ในที่สุกก็มาขอให้ผมช่วยสอน วิธีทำเกษตรผสมผสาน เพราะแต่ ก่อนเคยไปสอนตามบ้าน แต่ไม่ เคยสนใจกลับบอกว่าไม่ต้องมา สอนผมถึงผมจนผมก็ไม่ได้ไปขอ เงินใครกินมาวันนี้เขาเห็นว่าใครๆ ก็มาขอให้พ่อสอน มาจากจังหวัด ต่างๆ เยอะแยะคนแถวบ้านก็เริ่ม มาหาให้ พ่อช่วยสอนเขาบ้าง - ทุกวันนี้คนส่วนใหญ่เรื่อง เกษตร มาขอทำงานให้เขาทำ ทำให้เขาได้เงินและครอบครัวมี ความสุข เอาคนสมัครใจมาทำ - ประสบความสำเร็จแน่นอน เพราะผมเป็นตัวอย่างให้เห็น “ปลูกพืชจะต้องเตรียมดินจะกิน ต้องเตรียมอาหารจะพัฒนาการ ต้องเตรียมประชาชนจะพัฒนา คนต้องเตรียมคุณธรรม “	- เชื่อมั่นว่าถ้าไม่ได้ 100% ก็ ขอให้ได้ สัก 60-70% เพราะ ถือว่า “พยายามแล้วล้ม เหลว แต่ไม่ล้มเหลว พยายาม ”ด้านการเกษตร ความเป็นอยู่ การรวมกลุ่ม - เราหาต้นเหตุ เช่นการทำ เกษตรมีแต่หนี้สินแล้วเราก็ มาแก้ปัญหา - ช่วยโดยการเป็นผู้บรรยายใน งานเทศน์ตามวัด แล้วพระก็ จะอัดเทปที่พูดส่งไปตามหมู่บ้าน ต่างๆ บางครั้งก็ส่ง หนังสือไปให้ผู้ใหญ่ - ถ้าเริ่มสอนรุ่นเยาวชน จัด การชุมชนให้สามารถพึ่งตน เองได้ก็จะทำได้โดยเริ่มจาก เด็ก	- ถ้าเขาไม่ช่วยเหลือ เราก็ไม่ สามารถช่วยเขาได้ - ตั้งแต่ผู้ว่าฯคนนี้เข้ามาที่ดี ขึ้น เพราะท่านสนใจเรื่อง เกษตรกรรม ทำให้ผู้ใหญ่ บ้าน , นายอำเภอ ต้องหันมา สนใจ ตามนโยบายของผู้ว่าฯ - ทางด้านข่าวถือว่าประสบ ความสำเร็จ - แต่เรื่องผักกาดังทำกันอยู่ ศึกษาเรื่องดินกันอยู่ - ต้องปฏิบัติธรรมะ ด้วย สมาธิภาวนา จึงจะประสบ ความสำเร็จ และพึ่งตนเอง ได้ ถ้าตัวเองทำไม่ได้ก็ไม่มี ใครช่วยได้

คำถาม : ในการสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นมีรูปแบบการสื่อสารอย่างไร

รูปแบบการสื่อสาร	พอมหาอยู่	พอเชียง	หลวงพ่อนาน
- ใช้สื่ออะไร - สื่อผ่านอะไร - เนื้อหาของสื่อ - วิธีการสื่อสารเป็นอย่างไร - เป็นทางการ - ภาษาที่ใช้ - แบบใด	- เขียนหนังสือ - หนังสือเกษตรผสมผสาน - ในหนังสือมี 3 บท - บทที่ 1 พฤติกรรมของมนุษย์ - บทที่ 2 จิตใจ - บทที่ 3 เศรษฐกิจ - คนพูดไม่ได้ทำ คนทำไม่ได้พูด - เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องธรรมชาติของบัวเดียนนี้มี 7 ชนิด 1. บัวพร้อมจะบาน 2. บัวปริ่มน้ำ 3. บัวกลางน้ำ 4. บัวได้น้ำ 5. บัวซีเมนต์ทับ 6. บัวแล้งน้ำ	- การพูดในช่วงมีงานเทศน์ที่วัด - สื่อผ่านวัด - เน้นครูสอน ให้รู้ว่าพื้นที่แถวนั้นเอาหลักสูตรในหนังสือมาสอนไม่ได้ ต้องใช้หลักสูตรท้องถิ่น โดยเฉพาะครูแล้ว - บุริรัมย์ ขอนแก่น มีการรวมตัว กันอย่างดี - สอนประวัติว่าเกษตรดั้งเดิม + ความเป็นอยู่อย่างไรเกษตรสมัยนี้มีความแตกต่างกันอย่างไร ให้เขาเห็นภาพ - ความสำคัญของการพึ่งตนเองเพื่อสร้างจิตสำนึก - โดยการชี้ปัญหาและความเป็นจริงให้เขาเห็น ถ้าไม่พึ่งตนเองหนี้สินก็มากมาย - ผู้ใหญ่ ครู ผู้ปกครอง สมาชิกเครือข่าย สอนโดยปากต่อปาก	- เทศน์ - เทศน์ - เทศน์ที่ปลายเหตุ เพราะต้นเหตุเกิดจากตัวเขา - ประชุมจากสมาชิกในกลุ่มธนาคารชาวก่อน คนอื่นเขาไม่มั่นใจก็ยังไม่ทำตามเรา จนกว่าเราจะทำให้เห็นได้ โดยใช้สัจจะจริงใจ - สื่อโดยให้เขาดูความสำเร็จจากเราเอง แล้วเขาน่าไปปฏิบัติ - นำเอาปัญหามาแก้แนวตั้งเป็นฐานขึ้นละคน ประมาณ 300 คน จนเขาพึ่งตนเองได้

คำถาม : รูปแบบการสื่อสาร / กลุ่มเป้าหมาย / หลักการสอน

พอมหาอยู่ สุรินทร์ไทย	พ่อเชียง ไทยดี	หลวงพอนาน
- ส่งหนังสือไปก่อน นี้ละสำคัญส่งหนังสือไปให้ใครก็ได้ที่เราพอใจให้เขา รับรู้ก็ส่งหนังสือให้เขา - เมื่อเขามาดูงาน เราก็มีตัวอย่างของจริงให้เขาดู คนมาดูทุกระดับ โดยเฉพาะราชการ - ภาษาพื้นบ้าน , ภาษาเขมร, ภาษาไทยแล้วแต่คนที่เราสอน - เวลาสอนต้องคิดว่าคนอื่นนั้นโง่กว่าเราเราจะได้สอนเขาอย่างมั่นใจ ต้องสังเกตกลุ่มผู้ฟังว่าเขาปฏิบัติอย่างไร แล้วใช้หลักจิตวิทยาในการสอน ใช้ไหวพริบ - คนฟังเค้าจะวาดรูปตาม “ สุ จิ ปุ ลิ ” เรียนคิด พูด ฟัง กลยุทธ์ในการสื่อสารแปลงตามกลุ่มผู้ฟัง แต่ละกลุ่มจะไม่เหมือนกัน สามารถพูดได้ไม่ซ้ำกันเลย	- ส่งหนังสือไปก่อนให้ผู้ใหญ่บ้านอ่าน - ให้มาดูงานที่บ้าน มีของจริงให้เขาดูก็จะเข้าใจมากขึ้น - สอนให้เขาเอาภูมิปัญญาของตา ยายของตนเองมาดูเป็นแบบอย่าง	- มีตัวอย่างของจริง , สอดแทรกธรรมะโดยให้เกิดความสันติเกิดขึ้นในตัวเองสมาธิ , ภาวนา - ภาษาถ้าเทศน์ให้คนไทยฟังก็ภาษาไทย - ถ้าเทศน์ให้คนญี่ปุ่นฟังก็มีล่ามแปล คนญี่ปุ่นก็จะให้ความสนใจมาก - พูดเรื่องจิตใจ 5 นาที - นั่งสมาธิ 10 นาที - เทศน์เรื่องวิธีการระดมทุนทอดผ้าป่าข้าว ลงนากระชับมิตร ก่อเจดีย์ข้าวเปลือกจัดประเพณี วัฒนธรรมขึ้นมา

1. ถ้าสอนชาวบ้าน ต้อง ชักแม่น้ำทั้ง 5 เริ่มจากการคลายความเครียด (ชวนคุย) โดยการ ตามปัญหาของเขา ให้ เขาระบายออก ถ้าเขา ง่วงนอนก็เล่นิทานให้ เขาฟังเขาจะตั้งใจฟัง - การสอน จะเป็นการ สอนจากการที่เรา นำ ปัญหา มาตามแล้วเรา ค่อยสอนเขาไปเป็นจุดๆ ต้องเข้าใจว่าคนที่เขามา หาเราเป็นคนระดับไหน ประเภทไหน		

คำถาม : ปัญหาการสื่อสาร

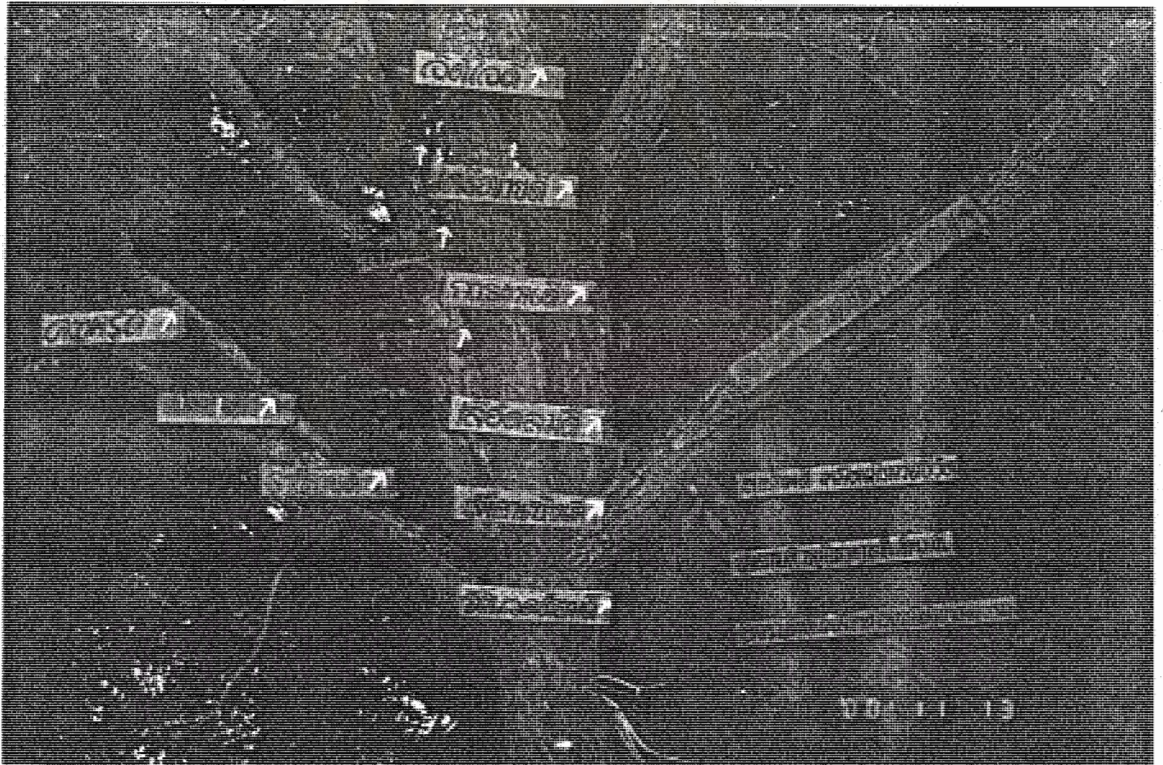
พ่อมหาอยู่ สุรินทร์ไทย	พ่อเชียง ไทยดี	หลวงพ่อนาน
- คนที่มาขอความรู้พาก ลุ่มมาเพียงเพื่อเป็นทาง ผ่านเป็นข้ออ้างทางราช การว่ามาศึกษาเรื่อง เกษตรผสมผสาน แต่จริง แล้วมาเพื่อจะไปดู ปราสาทหินพนมรุ้ง เวลา จึงรีบเร่งพูดได้ 10 ก็ไป - แต่จะดูออกทุกราย	- เอา 100 % ไม่ได้มีปัญหา เสมอ	- ไม่มีนะ เทศน์อะไรไป คำก็ เข้าใจ ไม่มีปัญหาอะไร แต่ก็ ไม่รู้เหมือนกันนะว่าที่ไม่ถาม เพราะเข้าใจจริงๆ หรือไม่ กล้าถาม

คำถาม : กลยุทธ์การสื่อสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของท่าน มีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนของท่านหรือไม่ อย่างไร

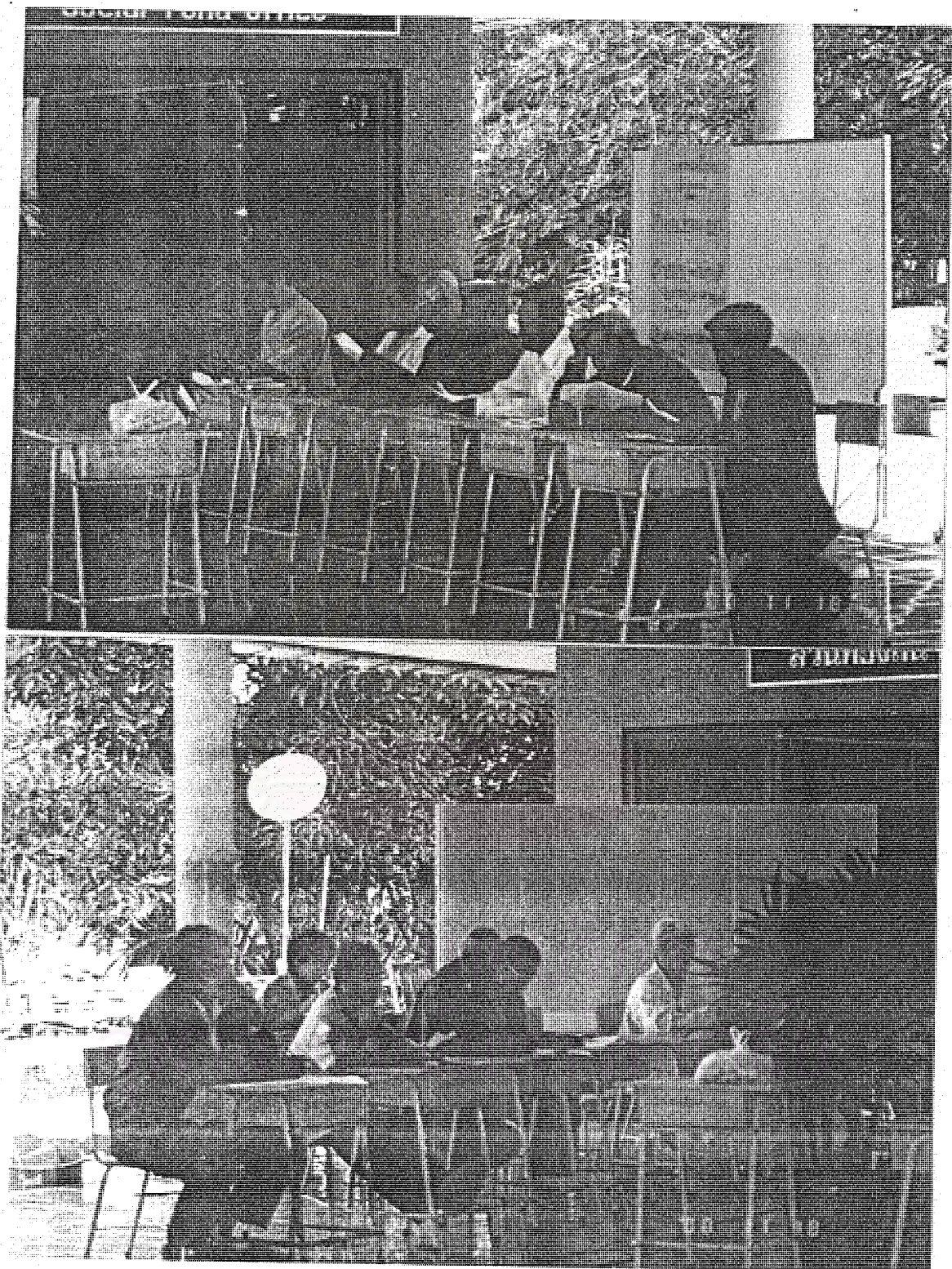
พอมหาอยู่ สุนทรไทย	พ่อเชียง ไทยดี	หลวงพ่อนาน
- ช่วยมาก เพราะคนเห็นเราทำได้ เค้าก็คิดว่าเค้าก็ต้องทำได้	- มีส่วนมาก คือ เขาได้รับการสื่อสาร มีส่วนร่วมได้รับรู้ถึงกิจกรรมของคนนั้นประวัติ - ของคนนั้น การกระทำของปราชญ์ชาวบ้านรวมถึงเครือข่ายที่เรามอบหมายให้เขาไปทำการสื่อสารประชาสัมพันธ์ต่อ - อย่างที่ให้หนังสือผู้ใหญ่บ้านไป ผู้ใหญ่ก็เห็นว่าดี ก็มีการรวมตัวและเล่าต่อกันไป แลกเปลี่ยนแล้วเกิดการกระจายและเกิดการปฏิบัติร่วมกัน	- มีส่วนช่วยนะ แต่ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ต้องสั่งอะไรแล้ว เพราะเขารู้จักเราหมดแล้ว NGO ภาคอีสานเขาก็นับถือหลวงพ่อนานมาก - ตอนนี้เค้าก็ดูแลกันเองได้แล้ว

ภาคผนวก ข

รูปภาพแสดงกิจกรรมในการจัดการชุมชนของปราชญ์ชาวบ้าน

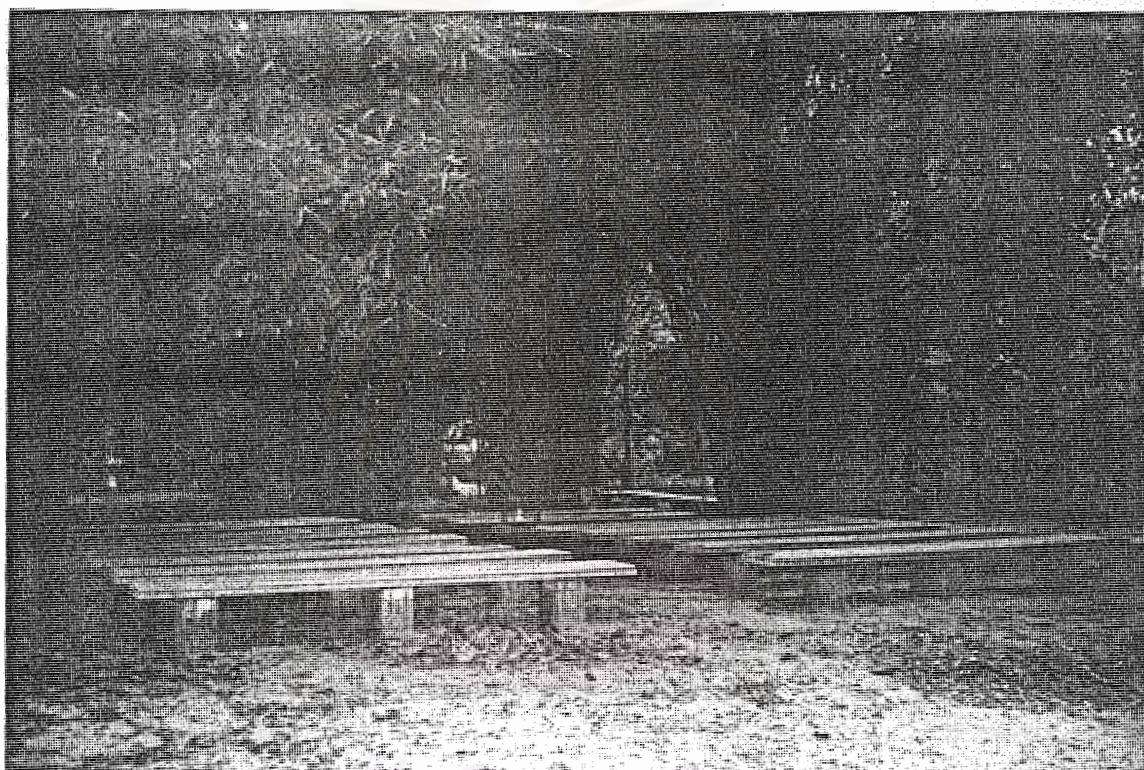

รูปภาพแสดงการประชุม เสนวนา เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานที่ในการจัดกิจกรรมภายในชุมชน

ภาพ เด็กรักถิ่นวาดภาพฝันแผนชีวิตของตนเองและ
ของกลุ่ม

ภาพ การประชุมประชาชานบ้าน
และพหุภาคีภาคอีสาน

ภาพ สวนของพ่อทัศน์ กระยอม

ภาพ พ่อพูนสอน แกนนำสำคัญของพ่อทัศน์ ในการดำเนินการ
เพื่อรักษารัฐ

สวนป่า
**เสวนาปราชญ์ชาวยุโรปและพหุภาคี/
 ภาวะสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับ ท้องถิ่นอีสาน
 มหกรรมประชาชนแห่งการวิจัย
 11-12 ธันวาคม 2542**

มูลนิธิพัฒนาชนบท
 สันติภาพและการ
 สานฝันแห่งชีวิตที่พอ
 สบาย

จัดพิมพ์โดย...

1. เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน
2. มูลนิธิพัฒนาชนบทอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น

ประวัติผู้วิจัย

นางสาวรุ่งนภา มุกดาอนันต์ เกิดวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2518 จังหวัดสุรินทร์ สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2539 เข้าศึกษาในระดับปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร์ ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2542

ประสบการณ์ทำงาน

พ.ศ. 2539 - 2543	เลขานุการอาจารย์ประจำ สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจ ศศินทร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปัจจุบัน	กรรมการผู้จัดการ บริษัท เบียร์สมบุญธรรมสุข จำกัด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย